

R
3024

R VI 1930:4501

PRIMA PARS
OPVSCVLORVM MA

GNI AVGVSTINI NIPHI MEDI-
æ philosophi Sueffani, in quinq; libros diuisa, se-
cundum uarietatem tractandorum, ab ipso
met nuper in lucem edita.

Contenta librorum sequenti indice monstrantur.

FAMAM EXTENDERE FACTIS

EST VIRTUTIS OPVS.

Venetijs. M. D. XXXV.

Opuscula contenta in hoc libro.

De uera uiuendi libertate libri duo.	car. 3
De diuitijs liber unus.	car. 34
De his qui in solitudine apte uiuere possunt liber unus.	car. 68
De sanctitate & prophanitate libri duo.	car. 96
De misericordia liber unus.	car. 125

4-VIA
4124
53012367

CONTENTA IN OPVSCULO DE VERA

uiuendi libertate.

Opinio quorundam Peripateticorum, atq; Platoniorum, qui ueram uiuendi libertatem e medio substulerunt.	car. 3
Quod uera uiuendi libertas sit, secundum peripateticos & platonicos.	car. 3
Prima opinio eorum, qui dixerunt ueram uiuendi libertatem a paupertate fieri.	car. 4
Eorum opinio, qui dixerunt ueram uiuendi libertatem a diuitiarum copia proficisci.	car. 5
Opinio eorum, qui dixerunt ueram uiuendi libertatem fieri a solitudine.	car. 6
Quomodo Plutarchus non iusse carpit eum qui dixit ἡ ἀρετὴ ποταμός, id est, sic uiue, ut nemo te sentiat uixisse.	car. 8
Opinio eorum, qui dixerunt ueram uiuendi libertatem proficisci a potentia ciuili.	car. 8
Refutatio dicte opinionis.	car. 9
De triplici hominis ui. a.	car. 9
De multiplici principatu, deq; multiplici subiectione.	car. 10
De monastico principatu, deq; libertate & subiectione.	car. 10
De Politico ac ciuili principatu, deq; libertate ac subiectione.	car. 11
De Oeconomico atq; domestico principatu deq; subiectione, ac libertate.	car. 12
De uera atq; propria uiuendi libertate in homine.	car. 13
Quod prudentia faciat ueram uiuendi libertatem.	car. 13
De ijs, quę sibi asceſat uera uiuendi libertas, & de paupertate.	car. 14
De diuitijs.	car. 14
De solitudine.	car. 14
De ciuili potentia.	car. 15
Qui in uera uiuendi libertate uixerunt.	car. 15

In libro secundo eiusdem.

Proœmium.	car. 17
Opinio eorū peripateticorū, qui dixerunt eorū, qui secundum uirtutes uere uiuendi libertate potiuntur, non esse alium finem præter uerum ipsam liberū uiuere.	car. 17
Confutatio dicte opinionis.	car. 18
Opinio eorum, qui dixerunt præmium eorum qui secundum uirtutem uera uiuendi libertate utuntur, esse honorem, atq; perennem gloriam.	car. 18
Refutatio dicte opinionis.	car. 19
Opinio eorum qui dixerunt id, cuius nitimur uera libertate uitę potiri, esse conscientiam ac memoriam rectę factorum.	car. 19

AA ij Refutatio

Refutatio dictę opinionis. car. 20

Opinio eorum qui diuitias cum potentia coniunctas dicunt esse id magis bonum, cuius gratia homines in uera libertate secundum uirtutes uiuunt. car. 20

Refutatio dictę opinionis. car. 21

Eorum opinio, qui asserunt maius illud bonum esse uoluptatem, cuius gratia in uera libertate uiuimus secundum uirtutes. car. 22

De uoluptate quędam breuiter. car. 22

Refutatio opinionis supradictę de uoluptate ex his, quę nunc dicta sunt. car. 22

Opinio eorum, qui affirmant maius illud bonum esse rerum diuinarum contemplationem, cuius gratia secundum uirtutes in uera libertate uiuimus. car. 23

Difficultates, quę contingunt, super ea, quę dicta sunt. car. 25

De Duplici felicitate secundum quędam, de quę duplici bono. car. 26

Quid sentiendum de felicitatibus paulo ante narratis. car. 28

Quod philosophus Aristoteles in primis ethicorum libris pręmiatoriam felicitatem non posuerit. car. 30

Quod philosophus Aristoteles in ultimis libris ethicorum cogatur ponere uirtutes esse propter aliud expetendas. car. 31

De simpliciter felici, & uero uite libera fine. car. 32

Cap. Libelli de Diuitijs.

De nominibus quibus diuitię appellantur, & de diuisione earum, car. 34

De ipsa Domo quędam. car. 34

De Oeconomia, Oeconomica, & conomo, & de opere & comico. car. 36

Diuitias non esse materiam, sed instrumentum & conomi, & conomicę quę, diuitiarum quę acquisitionem finem eius disciplinę, quę est in acquirendo. car. 37

De modis acquirendi diuitias ijs, qui pręter communem ordinem uidentur. car. 38

De Vitis ferarum. car. 39

De uarijs hominum uitis. car. 39

De disciplinis naturalibus, quę sunt in acquirendo. car. 40

Quod licet pastoralis uenatoria, atque agricultura sint simpliciter naturales, tum nec uenator, nec agricola exercet opus suum sine electione. car. 41

Quod nullum sit animal, nulla quę planta, quę non sit hominis naturalis possessio, & de abusu eorum. car. 42

Quo tunc omnia hominibus omnibus sint communia, quoue non communia. car. 43

Quę adhuc communia hominibus sunt. car. 43

Quo modo huiusmodi naturales diuitię sint uere diuitię, non autem nummi. car. 44

Artes, quę sunt in acquirendis diuitijs. car. 46

quod

quod cuiusque artificii, quod ex materia constat duplex sit usus, immo cuiuslibet rei naturalis, quę est hominis possessio. car. 46

Quod cuiuslibet artificii ex ea parte, qua est artificium, commutatio usus sit pręter naturam. Et quo modo artificij, quod est sine materia commutatio possit esse communis usus. car. 47

Commutationem fuisse primum usum possessionum naturalium: & de ratione commutandi. car. 48

Epilogus, hoc est peroratio eorum, quę diximus. car. 49

De nomine pecuniarię, & de pecuniarium introductione, & quo modo pecuniaria differt a naturali ratione, quę in acquirendis diuitijs est. car. 49

De pecuniarię origine, & de nummi introductione. car. 50

De pecunia, & nummo, & de eorum speciebus: quibus utimur plerumque. car. 50

De causis Monetarium, & de inuentoribus, & de Chalcochymia. car. 52

De mutationibus Monetarium, & epilogus. car. 53

Dubitationes. car. 54

De locis utilibus pro emptionibus, & uenditionibus: & pro acquirendis diuitijs ex rebus naturalibus. car. 54

Enumeratio omnium acquisitiuarum artium: & repetitio. car. 55

De acquisitionibus, quę fiunt per disciplinas. car. 56

De Fœnore. car. 57

De campione. car. 58

De quęstibus laude dignis, de quę uilibus. Atque de diuitijs nouis, & antiquis. car. 59

Quod diuitię non debeant esse infinitę. car. 60

Quam ob causam œconomus infinitas diuitias quærat: & si finitis semper utatur. car. 61

De mensura diuitiarum opiniones. car. 62

Opinio Aristotelis de mensura diuitiarum: & de optimis ciuibus. car. 63

Opinio Stoicorum de diuitijs, & utrum sint bonę. car. 64

Quomodo Diuitię sint nobilitas, & honorabiles. car. 64

Ad eam qui in contemplatione bene, beateque uixerit, longe pauciores, atque minores quę mediocres, diuitię necessarię sunt. car. 65

Exempla eorum, qui cum exilibus diuitijs illustrem uitam duxerunt. car. 66

Cap. libri de ijs, qui apte possunt in solitudine uiuere. car. 68

Enumeratio aptitudinum sine quibus nemo potest apte in solitudine uiuere. car. 68

Enumeratio earum aptitudinum, quę accipiuntur ex parte corporis. car. 69

De ea aptitudine quę est sanitas. car. 70

De ea

De ea aptitudine, quæ sunt vires.	car. 71
De ea aptitudine, quæ est longitudo uitæ.	car. 71
Enumeratio earum aptitudinum, quæ accipiuntur ex parte fortune.	car. 73
De inconstantibus, quæ apparent de solitario in his, quæ Aristoteles dicit.	car. 74
De multiplici solitario.	car. 75
De solitario ferino.	car. 75
De solitario diuino.	car. 76
De solitario humano.	car. 77
De civili solitario.	car. 78
De his, quæ communia sunt tribus solitariis.	car. 79
Quod Aristoteles sibi constet.	car. 79
Dubitationes aduersus diuinum atq; humanum solitariam.	car. 80
Dilationes.	car. 81
Enumeratio earum aptitudinum, quæ accipiuntur ex parte animæ.	car. 82
De aptitudinibus quæ ex parte animæ sensitiuæ accipiuntur.	car. 82
Quod nullus possit sibi soli uiuere nisi summis uirtutibus præditus sit.	car. 83
Quod officiosus quolibet amicitiae genere sit sibi ipsi amicus, & maxime philatus.	car. 84
Quod flagitiosus non possit sibi ipsi soli uiuere.	car. 84
De prudentia, deq; intellectu actiuo.	car. 85
De uirtute, quæ prudentiam conseruat.	car. 86
De pabulo fouente prudentiam.	car. 87
De intellectu contemplatiuo.	car. 88
De partibus intellectus contemplatiui.	car. 88
Partes naturalis philosophiæ.	car. 90
Partes Metaphysicæ.	car. 90
De diuisione moralis philosophiæ.	car. 91
De rebus quibus descriptio solitudinis consistit.	car. 91
De distantia a ciuitate.	car. 91
De Aeris probatione.	car. 92
De aqua probanda.	car. 93
De terra probanda.	car. 93
De relaxationibus solitarij uiri.	car. 94
Solitudinis præmia.	car. 95

Contenta

Contenta in libro primo de sanctitate, atq; prophanitate.

De sanctitatis definitionibus secundum Platonem.	car. 97
De prima sanctitatis definitione secundum Platonem.	car. 97
quod propter hæc quæ dicta sunt in prima definitione, Plato affirmet sanctitatem esse iustitiæ partem siue speciem.	car. 98
De secunda sanctitatis definitione secundum Platonem.	car. 98
De tertia sanctitatis definitione secundum Platonem.	car. 100
De quarta sanctitatis definitione secundum Platonem.	car. 100
De quinta sanctitatis definitione secundum Platonem.	car. 101
De pietate quæ sanctitatem antecedit secundum Platonem.	car. 101
De religione quæ sanctitatem sequitur.	car. 102
De questione Platonis.	car. 103
De sanctitate secundum Aristot.	car. 103
Quæ Eustratius de heroica uirtute atq; sanctitate.	car. 104
De excessu quo uirtus heroica excellit humanam uirtutem.	car. 104
De peripatetica pietate quæ heroicam uirtutem antecedit.	car. 105
De amore qui pietatem sequitur & heroicam uirtutem, atq; sanctitatem antecedit.	car. 106
De temporibus quibus heroica uirtus, sanctitasq; ipsa floruit.	car. 106

In secundo eiusdem.

De prophanitate secundum Platonem.	car. 107
De prophanitate secundum Aristotelem.	car. 107
De triplici prophanitatis genere secundum Peripateticos.	car. 108
In quo differt prophanitas siue immanitas a crudelitate atq; trauersentia.	car. 108
Moralem immanitatem proficisci interdum ab iniustitia.	car. 109
Moralem immanitatem aliquando proficisci a nimio rerum futurarum metu.	car. 109
Moralem immanitatem potissimum ab auaritia proficisci.	car. 110
Moralem immanitatem ab impetu uenereo proficisci.	car. 110
De monstrosis immanitatibus & primo de mulierum immanitate circa partum.	car. 111
De ea monstrosa immanitate, quæ est liberorum expositio.	car. 112
De ea monstrosa immanitate, quæ est circa religionem.	car. 112
De ea monstrosa immanitate quæ est ex occupata patrie libertate.	car. 114
Silicet regnandi causa monstrosis immanitatibus uti atq; prophanitatibus.	car. 115
De ea monstrosa immanitate, in quam inciditur post uictoriam.	car. 116
De ea monstrosa immanitate, quæ proditio est.	car. 117
De ea monstrosa immanitate, in quam inadiunt prætores, & aliquando magistri primæ apes.	

apes. car. 117
De ea monstrosa immanitate, in quam incidunt leges. car. 118
De ea monstrosa immanitate, in quam incidunt, qui iniurias ulciscuntur. car. 119
De causis, quibus incidimus in prophanitates ipsas. car. 119
De temporibus quibus prophani fuerunt atque immanes. car. 120
Quod deus immanes atque prophanos non diu dominari patiatur. car. 122
Qui duces metu Dei exeratus immaniter gubernant. car. 124

Capitula libri de misericordia. car. 125

Præfatio, atque Stoicorum opinio de misericordia ad Hieronymum Seripandum. ca. 125
Argumenta aduersus Stoicos, quibus probatur in viro sapienti misericordiam ad-
dere. car. 126
Definitio misericordie apud Lactantium, et confutatio. car. 127
Definitio misericordie assignata a Seneca, et a Cicerone, et illius confutatio. car. 128
De multiplici misericordie acceptione secundum Peripateticos, et de vera misericordie
definitione. car. 128
Dilutiones argumentorum Stoicorum. car. 130
De misericordiis, atque miseratoribus, et de malis quæ misericordiam efficiunt in no-
bis. car. 130
De iis qui nullo pacto misereantur. car. 131
De hominibus miserabilibus. car. 131
De causis quæ mouent nos ad misericordiam. car. 132
De operibus misericordie. car. 133
Conclusio, et Consolatio. car. 133

FINIS.

AVGVSTINO NIPHO MEDI- Nec minus exultat nostros Grauidina recessus
et philosophorum primario Hieronymus Carbo. Elogio, et doctis quos mouet arte iouis.
Niphe laborantes postquam deaurimus annos. Præcipue mihi dum Palleni narrat Alumnus
Proposita et celeri meta subacta rota, Fertile tam multis dotibus ingenium.
Liber ago in terris uitam sine turbine rerum, Ouicula assidue mecum est: cæci sacra Maronis
Solicitant animum uota nec ulla meum. Musa fauens moll. tempora fronde tegit.
Res erat arcta Domi, cænsu tamè auctus honesto, Vos ipsas graia insignis latiaque Minerva
Despicio Attalicas imperiosius opes. Assidet: et pleno pectore fundit opes
Nam licet et toto Mars seuiat impius orbe, Quos inter nostras demulcet Anysius aures
Atque hominum multa cæde cruentet humum, Pindaricos uaria dum canit arte modos
Concurratque ferox Gallus, concurrat Hiberus, Iniusit cultos Seripandus sedulus ortos
Et latium forti pectore in Arma ruat, Ingenii repetens tot monumenta sui
Me tamen impavidum feriet fortuna: sit illa Doctaque Parrhasi scripta, et memoranda per æuū
Senior, et nostris ingeniosa malis. O fidum Sancte pectus amicitie
Armorum auditus sonitus, clangorque tubarum, quem non alterius Seripandi fulmina terrent?
Non mentem studiis eripuerunt suis. Cum tonat, et cæli numina læsa dolet?
Nunc ego Musarum choreis sum proximus: et nunc Ille tamen pietate grauius, uitaque uerendus
Latius Aonio labra fluore natant. Excolit hos sancta religione lares.
Nanque uidere iuuat duplici tua tempora fronde Nobiscumque una fallit Summontius horas,
Et Phoebi, et Martis Dux Aquiuine premi. Carmina dum tractat Grammaticosque sales.
Tuque etiam Melphi Princeps decus addite Musis; Atque etiam paribus studiis: et pectore culto
Accedis gemino auctus honore caput. Dignatur nostras Pons uterque domos
Atque una comes ipse sacras Gesualdus ad undas Nam quis te Aprani, quis te placidissime Sangri
Conant, et posita asspide plectra mouit. Ignoret curas demere sæpe meas.
Me rapis interdum reanens syncere sub umbra Quorum ego uirtutis uel adhuc exosailor altæ
Mythica Virginei sacra puerperij. Semina per numeros quanta futura suos.
Et pecus: et syluas, piscosque et numina ponti Nec te Philocæle excipiam: cui munere sancto
Et quæ litoribus fert Sinuessæ tuis. Aonidum lepidum, rosluit ore melos.
Sæpe animum flecent dulci Cabanilius ore Et siue Auahadas ælebras, seu scribis amores
Dum canit, et doctas euocat amne Deas Nos facit attonitos, illud, et illud opus.
Ipse forum exornans: et consultissimus æ qui Hæc bona sunt, uerum sensus, animumque satigat
Post tot solliatis reddita iura Reis. Quod non Fernandi Principis ore fruor.
Capitius mea testis subit: positoque rigore Cui manibus noua ferta suis pia Musa parauit
Differit, et grato multa lepore refert. Et Phoebus numeros, quos a nat. ipsa dedit
Quin etiam nostras uisit pater Aelius Aedes: Hunc sacro Aonides enutriuere sub antro
Quem sequitur sacri candida turba chori. Et puerum molli continuere sinu.
Et qui Sebethum patrio modo prætulit Arno Hunc Venus, et Mauors concordie mente tuentur
Puccius: Ethrusci fama, decusque soli. Hic bello, pacæ hæc, hic pater, illa parens.
Quem, culti eloqui tanta est suauitas, credas Salue magnorum exemplum, specimenque uirorum
Posse mouere homines, posse mouere Deos. O decus, et uere nobilitatis Amor.

Finis. A POM.

MAiores nostri magnanima Victoria in liberis ciuitatibus Marsiam Bacchi ministrum, ueluti Libertatis signum, publice uenerabantur. Aegyptii manum passis digitis effungebant, ut reminiscerentur homines ea se lege natos, quo libertati studeant, conditionemq; seruitutis odio prosequerentur. Ego autem dum Niphi nostri præclarissimi libellum de uera uiuendi libertate tibi (quæ ab ineunte ætate, & sordidas, & humiles huius nostri sæculi curas semper spreueris) merito dicatum: accuratissime perlegerim; ueramq; in eo libertatis semitam sentibus, uepribusq; perpolitam, expurgatamq; repperim: non Marsiam, non inanes Aegyptiorum nugas, sed solum Niphum ueræ uitæ, summæq; felicitatis authorem publicè colendum, celebrandumq; censeo: libertatis enim assequendæ (quod omnibus hominibus innatum est) facultatem latissime prebuit. Hortar te Victoria ad huiusmodi lectionem amplectendam; utq; in præclarissimo, pinguiq; studiorum ocio (in quo totum negotium tuum, labor, uigiliæ, somnusq; reponendus est) te assereres; nisi scirem profecto quem animum, quod hortaturus ingenium forem. Tantum oro entere, ut tibi ipsa sis tanti; quanti uideberis alijs, si tibi fueris. Vale.

Augustini Niphi Medicis Philosophi Sueffani, ad Illustrissimam Victoriæ Columnæ Piscariensium Marchionissam, de uera uiuendi libertate libellus.

QUum plerumq; summæ authoritatis uiros, illustrissima Victoria, non raro aduertim se uera uiuendi libertate, potiri arbitratos esse, qui in diuitijs, honoribus, summisq; potètijs cōstituti sunt. Icaro ut tātus error ab humanis mētibus extirpetur, aboleaturq; de uera uiuendi libertate in duobus libris dissecta ad te scribere cōstitui. Vbi exploratum habebis, Cæsares ac reges, licet in suis regnis pro arbitrio, immo, ut uerius dixerim, pro libidine omnia agant, aut agere possint, eos tamen non esse, qui uere libere uiuunt, nam cum homines sint, & enim animalia rationalia, si non ut bellugere arripuit, in ijs omnibus, quæ agunt, ratione uti oportet. ratio autē in solo Deo appetitus est: in homine uero appetitus, & ratio sic differunt, ut consilians, & eligens. Quare cū appetitus præter rationē in principe agēda ministrat, ut puer sine pedagogo, aut bellua sine freno agere uidetur. Nec ad te hūc libellū dedicauim, quod te huius opinionis esse putauerim, nā licet honoribus, diuitijs, & potètijs exuberet, et quod raro in muliere est etiā doctrina, et scientia, ex longa tamē experiētia obseruauim te huiusmodi errore labefactatā esse nūq. Hūc igitur libellū tibi dedo, quia nostra tēpestāte sola literarijs muneribus digna es, quippe cū non modo naturæ instituto ad labores literarios quosamq; te propensam, uerum etiam ex longis studijs, inueniendi atq; iudicandi artē mirum in modum callere noverim. Accipe igitur libellū hunc non pro rei ipsius magnitudine, sed pro donantis uoluntate, quæ si a te commendatum sensero, ad maiora munera prope diem accingar. Vale.

DE VERA

DE VERA VIVENDI

LIBERTATE LIBER PRIMVS.

Opinio quorundam Peripateticorum, atq; Platoniorum, qui ueram uiuendi libertatem è medio substulerunt.

Vum eorum, quæ in scientijs quaeruntur, primum esse uideatur, sit ne res ipsa, an non sit, ideo in huiusmodi libello primo differendum sit ne uera uiuendi libertas, an cum seruitute omnia agamus. Philoxenus itaq; Peripateticus in ea epistola, quā ad Nicolaum rhodium scribit, tradit hominum naturam multis conditionibus in seruitute ortam esse. Quod Aristoteles etiam primæ philosophiæ proœmio, & primo ciuiliū probauit, ex eo, quia compluribus necessitatibus subditur quod autem ita sit, argumento nobis sunt complurales homines, qui nonnunq; id ipsam prætereunt, quod per se est expetendū, ob ea, quæ sunt uitæ necessaria philosophari enim longe magis, q̄ ditari expetibile est, licet ditari (ut Aristoteles) naturæ interpretis tertio topicorum libro asserit interdum magis eligatur, non quidem simpliciter sed ab eo, qui necessitatibus premitur. Præterea optimus diuinorum, indagator Plato ea in epistola, quā ad Architam scribit, apertissimis uerbis constitit humanam naturam seruam nasci, q̄ nullus nostrum sibi soli natus sit, quippe cum ortus nostri partem sibi uendicat patria, partem parentes, partem amici, multa insuper pro temporum diuersitate nobis ac cadunt, quibus uita nostra occupata est. Deinde cum Barbari sint natura serui, quemadmodum primo ciuiliū rerum summus naturæ rimator Aristoteles, argumentatur, ex ipsa naturali ingenij hebetudine, sit ut in eis nec uera sit uiuendi libertas, nec aliquis eorum liber esse possit. Insuper licet esset in aliquibus hominibus libera uita, in nullis tamen (ut mihi uidetur) pro omnibus uitæ temporibus esse poterit, quippe cū nec indormientibus, nec in pueris, nec in aliquibus id genus ea cernatur. Postremo in ijs qui bello uiuantur uiuendi libertas nulla est, immo nec in hominibus, qui hodie subduntur, nam qui dominantur, Tyranni sunt, at subditi, qui sub Tyrannis uiuunt, serui sunt, quod uir Romanus Pompeius post sui exeratus stragem, anteq̄ ad Ptolemæum regem confugeret, dixit, qui domum Tyranni ingreditur seruum se facit. Iis igitur argumentis Peripateticis nonnulli ueram uiuendi libertatem è medio substulerunt.

Philoxenus

Plato
Epistola. 9

Quod uera uiuendi libertas si, secundum Peripateticos, & Platonicos.

Sed magna res est illustrissima Victoria, ut homines id ne gent, quod summo desiderio uelint, nemo enim est, qui natura non appetat, & pro se, & pro parentibus & pro amicis, & pro patria ueram uiuendi libertatem, pro hac enim gentes pugnant, pro hac mortis periculis se exponunt. Sunt etiam qui proprios fratres, proprios paren-

A ij tes,

tes, proprios amicos, & quod magis est, propriam patriam diruerunt, nec ob aliud, nisi, ut propriam libertatem tueantur, & seruent. hæc autem frustra fierent, si uera uiuendi libertas earum rerum esset, quæ fieri nequeunt, nemo enim natiuo compulso mouetur ad id, quod fieri non potest. temere enim Gygantes enixi sunt ad debellandum Iouem, cælum scandere, cum id factu impossibile sit. Præterea Aristoteli omnium sapientum doctor in libris ethicorum Monasticam libertatem declarauit & docuit, quam uera uirtus facit, ciuilem autem in libris politicorum, quæ ex rectarum ciuiliū legum obseruatione proficiatur. domesticam uero in libris æconomicorum, quæ ex domesticis legibus recta ratione constitutis ortum habet. Si igitur uiuendi uera libertas nulla esset, frustra in ea demonstranda tantus in philosophia magister elaborasset. Plato quoque Rem. P. fecit, in qua communia omnia esse uoluit, nec aliam ob causam, nisi, ut omnes ciues pari uiuendi libertate fruerentur. Argumenta autem Peripateticorum quæ priore capite inducta sunt, postea diluimus. Nunc uero ex ijs accipiamus ueram uiuendi libertatem in hominibus esse.

Prima opinio eorum, qui dixerunt ueram uiuendi libertatem à paupertate fieri.

Postea quid est illud, quod ueram uiuendi libertatem faciat, disputemus, est enim istud nobis exordium ad intelligendum id, quod proposuimus, nonnulli igitur putauerunt, tunc homines esse in uera libertate constitutos, cum libere philosophari possunt. (nec ab ratione, nam si uiuere est operari, & intelligere, & sapere maxime operari, fit, ut tunc libere uiuamus, cum libere philosophari poterimus) præterea qui libere mouetur & sentit, libere uiuit, qui libere imaginatur, & cogitat, longe magis libere uiuit, ergo qui libere philosophatur, maxime libere uiuere uidetur, quippe cum ad philosophandum, & motus, & sensus, & imaginatio, & cogitatio subministrant. sed cum paupertas, modo extrema non fuerit, magnum momentum nobis ad philosophandum afferat, fit, ut ueram uiuendi libertatem, aut paupertas faciat, aut magnum commodum præbeat, ut eam adipiscamur. Quod autem paupertas modo extrema non sit, ad libere philosophandum magnum nobis momentum afferat, testantur Aegyptij sacerdotes, qui, ut libere philosopharentur, bona omnia præter ea, quæ uictui necessaria erant, derelinquebant. quod Aristoteli primæ philosophiæ præmio narrauit apertissime. Anaxagoras etiam Cleomenius, qui, ut libere philosopharetur, omnia bona sua donauerat, respondere solebat, cum ei paupertatem obijcerent ciues, si hæc essent, ego non essem, hoc est non uera hominis libertate fruerer. Simili ratione Democritus Abderita omnia paterna bona dissipauit, arbitratus diuitias impedimento nobis esse ad philosophandum. Crates insuper ille Thebanus homo quondam ditissimus, cum arbitraretur se in diuitijs constitutum philosophari non posse, magni auri pondus abiecit. Hanc rem probauit uir doctissimus Seneca cum dixit, multis ad philosophandum obstiterè diuitiæ, paupertas autem expedita secus est. Aut ergo pauper sis, aut pauperi similis, si animo atque philosophiæ uacare uis, quod uero

Aegyptij

Anaxagoras

Democritus

Crates

Epistola. xviij.

uero qui libere philosophantur, libere uiuant, ex ijs quæ dicunt, & faciunt, perspicuum est. Isidorus Cynicus philosophus, cum Neronem alloqueretur, libere dixisse fertur. bene nauis mala cansas, male autem bona tua curas. Cum Dionysius Tyrannus ad Platonem scriberet, ne malediceret, libere eum respondisse ferunt, non esse tantum sibi oculi a philosophia, ut in Dionysium considerem. Diogenes etiam Cynicus, qui captiuus in castra ad Philippum Macedonum regem deductus, cum interrogaretur a rege, qui nam esset, respondit exploratorem esse ad ipsam profectum, ut insatiabilem eius rapacitatem uideret, quam ob rem ea dicendi libertate uictus Philippus statim eum dimitti iussit. Diximus autem modo extrema non sit paupertas, nam, ut magnus rerum naturalium indagator Aristoteli dicit, humana natura ad philosophandum non sufficit propter corporis conditiones. Indiget enim corpus ad sui sustentationem exterioribus rebus. quoniam licet mens quæ incorporea est, ad contemplandum sufficiat, homini autem, si speculari debet, primo sanitate opus est. morbis enim sensus redduntur imbeciles, quibus homo ad speculandum fungitur. Distrahitur etiam mens a contemplandi munere ob morbos, atque dolores. Indiget præterea homo, ut seruetur, edulij, & famulatu etiam, ut ei ministrentur alia cuncta, quæ ad uitam humanam necessaria sunt, non tamen multis, & magnis opibus opus est. Paucis enim natura indiget, multis uero opinio. Quod & doctissimus Seneca scribit, exiguum natura desiderat, opinio immensum. & propterea si ad naturam uiues, nunquam eris pauper. Si ad opinionem, nunquam eris diues. Quot uero, & quantis homini ad philosophandum opus sit, Aristoteli optimus rerum rimator exposuit libro ethico decimo, ideo bona fronte prætereo. Illud tamen omittendum non puto, Protagoram philosophum non esse bene philosophatum ob summam pauperiem, erat enim adeo pauper (uti Gellius scribit) ut uictus quæredi gratia uecturas onerum corpore suo factitasset.

Eorum opinio, qui dixerunt ueram uiuendi libertatem à diuitiarum copia proficisci.

Non possum non admirari eos illustrissima Victoria, qui tam aperte dicant aduersus ea, quæ sensibus nostris subiacent, uidemus enim, ac proprijs oculis certum eos, qui diuitijs exuperant, liberiore uita potiri, quæ ceteros omnes qui paupertate premuntur, immo plerumque hos illis famulari. Reperi etiam non raro in domibus diuitum philosophos, & quasi semper poetas, qui paupertatem comendant, contra autem aut nunquam, aut quæ rarissime. Si ergo diuites compellunt pauperes, contra uero aut nunquam, aut raro, quo nam pacto audent dicere eos, qui in paupertate constituntur, liberiore uita potiri, quæ locupletes. Propterea alij tradunt diuitiarum copiam longe maiorem uiuendi libertatem parere paupertate, huius opinionis est Menander, cum inquit, uis sunt mortalibus diuitiæ. & eodem libro dicit, Aurum aperit omnia, & inferni portas. Virgilius etiam dicit, Quid non mortalia pectora regis Auri sacra fames. & Horatius, Omnis enim res uirtus, fama, decus, diuina, humanaque pulchris diuitijs parent, quas, qui construxerit, ille clarus erit, fortis, iustus, sapiens, & etiam rex. Cui enim crediderint omnia

Isidorus
Plato
Diogenes
Decimo ethicorum lectione. xij
Epistola. x
Lectione xij
Protagoras

Menander

6
 emi posse pecunia, etiam libertatem tradunt, aut à pecunijs, atq; opibus proficisci: aut nō esse ueram libertatem absq; diuitijs. deinde diuitiæ amicos efficiunt, quod Menander asserit, cum dicit. Si aut habebimus pecunias, habebimus amicos. et Ouidius in fastiis, In pretio pretiū nunc est, dat census honores, Cēsus amicitias, pauper ubiq; iacet, per amicos autē (quemadmodum summus philosophorū doctōr Aristō. octauo ethicorū libro scribit,) & diuitiæ, & omnia externa bona conservari atq; custodiri uidentur, etiam libertas augeri. Qui enim amicis exuberant, liberiores uitam uiuunt, q̄ qui soli uiuunt. Ad hæc aurum potentius est eloquentia, quod Euripides tradit, cum dicit, Aurum autem potentius infinitis sermonibus hominibus. Constat autem eos qui dicendi artem percillant, liberiores esse ad iniurias inferendas, nam per artem dicendi (ut Aristō. rhetoricorū primo ait) facilius iniurias inferunt, atq; coram iudicibus facilius partes suas tuentur. Qui potest iniurias inferre, atq; illatas facilius propulsare, atq; ulcisci, hic liberiore uita potiri censetur. Postremo natiuus appetit: non est ad id, quod non est, constat autem nos omnes nat uā quadam propensione moueri ad diuitias habendas, nec alia ratione, nisi quia credimus, per eas sufficientiore, atq; liberiore uita potiri posse. Quare diuitiæ aut libertatem efficiunt, aut libertas sine diuitijs imbecilla est ac mutilata.

Opinio eorum, qui dixerunt ueram uiuendi libertatem fieri à solitudine.

Cap. 5. **F**RANCISCUS Petrarca poeta insignis in eo libro, quem de uita solitaria edidit, firmiter arbitratur in uita solitaria duntaxat otium esse, & libertatē; dicit neq; enim solitudinis solum nomen, sed quæ in solitudine bona sunt, laudo, nec me tam uacui recessus, & silentium delectant, q̄ quæ in his habitant, otium, & libertas. Tyberius etiam cum opinaretur in solitudine liberiore uita potiri posse, in Capreas insulam commigravit, ubi liberiore uita potitus esset, nisi eam libidinibus, atq; infamibus illecebris defecisset. hanc eandem & ob eandem causam, elegit, Seruilius, qui prope Cumas senuit, quam affectatus esset, nisi ocio famosus, intra uluē suę septum habitans, sepultus esset. Ajax etiā, ut uberiore libertate, atq; iucundiore otio fruere, loca deserta prosequens est. Vnde Homerus, Ast hic q̄do etiam grau or dii omnibus erat in campos solus latos, inq; auia rura Ipse suum cor edens hominum uestigia uitans. Deoclitianus quoq; qui primus ex nostris imperatoribus se uti deum adorari iusserat, publicæ seruitute oppressus, ut in otio cum summa libertate uiueret, Imperium deferens, in solitudinē concessit, Numa Pompilius si illius ordinis numerum attendas, secundus, si iustitiam, primus, peregrinus insperatum ad imperium accitus, cum sacrarum rerum cura defatigaretur, pro libera uita fruenda in solitarium locum atq; opacum passuum milibus ab urbe distantem digrediebatur. Simili causa Romulus, Achilles, Hercules, duo illi Africani, ceteriq; Cæsares, cum uellent suę uitę libertate potiri, aris, magistratibus, atq; negotijs uacabant, existimantes liberam uitam esse non posse in publicis rebus. Præterea (ut superius diximus) uiuere est operari

7
 operari, ergo circa eam hominis operationem potissimum libertas attendenda est, quæ cæteris est potior, & ad quam ceterę omnes, ut in finem ordinantur. hæc autem est contemplatio numinum, quæ contemplatiua uita a philosophis appellatur. hæc enim actiua uita præstantior, melior, ac iucundior est, quoniam illius gratia hæc administratur. Vfus enim moralium uirtutum, qui in actiua ipsa uita præcipitur, ad contemplationem disponit, quod Aristō. philosophorū primarius septimo physice auscultationis libro tradit, asserens animum sedendo, & quiescendo scientem fieri atq; prudentem. Sedatis enim affectuum motibus per usum moralium uirtutum anima disponitur, ut libere in diuinorum contemplationem attolli possit. quæ ratione fit, ut uirtutum actus, quos in actiua ipsa uita per leges ciuiles præcipitur ab hominibus obseruari, in diuinorum rerum contemplationem tanq̄ in finem ordinentur. non enim reges sua regna bene gubernare enituntur, propter bonum ciuile tantum, quod in mortalibus rebus est. Deus enim optimus non satis premij esse putans, quicquid in terris mortalibus tradi potest, hos reges, qui pietatem, iustitiam, ceterasq; uirtutes coluerunt, & ciuitates, & populos, & gentes, & nationes, optime gubernarunt sempiterni æui participes reddit, ut æterna cum nunquibus uita fruatur. uita igitur potissima, ad quam omnes aliæ ordinantur, diuinorum contemplatio est. Quare in hac sola uiuendi libertas attendenda est, ut is solus libere uiuere sit dicendus, qui diuinas res libere contemplari potest. Hanc uero aut facit, aut facilem reddit solitudo. Testantur rem hanc uiri sanctissimi, Dorotheus, Antonius, Hammonius, qui ne solitudine priuaretur, aurem sibi præsecuit. Macharius, Arsenius, simplex Paulus, Pachomius, Stephanus, Pamphutius, Elpidius, Ioannes Ægyptius, Zeumatius, Didimus, Ilarion, Siluester, qui in Soractis monte latuit, diuitum primus ille pontifex Ambrosius ut in solitudine diuina libere contemplaretur, Mediolani habitauit in extremo ciuitatis angulo. Aurelius Augustinus postq̄ ab Ambrosio ab erroribus, quibus animus æger erat, curatus esset, in Cassæatum Mediolani rus digressus est, ut liberius diuina, quæ ab Ambrosio accepta, ruminaret. Basilus, cuius seruens discipulus fuit Gregorius Nazærenus, Hieronymus Romanis opibus cōtēptis, in uastissimam solitudinem se contulit, ut ualidius ac liberius diuina curaret. Benedictus relictis Roma atq; Rimesia ut diuina ardentius coleret, ac liberius contemplaretur, non modo solitudinem, uerum & desertum petijt, ubi in solitario specu diu habitauit, quod qui uiderunt, uidisse admodum diuinorum sedem tradunt. Martinus quoq; cum uidisset se in hominum cœtu diuina colere, atq; speculari non posse, ut illa libere intelligeret, ac intellecta obseruaret, in Massiam montem se recepit, qui prope Sueffam est, hic cum serpente terrifico sub cuius specie uetus serpens terribior latebat, uno eodemq; specu continue sine offensa toto triennio uersatus, illo demum mira patientia procul pulso, ipse uictor in solitudine permanfit, sunt & alij plurimi uiri atq; mulieres sanctissime, quæ solitudines mirum in modum inhabitauerunt, nec ob aliam causam (ut arbitror) nisi ut libere uiuerent atq; libere numina, & colerent, & contemplerentur. nec uiri sanctissimi tantū, sed philosophi celeberrimi, ut Gymnosophista, Bragman, Chaldi,

Chaldei, Druides, Magi, & apud Grecos Sophi. hi enim omnes, & ut libere uiuerent, & libere numina specularerent, & obseruarent, magnas solitudines quesierunt.

Quo modo Plutarchus non iuste carpit eum qui dixit *ἀεὶ δὲ βίωσας*, id est, sic uiue, ut nemo te sentiat uixisse.

Philosophus quidam solitudinis (ut puto) maxime amicus, homines se ponere in tanta solitudine præcepit, ut nemo eum uixisse sentiat, quod præceptum Plutarchus Cheroneus carpens, dicit, At ne ille quidem ipse, qui hoc dixit, latere uoluit? Quandoquidem hoc ipsum ideo dixit, ne esset ignotus, sed uideretur aliquid supra uulgus sapere, adhortando ad gloriæ contemptum, immeritam sibi parans gloriam. An hoc ipsum dixit, quia uiuere turpe est, ut omnibus conueniat esse ignotum. Ego sane sic existimo, hoc ipsum quod uiuimus, quod omnino nascimur, quod in hominum genus asati sumus, in hoc adeo donatum esse, ut innotescat, quippe cum generatio nihil aliud sit, nisi rei, quæ latebat, (ut Anaxagoras inquit) manifestatio, neque enim ille producit, aut gignit omnia, quæ nascuntur: sed ostendit, quemadmodum nec corruptio est sublatio ad non esse, sed magis abductio rei dissolutæ ad obscuritatem. immo, ut inquit, ne male quidem uiuens latere uelis, sed esto notus, ne maneas incuratus: perinde est, ac si dicas, nemo te sciat febricitare, nemo te sciat teneri phrenesi, ne te nouerit Medicus, abi, conijce te aliquo in tenebras ignotus una cum tuis malis. Hæc & multa alia Plutarchus obiicit aduersus huiusmodi præceptum. Ego uero pace tanti uiri dixerim eum, qui sic dixit, non arbitror intellexisse, ita uiuas, ut non uiuas. ridiculosum enim esset præceptum huiusmodi, qui autem præcepit sic uiuendum esse, ut nemo sentiat eum uixisse, hic præcepit sic esse uiuendum, ut non uiuas qui enim uiuit, necesse est ut sentiat uiuere saltem a parentibus, qui eum usque ad ætatem perfectam educarunt. Quare qui præcepit uiuendum esse, ut nemo sentiat te uixisse, præcepit ita esse uiuendum, ut non educaris. & sic præcipiet ita esse uiuendum, ut non uiuas. Hoc autem præceptum sub hoc sensu a philosopho illo non arbitror esse traditum, opinor igitur eum philosophum intellexisse sic unumquemque uiuere, ut nemo per offensas, aut per iniurias, aut per cetera id genus sentiat eum uixisse: quod assequetur ille, cum petierit, solitudinem, in qua diuina speculetur, & ælat. qui enim in contemplatione, ac cultu rerum diuinarum uiuerit, hic ita uiuet, nulli iniurias inferendo, aut offensas tribuendo, ut a nemine uixisse sentiat. Rediundo igitur ad id, unde digressa est oratio, isti sunt, qui afferunt solitudinem ueram libertatem efficere, aut non esse ueram libertatem sine solitudine.

Opinio eorum, qui dixerunt, ueram libertatem uiuendi proficisci à potentia civili.

Quoniam solitudini aduersatur civilis uita, quæ potest esse duplex dominantium & subditorum, ideo alij dixerunt dominantium potentiam efficere ueram uiuendi libertatem.

libertatem per hanc enim homo dominus est suorum actuum, & eorum, quibus dominatur, præterea qui potest alios compellere, & a nullo compelli, hic uere liber dicitur, huiusmodi est Rex per potentiam dominicam in suo regno. Insuper quemadmodum Aristoteli inquit politicorum sexto, opus libertatis est uiuere, ut uult aliquis, quia seruus non uiuit, ut uult. Sed homo per dominicam potestatem uiuit ut uult, adimplentur huic res gestæ Regum. Reges enim pro tuenda Dominica potestate parentes, fratres, amicos, subditos ne cant, atque pessundant: quæ Syllam fecisse patet, qui pro tuenda dominica potestate Romam, & uniuersas Italie partes ciuili sanguinis fluminibus inunda-uit. Ptolemæus Rex Aegypti gratia suæ dominicæ potestatis seruandæ filium suum Memphitem (quem ex Cleopatra uxore eadem & sorore substulerat) occidi iussit. Cambyfes eadem causa fratrem, & duas sorores occidit. Septimus Seuerus Imperator post Didium Iulianum Clodium albinum tumultuantem simili causa interfecit, & capite eius Romam misso corporis truncum equo refugienti conuolandum præbuit fuerunt & alij plurimi, qui hæc & plura alia fecerunt regnandi causa.

Sylla

Ptolemæus

Seuerus

Refutatio.

Sed huic opinioni nec uiri sancti, nec philosophi assentiunt. Ambrosius, seruit qui cumque uel metu frangitur, uel delectatione irretitur, uel cupiditatibus ducitur, uel indignatione exasperatur, uel mærore deijcitur, seruilis enim est omnis passio. Sed qui dominicam potestatem affectant, hi passionibus seruiunt. Hieronymus, est sapienti seruire libertas, ex quo colligitur qui stulto imperare, seruitus est, & quod peius est, cum paucioribus preest, pluribus dominis, & grauioribus seruit, seruit enim proprijs passionibus, seruit suis cupiditatibus. Quarum dominatio nec nocte, nec die fugari potest, siquidem intra se dominos habet, intra se seruicium patitur intollerabile. Diogenes Cynicus aduersus Alexandrum asseruit se esse dominorum, qui Alexandro imperitabant, dominum. Quia erat passionum dominator, quas Alexandro dominari dicebat. Plato dictitabat uerum dominum esse, qui proprijs affectibus dominatur. quibus, ut inquit, reges subduntur. Cyrus apud Xenophontem dicebat eum, qui dominari desiderat, primo sibi dominetur, nam reges, qui a passionibus capiuntur, sunt uerissime serui.

De Iacob
et uita bea
ta lib. ii.

In Epistola
ad Simplicianum.

De triplici hominis uita.

Pro dilucidanda ueritate Illustrissima Victoria primo de hominis uita distinguendum est. Est enim altera, quam græci Monasticam dicunt, hoc est solitariam, quæ hominis est, non quidem, quo est ciuitatis pars, aut domus, sed quo est homo uiuens, sensu, intellectu, atque uirtute altrice, uiuit enim homo monastica, non quidem sola mente, ut quidam putant, sed sensu, mente, ac uirtute altrice, modo sibi, non autem ut domus, uel

B

ciuitatis

ciuitatis pars uiuat. Altera est uita, quam graeci Politicam, hoc est ciuilem uocant, & per hanc homo uiuit in societate ciuili, uiuit enim per hanc, ut pars ciuitatis, quia aut ut princeps aut ut subditus. tertia inter has media est, quam graeci oeconomicam appellant, hoc est domesticam, uel familiarem. & per huiusmodi in societate domus, aut ut gubernans aut ut gubernatus uiuit, de prima hominis uita in ethicis, de secunda in politicis, de tertia autem in oeconomicis Aristoteles naturae rimator pertractauit. Quippe cum unaqueque esse possit recta, & obliqua. Ideo opus erat in unaquaque inuenire principem, qui gubernaret, & subditum, ut ita dixerim, qui gubernaretur.

De multiplici principatu, deq; multiplici subiectione.

Quoniam uita hominis quaedam communicatio est, in qua multa communicant, ut unum finem consequantur. In omni autem communicatione quae ex pluribus coalescit, siue illa plura coniuncta sint sicuti corporis membra, quae ad totius integritatem coalescant, siue diuisa, cum ex pluribus constituitur una ciuitas, uel una domus, aut unus exercitus, aut aliud id genus, semper expediens, ac naturale est, ut alterum imperet, alterum pareat. Quare in humana uita, quae multorum communicatio est, necesse est alterum esse quod imperet, alterum quod pareat. Et cum humana uita altera sit monastica altera politica, tertia autem inter hos media oeconomica, fit, ut in singulis huiusmodi semper expediens, ac naturale sit, ut alterum sit, quod imperet, alterum quod pareat. Quare non iniuria in uita hominis monastica quae communicatio quaedam monastica est, principatus monasticus est. In Politica, ciuili, siue Politicis in oeconomica domesticaq; oeconomicus ac familiaris. Praeterea cum omnis communicatio ordinetur ad aliquem finem, cuius gratia facta est. finis autem acquiri non possit, nisi per actus quosdam eorum, quae in communicatione sunt. Verbi gratia communicatio exercitus ordinatur in uictoriam, quae expleri non potest, nisi per plures militares actus eorum militum, qui in exercitu sunt. Actus autem, si finem assequi debent, ordinate fieri necesse est, nihil autem sit ordinate, nisi in communicatione sit, quod imperat, & quod pareat, quare in omni communicatione, in qua plura conueniunt ad unum finem, oportet esse imperans, & parens.

De monastico principatu deq; libertate & subiectione.

Et cum homo constet ex anima, & corpore, necesse est ut alterum natura imperet anima, scilicet alterum pareat corpus: uide licet modo consideremus, haec non in corrupti, sed in iis, quae se habent secundum naturam. nam in hominibus morbo aliquo affectis fieri posset, ut anima corpori non imperet, nec corpus pareat. Similiter in hominibus qui in sceleribus consueuerunt, fieri poterit, ut appetitus rationi imperet in communicatione

inatione igitur humana, quae constat ex anima, & corpore, dupliciter ex principatu cernitur alter dominicus, qualis est domini ad seruum: quem graeci despoticum dicunt, hoc est Herilem. talem principatum in membris corporis intuemur membris uide licet, & pedibus, caeterisque id genus. huiusmodi enim membra corporis sine contradictione anima iubente ad opus mox se accingunt. Nec ratione alia, nisi quia anima dominatur, corpus autem seruit, modo non fuerit morbo affectum, ut conuulsione, aut id genus. Alter principatus cernitur ciuili, siue regius, qualis est principis ad subditos. & hoc pacto ratio appetitui dominatur, non quidem, ut diximus principatu qui est ad seruos, sed ad liberos, qui subduntur. Nam quemadmodum subditi regibus aduersari possunt, sic appetitus non nunquam aduersatur rationi, aliqua imperando contra motum rationis. Causam autem huius diuersitatis assignamus ex eo, quoniam corpus non nisi ab anima moueri potest, ideo ei subijciatur omni ex parte, modo non sit morbo affectum. Sensualis autem appetitus & a ratione, & a sensu moueri potest, ideo non omni ex parte rationi subiacet. In utroque autem regimen, ut Aristoteles optimus rerum naturalium indagator inquit primo politicorum libro, subiectio naturalis est ac expediens quippe cum corpus ipsam dissolueretur, nisi animae subijceretur, appetitus autem corrumpetur nisi rationi subijceretur. Ex iis perspicuum quid sit monastica libertas, quidue subiectio, est enim libertas monastica, quotiens homo propter rationis principatum, appetui imperat. Tunc enim in uera, & propria uiuendi libertate est, est enim ratio homini propria, & rationi expediens ac naturale, ut appetitui imperet. subiectio uero, quoties appetitus a sensu ipsius persuasus imperat rationi, aut saltem non sequitur rationem. Tunc enim homo in monastica subiectione esse uidetur, quae non est homini propria, sed communis belluis cum hominibus prauis. Appetitus enim in belluis ipsis sensibus subiacet, atque pareat, quod admodum seruus domino. dicitur autem propria homini libertas, qua humana ratio dominatur appetitui sensitiuo quoniam ratio quae appetitui imperat, homini propria, ac peculiaris est, imperium autem, quo in homine ipso sensus imperat appetitui, nec humanum est, nec homini proprium, quippe cum in belluis etiam reperiatur, sensus enim in eis appetitui dominatur.

De Politico ac ciuili principatu, deq; libertate ac subiectione.

Quoniam autem uita ipsa Politica siue ciuitas, siue regnum, siue id genus, communicatio multorum est, qui unum finem intendunt, bonum uidelicet ciuile, quicquid illud sit, ideo oportet, ut in ipsa alterum sit, quod imperet, alterum autem quod pareat, ideo ciuili huiusmodi multiplex lex est, altera, in qua unus imperat, altera in qua plures, si quidem unus, haec a graecis ipsis monarchia dicitur, quae rursus subdiuiditur, nam si qui imperat, commune ipsum bonum curat, & qui subduntur, libere, ac uolentes subijciuntur, haec a graecis Basilica, latine regnum nuncupatur. Si autem

qui dominatur, proprium, ac priuatum bonum procurat, & qui subduntur, ut subiunguntur, hæc tyrannis appellatur. At si plures imperitauerint, dominatio hæc Politia græce dicitur, in qua si præ sint pauci, qui optimi atque uirtute insignes sunt, & quidem ob commune ipsum bonum, hæc græce Aristocratia, latine optimatum potentia dicitur. Si præ fuerint pauci, qui potentiores, atque nobiliores, quique ditiores sunt, & quidem propter proprium, ac priuatum bonum, hæc græce oligarchia, latine paucorum potestas appellatur. At si multi præ fuerint, hi autem propter commune bonum secundum leges dominantur, Timocratia græce latine Res publica dicitur. hæc a nonnullis bona ratione Isonomia uocatur, quasi iuris æqualitas. At si propter proprium ac priuatum bonum, nec non & præter leges ui dominantur potestas hæc Democratia hoc est popularis potentia uocanda est, quibus patet ciuiles dominationes, quæ simplices sunt, esse sex dico simplices, quoniam (ut Plato asserit) sunt dominationes etiam mixtæ, ueluti ea, quæ ex Aristocratia, & Timocratia constat, insuper & ea, quæ constat ex Democratia & Oligarchia, & ceteræ id genus, de quibus alibi differendum est, nunc uero satis sit sex esse dominationes, quarum tres Tyrânice sunt, ut ea, quæ per quandam excellentiam Tyrânice appellatur, & Oligarchia, quæ paucorum potestas est. & Democratia, quæ popularis dominatio appellatur, quæ uero Basilia hoc est regnum, & Aristocratia, & Timocratia, siue Isonomia dominationes regie sunt, nam qui regnant, secundum leges, & quidem ob commune bonum imperitant. Ex ijs perspicuum est, quid sit ciuilis libertas in politica hominis uita, quidue subiectio, qui enim dominatur, in ciuili libertate uiuit, qui autem subditur, in subiectione quæ subiectio prauis est, si tyrânica suauis uero si regia fuerit dominatio.

De Oeconomico atque domestico principatu, de quo subiectione, ac libertate.

Quoniam etiam uita hominis oeconomicæ siue in solitudine siue in societate agitur, quædam communicatio est multorum, qui in una domo, uel casa coalescant, propter domesticum ipsum bonum, quod ex proprijs actibus assequi erantuntur, quicquid illud sit, ideo, ut actus ordinate ab eis proficiantur, oportet in ea esse aliquod, quod imperet, aliquod quod pareat, & quoniam in huiusmodi uita adhuc tres communicationes cernimus, alteram, quæ uiri, & uxoris est, alteram uero, quæ est domini ad seruum. Tertia quæ est patris ad liberos, ideo in oeconomica ipsa hominis uita triplex principatus est, primus uxoris, in quo uir præest, uxor uero subijcitur. Secundus Despoticus hoc est Herilis, in quo pater familias qui dominus est, dominatur, serui subduntur. tertius denique patermus, in quo pater præest, liberi obediunt. Mater autem quia reduciatur ad uirum, (gerit enim uxor personam uiri) in oeconomica hominis uita quartum principatum non efficit, locuti autem sumus in oeconomica hominis uita perfecta, quoniam mixtæ sunt domus imperfecte, in quibus non sunt nisi uir & uxor. Ex ijs non erit obscurum, quid in oeconomica hominis uita sit libertas, quæ subiectio, est enim libertas in uiro, ad uxorem, in patre

in patre, ad liberos in domino ac hero ad seruos. subiectio autem in uxore, liberis, atque seruis.

De uera atque propria uiuendi libertate in homine.

His ad amicum dilucidatis, non erit difficile exponere quid sit in homine uera ac propria uiuendi libertas, non enim libertas uiuendi quæ est propria homini, est facere quicquid uoluerit, sic enim soli reges, uel Tyranni essent in uera uiuendi libertate, est igitur propria ac uera uiuendi in homine libertas, facere, quicquid ratio recta iubet. Nam qui facit quod ratio recta faciendum esse censet, hic utitur propria, & uera libertate, in qua appetitus obedit, & ratio imperat. Hæc dicitur libertas homini propria, non quod semper in sit, sed quoniam soli inest, & semper apta est, in esse. Est autem uera libertas, quia ceteræ per comparisonem ad hanc dictæ sunt, quasi libertas sit primo ac principaliter de monastica libertate dicta, de ceteris autem, ut logicorum uerbis utar, per analogiam ad hanc. Præterea hæc libertas in ceteris libertatibus, si iuste fuerint, præsupponenda est, si enim libertas domini ad subditos fuerit iusta, præsumendum in eo est rationem imperare, appetitum subijci. Si libertas patris familias ad eos omnes, quibus præest, fuerit rationalis, etiam oportet supponere in eo rationem præesse, appetitum subesse. Insuper hæc monastica libertas, etiam in subditis supponenda est, in his enim qui subduntur ratio imperat esse optemperandum, appetitus autem obedit, & subditur. Monastica igitur libertas erit homini propria, quia non cum belluis communis, erit uera, quoniam ceteræ ab ea deducuntur, & per analogiam ut ita dixerim, ad ipsam, sunt dictæ. Erit denique communissima, quoniam homini competit, in omni statu: Tam si princeps, quam si subditus, insuper tam si pater familias, quam si domesticus, fuerit. Differt autem in homine uiuendi uera libertas, & uoluntatis absoluta libertas. Nam absoluta uoluntatis libertas, contra dictionis est in differentia, quæ nihil aliud est nisi uoluntas: quæ per essentiam, ut ita dixerim, est libera. Vera autem uiuendi libertas, est ad ea solum secundum quæ ratio uiuendum esse monet.

Quod prudentia faciat ueram uiuendi libertatem.

Cum ex ijs perspicuum sit, rectam rationem facere ueram in homine uiuendi libertatem, prudentia autem ut Aristoteles tradit sit recta ratio eorum, quæ agimus, uel acturi sumus: fit ut prudentia, cum in ipsa mente ad habitum transferit, ueram uiuendi libertatem efficiat, cum enim prudentia in nobis ut habitus fuerit, recta ratio agendi nobis ut habitus erit, & in ipso appetitu habitus obediendi rationi, cum itaque in appetitu recte obediendi habitus emicat, in ipsa autem mente, habitus recte imperandi, tunc erimus in propria atque uera uiuendi libertate. Nam uere libere uiuimus, cum quicquid egerimus, non pro appetitu uincente sed pro ratione recta iubente, fecerimus. ratio enim

tio enim recta homo est, ut plato inquit, appetitus autem bellus. Quare si pro ratione iubente principibus obedimus, & non pro appetitu uincente, libere agimus, non enim in uiti paremus. Insuper si pro ratione dictante, non autem pro appetitu subuertente patiri familias subdimur, libere subijamur, non autem inuiti. Princeps etiam si pro ratione consiliante subditis imperat, & non pro appetitu compellente, libere dominatur, & uiuit, sin autem pro appetitu urgente, nec libere, dominari nec libere uiuere dicitur, similis ratione in Oeconomica ipsa uita de patre familias, & eius subditis dicendum est. Est igitur, ut ita dixerim, uerissimum, uirtutem, ueram in homine uiuendi libertatem efficere quippe cum prudentia id efficiat, per quam omnes uirtutes in ipso homine conueniuntur quae princeps, & mater omnium uirtutum est.

De ijs, quae sibi asascit uera uiuendi libertas, & de paupertate.

Post haec consequens est dicere de his quae sibi asascit uera uiuendi libertas. Primo asascit paupertatem, nam si paupertatem esse ferendam praecipit recta ratio, & eam pro ipsa ratione dictante ferimus, non autem pro appetitu aduersante, in ea uiuere libere dicimur, libertateque uiuendi nostra potimur. At si pro appetitu compellente, ratione autem non iubente, eam portamus, in ea non libere uiuimus, non enim ut homines, sed, ut belluae agimus.

De diuitijs.

Similiratione uera uiuendi libertas diuitias sibi asascit. Si enim diuitias esse habendas recta ratio monet, & eas pro ratione monente poscimus, non autem pro appetitu compellente, in diuitijs uera uiuendi libertate potiri possumus. Persuadet autem recta ratio diuitias habendas esse, non pro possidendi, sed pro distribuendi appetitu. Distribuantur autem recte, quoties pro liberalitate, magnificentiaque seruanda, pro honoribus, diuinorum cultu, pro emendis instrumentis ad uirtutes exercandas, eis utimur. Insuper ratio monet, ut diuitiae, quae sunt bona externa, ordinentur ad animi bona. Et non ut per se diligantur, sed, ut instrumenta eorum quae per se sunt diligenda, potest igitur diuitijs quis abundans, uera uiuendi libertate potiri. Quod si argumenta a superius inducta aliquid probare uidentur: diuitias efficere ciuilem libertatem mouent, non autem ueram libertatem, nisi modo quo nunc exposuimus.

De solitudine.

Non secus uera uiuendi libertas solitudinem asascit. Si enim pro ratione persuadente solitudo eligitur, non autem pro appetitu allucinante, (ut fortasse sit in

Petrarcha

Petrarcha sua aetate doctissimo uiro,) in solitudine, uera uiuendi libertas habetur. Nec est uerum quod uera uiuendi libertas sit libere philosophari. Quoniam si recta ratio nos ad philosophandum non mouerit. In philosophando non erit uera uiuendi libertas. Monet autem semper recta ratio ut nos deum diligamus, ipsumque contemplemur, ideo in huiusmodi dilectione atque contemplatione uera uiuendi libertas est. Non autem nego in solitudine facilius nos posse uera uiuendi libertate potiri. Nam cum haec sit monastica uiuendi libertas, uidetur facilius homini inesse, aut saltem, inesse posse, cum homo in solitudine est, est enim tunc homo, homo, & nihil aliud, cum autem uera uiuendi libertas insit homini, quia homo est homo, & nihil aliud: uidetur in solitudine ueram uiuendi libertatem facilius homini posse inesse. Modo solitudo hominis non tanta sit, ut nemo sentiat eum uiuere. Desideranda enim sunt in solitudine ipsa ea, quae sunt uictui necessaria, necnon & famulatus, & tu intelligas desideranda haec esse ratione ipsa iubente: in ratione enim recta est omnis radix libertatis.

De ciuili potentia.

Eodem modo uera uiuendi libertas ciuilem potentiam asascit. Princeps enim qui est in ciuili ipsa potentia, si in ea fuerit, ut recta ratio persuadet, non autem ut appetitus compellit, in ea ipsa potestate uera ac summa uiuendi libertate uidetur potiri, non modo regia, subditis imperando sed monastica, suo appetitui iubendo. Potentia enim ciuilis, non ueram, sed spuriam, ut ita dixerim, libertatem efficit. Veram enim uiuendi libertatem uirtus efficit in nobis, potissimum prudentia, quae, ut diximus, nihil aliud est nisi recta agendorum ratio. Haec enim facit nos iustos, liberales, ueridicos, magnificos, magnanimos, fortes, mansuetos, continentes, urbanos, & in omni uita liberos, cum absoluat nos ab ea necessitate, quam appetitus in nobis efficere solet. In hac uirtute, quae omnes complectitur, secundum peripateticos est humana felicitas, operari enim secundum hanc omnes homines natura desiderant. Reges ergo, nisi fuerint prudentes, libera uita frui non poterunt. Quae enim agunt, non moti a recta ratione, sed obruti appetitu facere uidentur. Potentia itaque & sceptrum non ueram sed ciuilem libertatem efficiunt uera ergo uiuendi libertas, monastica est, quae & paupertatem, & diuitias, Solitudinem & potentiam, & caetera id genus sibi asascit, quaeque in omni hominis statu eum liberum facit.

Qui in uera uiuendi libertate uixerunt.

Nunc qui in uera uiuendi libertate uixerint, exponamus, non enim omnes hac uiuendi libertate uiuere auidemus. Itaque discipuli domini, qui heroica uirtute clari fuerunt, summa prudentia, ac sanctissima ratione affecti, uera uiuendi libertate potiti sunt nec mirum, nam uirtutis dominum, uitaque ducem doctorem habuerunt, a quo sanctissimam prudentiam

prudentiam acipientes, fortes temperantes, liberales, magnifici, magnanimi, ueraces, Iusti, mansueti, Heroici, atque sancti euaserunt. Et licet uiri omnes sancti in hac uiuendi libertate sine dubio fuerint, (quos, et quot enumerare esset longum,) non sunt tamen sub silentio prætereundi nonnulli. Qui aliquibus insignioribus libertatis actibus, clari fuerunt. **Æthiopum** itaque reges usque ad Ptolemei regis Ægypti tempora consueuerunt, cum eis a sacerdotibus Iouis, (qui apud Meroem tunc colebatur,) denunciatum esset, deo iniussam esse eorum uitam, se conferre in solitudinem in qua sacerdotes Iouis erant, ut ibi ab illis interimerentur, quin inter eos nullus est inuentus, apud quem pluri salus quam religio haberetur, usque ad Erganem regem, qui ne per sacerdotes et mors denunciaretur, omnes ipsos interemit primusque more illi substituit. **M. Iulius Philippus** Imperator christiano rui eo nomine primus, cum ob scelus patris, in Gordianum proditionis, sacra communione a Fabiano pontifice eo usque prohiberetur, quousque in christiana ecclesia crimen emendasset, humiliter pontifici paruit, nihilque de Imperii maiestate deperire arbitratum, ubi religionis habita ratio uideretur. **Eggarus** Britannie Rex cum uirginem deperiret, quam in Vincæstrensi monasterio uiderat educari, (quæ ut uirginitatem a regis iniuria tueretur, uel uini ipsius monasterii monacharum se texerat, neque ob id ab iniuria Rex destitisset,) profectus ad eum Duristanus cantuariensis Archiepiscopus, ut ipsum reprehenderet, porrigentem in congressu dexteram suam honoris gratia, regem a contactu repulit, tanquam propter incesum indignus, qui sacerdotem contingeret, uideretur. Quam notam non solum patiens Eggarus tulit, uerum, errore agnito, in quem nimia libidine uictus incidit, ad sancti sacerdotis pedes prostratus, lachrymabundusque, criminis ueniam petit, et cum pene loco ei, ut gestando diademate septem annos abstineret, et sacris quoque uirginibus monasterium cederet, iniunctum esset, obediens ea peregit. **Veremundus** primus hispaniarum Rex, postquam duos ex uxore filios suscepit, memor quod ante nubium diaconatus dignitatem accepisset, ne parum diuinas leges obseruasse uideretur (adeo pene eum religionis reuerentia ualuit) consobrina regno cessit, et monastico ordini se dicauit. Ob eandem religionem **Ludouicus** Caroli secundi Neapolitani Regis filius matrimonio, se atque regno priuauit. Nam cum in morte Caroli primi filius eius Carolus secundus, cui successio regni debebatur, in catellanorum manu captiuus esset, Ludouicus pro patre obses pacis inuita datus, septem annos in captiuitate mansit, quo tempore ob egritudinem se ad minoritas transitorium uouit. Tandem igitur liberatus moriente patre Robertum fratrem minorem regnare permisit, et ipse minoritarum religioni se dicauit, in qua ad Tholosanum episcopatum assumptus est sicuti Ioannes xxij. testatur, qui eum in numero sanctorum retulit. **Marcus Attilij** Romæ religionem, seruata a Guidone Flandrie Comite eiusque filio fides superauit, quia qui cogere posset non habebat ut regulus, nam carere liberati a Philippo, (qui cognomento pulcher) erat Galorum rege, data fide si Flandrie populos, qui rebellant, et cum Britannis Philippum uexabant, ad officium restituere non possent, ad carcerem redituros quia de componendi rebus

his rebus non successerat, fidem carere repetito seruauerunt, in quo intra breue tempus Guido decessit. Possem adhuc insigniores libertatis actus et in regibus, et in priuatis annotatos fere infinitos referre sed breuitati studens, hoc pro exemplis uolui sufficere. Nam sunt qui non pro appetitu, quo natura omnes permanere desideramus, sed pro ratione appetitum superante, se tormentis atque morti exposuerunt, ratione enim persuadente libere nec minas, nec tormenta, nec mortes pertimescebant, non enim erat appetitus, qui eos compelleret, nec sensus, qui pollentius quam ratio appetitum moueret. Sed cum liberi essent, omnia libere ferre poterant. **Libri primi finis.**

EIVSDEM AVGVSTINI NIPHI MEDICIS de uera uiuendi libertate liber Secundus.

Proœmium.

Dilucidauimus in priore libro quid est id, quod ueram uiuendi libertatem efficiat, et quid sit uera uiuendi libertas, et quos homines deceat, et si aliquando fuerint homines, quos deceat uera uiuendi libertas, consequens nunc est in hoc libro secundo Illustrissima Victoria declarare finem, cuius gratia homines emittantur uera uiuendi libertate potiri, et utrum ultra huiusmodi liberum uiuere sit alius finis, uel ipsum, sit ultimus omnium, quæ agimus finis inter philosophos enim peripateticos, quorum doctrina certior est ceteris, non parua differentia est. Nam sunt, qui liberum ipsum uiuere, finem constituunt.

Optimo eorum peripateticorum, qui dixerunt eorum, qui secundum uirtutes uera uiuendi libertate potiuntur, non esse alium finem præter uerum ipsum liberum uiuere.

Quoniam uirtutes esse expetendas propter se Aristoteles demonstrat, ideo enuenit, ut quæ potissima uirtus est, potissimum propter se expetatur. Maxima autem omnium uirtutum est prudentia, quæ recta ratio omnium eorum est, quæ agimus, ac quæ actui sumus. Præterea omnium uirtutum mater, et origo est prudentia, non enim est aliquis liberalis, cuius in dando, atque accipiendo prudentia appetitum non comprimat atque moderetur. Non est fortis, cuius in audendo, atque metuendo desiderium prudentia non feret, atque cohibeat, non est iustus cuius appetitum in bonis distribuendis commutandisque prudentia concupiscentiam non compescat. Et ne te morer nulla uirtus est, quam prudentia non efficiat atque gignat. Videtur igitur prudentia maxime propter se expetenda, cum maxima uirtutum sit. Et cum uirtus tunc in potiore statu habeatur, cum in actu fuerit, (nam actus est ipsius habitus perfectio atque finis) sit ut uera uiuendi libertas, aut potius ipsum uere libere uiuere finis hominis sit, quippe cum ipsam uere libere uiuere

re uiuere, aut actus prudentiæ sit, aut cum actu prudentiæ compositus. Hanc opinionem Seneca & in ea epistola, quam ad Lucillum scribit, cuius principium est. Longe mihi, & de consolatione filij sui ad Martianum, apertis rationibus probauit, asserens post mortem nullum esse uirtutum premium. M. etiam Tullius, qui aliquando de alia uita dubitauit, Semper omnia secundum uirtutem agenda esse arbitratur. Secundum hos ergo honestorum hominum, qui uitæ uera libertate potiuntur, uirtus finis est statuendus, hac enim homo homini præstat, per hanc antiquitas Reges Heroes fecit, ac ipsos inter Deos annumerauit, quoniam nihil aliud existimabat esse deum quàm prodesse mortalibus. per hanc homo propria uita potitur, (nam per hanc libera uita finitur, quæ est homini propria,) & deo par efficitur.

Refutatio.

Verum nec Theologi, nec philosophi adprobarunt uirtutes esse propter se expetendas. Euclides enim philosophus non obscurus, qui fuit Megaricorum discipulus, id esse summum bonum asserit quod simile est, & idem semper, intellexit profecto, quæ summi boni natura sit, licet id non explicauerit. id est autem immortalitas. Seneca quoque (licet non uideatur sibi constans) dicit tandem, nullum aliud ab immortalitate esse uirtutis premium. laudans enim uirtutem in eo libro, quem de immatura morte scribit, una inquit res est uirtus, quæ nobis immortalitatem donare possit, & pares dijs facere. Stoici quoque uirtutum premium esse beatam uitam dixerunt. Præterea si uirtus propter se expetenda esset, uideretur esse summum bonum, & quidem homini tale, quo melius esse non posset. At uirtutem non esse summum bonum probat uis, eiusque natura, quæ in malorum perferentia posita est. Insuper quomodo poterit esse per se expetendum id, cuius uis atque natura (ut Seneca inquit) in aduersis collocata est. Quis enim exilia, carceres, uulnera, paupertatem per se expeteret, in quibus præcipua uirtutum natura firmatur? est enim uirtus egestatem, exilium, dolorem, mortemque, quæ timeretur a cæteris, pati fortiter, ac subire. Nimirum igitur (ut inquit Pamphylus) superuacuis, & inanibus penis delectantur, quibus licet agere tranquille, si enim mortales sunt anime, si uirtus dissoluto corpore, nihil futura est, quid fugimus attributa nobis bona. Sane, ut inquit, non est, qui nulla spe maiore proposita, his bonis, quibus cæteri utuntur in terra, labores, & cruciatus, & miseras anteponat. Quare si ad uirtutem constat nasci hominem, subesse debet spes aliqua maior, quæ malorum, & laborum, quos præferre uirtutis est, magnam afferat, præclarumque solatiū. Ex ijs itaque protritus esse uidetur uirtutem non esse expetendam propter se, quia uidelicet ipsa sit maxime bonum, sed gratia maioris boni.

Opinio eorum, qui dixerunt premium eorum qui secundum uirtutem uera uiuendi libertate utuntur, esse honorem, atque perennem gloriam.

Cum.

Cum probatum sit uirtutem non esse propter se expetendam, sed gratia maioris boni, sit, ut hi, qui uera uiuendi libertate utuntur, non propter uirtutem tantum, sed maioris boni gratia id agant. Huiusmodi autem maius bonum, peripatetici nonnulli honorem, & gloriam esse affirmant. Quod ex eo probant, quia Aristoteles Peripatetice sectæ magister in quarto ethicorum libro, apertissime tradit honorem esse uirtutis premium. Accedit quod perennis gloria, atque honestus honor nullo unquam tempore, ut Homerus inquit, aboleantur, gloriam enim esse expetendam plures philosophorum sentiunt, ueluti quæ uirtutis, laborum, periculorum, merces quædam esse uideatur. Hinc Aristoteles principem, cui non satis est præmij honor, & gloria tyrannum fieri probat. Isocrates ad Nicoclem Cypriorum regem, pluris faciendum est bonam gloriam inquit, quam diuitias filijs relinquere, hæc enim mortales, illa immortalis. Et diuitiæ gloria acquiri possunt, gloria autem diuitijs non acquiritur. Ac hæc etiam a malis, gloria uero a uirtute prædictis solum possidetur.

Refutatio.

Sed admiratione huiusmodi opinio non caret, nam uiuere secundum uirtutem in nostra potestate est, & aliquid in nostra anima manens, at honores exhibere honoris ac fortibus uiris, in potestate est eorum, qui eos exhibent, nemo enim dubitat in potestate honorantis esse, ut honoret, uel non honoret, nisi esset, ut Cæsar qui a Romanis uirtutum triumphum uoluit, non est autem in arbitrio eius, qui honoratur, honorari uel non honorari. Non uidetur igitur uirtus expetenda a nobis propter id, quod habere non possumus pro nostro arbitrio. Præterea si uideretur summum bonum honor, aliquo nolente honores exhibere nobis, contingeret nos non esse felices. immo fieri nunc felices, nunc non felices. Propterea multi philosophorum gloriam & honorem non esse per se expetendam tradunt. Vnde Demetrius phalerus cum audisset statuas, quæ ei ab Atheniensibus erectæ fuerant, ob inuidiam disiectas esse, ridens inquit statuas quidem inuidi euertere potuerunt, uirtutes autem & præclara gesta, quarum premio imagines illæ extiterant, ne quæq; abolere potuerunt. Postremo, honor est exhibitio reuerentiæ in testimonium uirtutis, aut excellentiæ, quare maior est uirtus in cuius testimonium honorem quaerimus, quam honor ipse quem, ut uirtutis testem desideramus. Non igitur eorum, qui uera uiuendi libertate fruuntur, honor merces est.

Opinio eorum qui dixerunt id, cuius gratia nitimur uera libertate uitæ potiri, esse conscientiam ac memoriam recte factorum.

Sunt qui eorum, qui uera uiuendi libertate potiri enituntur, nec non & omnium uirtutum premium recte factorum conscientiam ac memoriam esse asserant. Hanc

C ij sapienti

sapienti uiro sat esse plures philosophi putauerunt, qui gloriam, & honorem non esse ex-
petendum tradunt. Huc spectat illa Bruti sententia, qui ad Ciceronem scribens, quid
enim igitur inquit est melius, q̄ conscientia recte factorum, & libertate uitae contentū
negligere humana, quod enim maius, aut honestius praeuium? quam gloriam maiorem
a mortalibus ferre possumus? q̄ scire nos recte egisse, quae laurea, quis triumphus clarior
esse potest? nec profecto maledicum, nec obtractatorem formidat, qui suae uirtutis
est conscius.

Refutatio.

Sed id, quod isti dicunt, pace tantorum uiro-
rum, quoniam multi arbitrantur, & dubio procul credunt se uiuere secundum
uirtutes, qui tamen re uera non uiuunt. Quare hi, qui sic crederent felicitate potirentur
eque ac ij qui re uera secundum uirtutes uiuunt, utriq̄ enim gauderent memoria, atq̄
conscientia recte factorum. deinde si memoria atq̄ recte factorum conscia esset illud
bonum, propter quod expetitur uirtus ipsa, delectabilius, atq̄ iucundius esset recordari,
atq̄ scire recte fecisse, q̄ recte facere. Quod esse falsum declarat experientia, longe enim
iucundius mihi uideretur illustrissima Victoria harmonicas meae Selene uoces, suauisq̄
modulationes, audire diuinum ac amabilissimum aspectum roscosq̄; genarum colores
cernere carnes lenissimas tangere, corallina labella sugere succi plenam linguam degu-
stare, suauissimum odorem, qui ab ore spirat, obfacere, q̄ haec meminisse. Nec ab ratio-
ne quidem, nam, ut rerum naturalium rimator scribit octauo ethicorum libro, uoluptas
ex adeptione conuenientis obiecti proficiatur sub ratione qua, ut conueniens apprehen-
ditur, nihil autem est in humanis nobis conuenientius uirtute, ac uirtutis operatione.
uir enim probus nihil uirtute melius esse putat. Non ergo potest memoria atq̄ scientia
recte factorum uirtute, atq̄ officiosa uirtutis operatione iucundior esse. At finis semper
& melior, & iucundior est eis, quae sunt ad finem, quare non uidetur uirtus propter
memoriam, atq̄ conferam recte factorum esse expetendam. Alioquin melius, atq̄ iucun-
dus propter peius, & insuauius expetendum esset.

Opinio eorum qui diuitias cum potentia coniunctas dicunt esse id magis bo-
num, cuius gratia homines in uera libertate secundum uirtutes uiuunt.

Quoniam qui in uera libertate uiuunt, secundum uirtutes uiuunt, uirtutes au-
tem, ut fortitudo, & prudentia, diuitias, & potentiam atq̄ sapientiam in nobis
efficiunt, atq̄ gignunt, ideo illud magis bonum cuius gratia nos secundum uirtutes in
uera libertate uiuimus, nonnulli diuitias cum potentia coniunctas esse affirmant. Potis-
simum

simum ex eo quia felicitas, ut Boetius uir doctissimus definit, libro de consolatione phi-
losophica tertio, est status omnium bonorum aggregatione perfectus, talem autem sta-
tum diuitiae cum potentia efficiunt, quippe cum nummum quinto ethicorum libro Ari-
sto. Inuentum esse dicat, ut fideiussor nobis sit habendi quodcumq̄ uoluimus. Quare di-
uitiae cum potentia felicitas censentur, felicitas autem magis bonum est ijs uidelicet bo-
nis, quae ordinantur in ipsam, iccirco finis esse uidentur eorum, qui secundum uirtutem
in uera libertate uiuunt. Postremo diuitiae cum potentia coniunctae summe appetibiles
sunt, quippe cum in infinitum, ut Aristoteles. Primo politicorum libro probauit, appetantur.
Ergo longe magis diuitiae cum potentia ipsa coniunctae sunt appetibiles q̄ libera uita,
quae est secundum uirtutes. & ita finis eorum censende sunt, qui secundum uirtutes ue-
ra libertate potiuntur.

Refutatio.

Sed non erit difficile huiusmodi errorem ab humanis mentibus extirpare, si rationi-
bus sit adherendum, primo enim dicant, quo nam pacto in externis bonis felicitas,
atq̄ summum bonum haberi potest? felices enim non erimus, nisi felicitas nobis inerit,
atq̄ proprium nostrum sit bonum; alioquin nemo scilicet perse esset. Vnde Seneca uir
doctissimus ea epistola, quae incipit ad Lucilium in merito omnia mea mecum sunt, in-
quit. Et ea, quae incipit, tu me inquis, non est tuum ait, quod fortuna fecit tuum, da-
re bonum quod potuit, auferre potest. deinde externa bona aliquando, uiolentijs atq̄ ra-
pinis, nonnunquam insidijs nascimur, quando autem a progenitoribus atq̄ parentibus dere-
linquuntur, hereditibus, qui succedunt, interdum non bonum, sed malum operantur. Quae
procul profecto a felicitate ipsa atq̄ summo bono esse uidentur. Adhuc felicitas eorum
bonorum, quae humana sunt, (quemadmodum Aristoteles ethicorum primo inquit) optimum est,
& summum. Externa bona neq̄ optima sunt neq̄ perse bona, tum quia ipsis possumus
male uti, tum etiam quia plerumq̄ qui flagitiosissimi sunt, eis, exuberant. Adde qui ex-
terna bona magno labore acquiruntur, maiore metu custodiuntur, maximo dolore relin-
quuntur, quae optima atq̄ summo bono non insunt. Praeterea bonum quod est aliorum
finis claudit appetitum ipsum. At diuitiae quo plures possidentur, eo magis appetitum
augent, quippe cum diuitiarum appetitus infinitus sit, nisi superiore uirtute reprimatur,
in qua maius bonum est. Postremo bonum in quo felicitas residet, non facile a nobis
tollitur. At diuitiae etiam potentiae coniunctae facillime auferuntur. Vnde Seneca ad Lu-
cillum ea epistola quae incipit, Clarum, omnia enim ista, inquit, in quae dominum ad-
sus exercet, seruitia sunt, pecunia & corpus, & honores imbecilla, fluida, mortalia, pos-
sessionis incertae. Quibus perspicuum diuitias nec perse, nec cum potentia coniunctas
esse id maius bonum, quod honesti homines, quae secundum uirtutem in uera libertate ui-
uunt, appetunt.

Eorum

Eorum opinio, qui afferunt maius illud bonum esse uoluptatem, cuius gratia in uera libertate uiuimus secundum uirtutes.

Alij uoluptatem illud maius bonum esse censent, cuius gratia nos secundum uirtutes in uera libertate uiuimus, ex eo, quia nisi iustis operationibus, temperantia, uoluptas adderetur, nequaquam expetibiles essent. nisi enim in malorum perferentia, in qua praecipua uirtutum natura firmatur, uoluptas quaedam adesset, nequaquam qui in libertate uera sunt, secundum uirtutes uiuerent. fortis enim in pugna uulnera patitur, et quidem dolorosa, non tamen absque uoluptate. quatenus enim est in assequendo fortitudinis bono et in euitando metu, qui est fortitudinis malum, delectatur. Quatenus uero uulnera dolorifica sunt, dolet, quare nisi uulneribus uoluptas quaedam adesset, nequaquam ea pateretur uir fortis. uidentur igitur uirtutes expetendae propter uoluptatem, non quidem propter uoluptatem omnem, sed propter eam, quae honesta operatione comitatur.

De uoluptate quaedam breuiter.

Quid uero sit uoluptas, Aristoteles philosophorum princeps libro ethicorum decimo, dilucide tradit. Nos uero ea duntaxat breuibus attingemus, quibus nostro proposito opus fuerit. Dicamus igitur uoluptatem esse quietem siue permanentem in re ipsa delectante, qua quis per operationem potitur. hoc autem ex eo perspicuum uidetur, quia operationem uerbi causa sensum perficit ipsam sensibile, et ipsa uis sentiendi, et ipsa quoque delectatio. uis quidem sentiendi, non quidem omnis, sed quae bene fuerit affecta. nec sensibile omne, sed quod uirtuti sentiendi conueniens idoneum atque ualde accommodatum fuerit, uerum non eodem modo, haec quae diximus sensum ipsum hoc est operationem sensualem perficiunt. nam delectatio sensationem ipsam perficit per modum formae, est enim operationis forma uelut color parietis. non enim si auti habitus, qui intrinsecus inest delectatio operationi inest, sed uelut superaddita quaedam perfectio, seu pulchritudo Selenae ceterisque iuueniculis in esse uidetur, non enim Selenae ceterisque puellis inest, ac si de earum essentia, ut ita dixerim, sit, sed quasi bonam causam, quae inuentam efficiunt, dispositionem sequens. Sensibile autem ipsum conueniens sensationem perficit uelut agens, primumque monens, quod a nullo monetur. Sentiendi uero uis bene affecta, ut mouens mota: quae uidelicet ab suo conuenienti sensibili mouetur. recte igitur diximus uoluptatem esse quietem, permanentemque: quandam, in re delectante, qua per operationem potitur.

Rufatio opinionis supradictae de uoluptate ex his, quae nunc dicta sunt.

Ex his, quae nunc pertinetissima sunt, perspicuum est honestos homines in uera uiuendi libertate: quae est secundum uirtutes, non uiuere propter uoluptatem, licet

licet non sit libera uita quae est secundum uirtutes absque uoluptate, neque honesta uoluptas absque libera uita, quae est secundum uirtutes. non enim quietem in aliquo appetit, quo existimat illud sibi conuenire, operatio enim quae delectat, quemadmodum conueniens quoddam per prius appetibilis uidentur, quae delectatio, quae ei extrinsecus aduenit. Argumentemur igitur, illud per se expetendum, quod per prius expetitur. Sed operatio studiosa per prius quam uoluptas expetitur. ergo magis operatio studiosa expetenda quam eius propria uoluptas. Ad haec si studiose operationes fierent, propter uoluptatem, non fierent, quia fieri debent. Insuper si propter uoluptatem honesta ageremus, cum maior uoluptas sit in aliquibus turpibus, longe magis illa essent agenda. Quod nemo sane mentis probaret.

Opinio eorum, qui affirmant maius illud bonum esse rerum diuinarum contemplationem, cuius gratia secundum uirtutes in uera libertate uiuimus.

Sunt qui in scholis peripateticorum afferunt, illud maius bonum, cuius gratia nos in libertate uiuere nitimur, et quidem secundum uirtutes esse numinum, rerumque diuinarum contemplationem. nec iniuria quidem uirtutum moralium usus ad contemplationem disponit. Animus enim ut Aristoteles inquit septimo auscultationis physicae, prudens fit, et sciens sedendo atque quiescendo. Sedatis enim perturbationibus, perturbationumque tumultibus propter uirtutum moralium exercitationem, animus afficitur ut libere attolli possit in numinum diuinarumque rerum contemplationem, quod diuus Gregorius libro moralium sexto scribit, qui contemplationis artem temere desiderant, ne esse est, ut prius in actionis campo se probent. Praeterea melius, semper finis est eius, quod non est ita bonum semper enim finis iis melior est, quae ad finem sunt, at contemplatio potissimum numinum, atque rerum diuinarum longe praestabilior est libera ipsa uita, quae secundum officiosas operationes est. Si quidem haec bona est, illa uero optima, quod Aristoteles efficacissimis rationibus libro ethicorum decimo probare nititur, primo quia numinum contemplatio optima est ex parte potentis, quae est mens optima quidem res omnium humanarum, et ex parte obiecti, quoniam inter ea, quae apprehendere possumus, numina ipsa sunt optima. deinde quoniam est maxime continua. nam contemplari magis continue quam agere possumus. Menti enim defatigatio non accidit, nisi propter imagines sensiles, quae internos nostros sensus defatigant. Ad haec contemplatio iucundior est quibusuis actionibus, etiam studiosis, tum puritate, tum firmitate. Puritate quidem, quoniam circa puras, atque omnino a materia absolutas res uersatur, nihil enim in natura purius, atque a materia magis absolutum est numine. firmitate uero, quia numina sunt omnino immutabilia. At qui circa corporea, materialia, ac terrena uersatur, uidetur admodum impurus, quasi se circa impura occupans. etiam uidetur mutabilis uoluptatis, quippe cum re ipsa mutata, aut deleta, quae uoluptatem afferebat, uoluptas aboletur, quinimmo aliquando in dolorem

dolorem uestitur. deinceps in contemplatione maxima sufficientia inesse uidetur. nam & prudens, & iustus, & ceteri, qui secundum uirtutes uiuunt, rebus ijs indigent, quæ necessarie sunt ad uitam. Iustus quidem eorum indiget, ad quos, & cum quibus egrit iustitiae, & liberalis, & temperans, itemque ac fortis, & ceteri id genus. At sapiens si solus etiā sit, contemplari potest, & quo sapientior est, eo magis potest, melius autem fortasse si adiutores habeat, attamen sufficientissimus ipse est. Preterea contemplatio propter se ipsam solam amari uidetur. nihil enim homini accrescit ex contemplatione numinum preter ipsorum numinum contemplationem. at cum agimus secundum uirtutem, preter ipsam actionem aut plus aliquid, aut minus assequimur, ut puta honorem, aut gloriam, aut gratiam, quas sapiens ex sua contemplatione non nisi ex accidente acquirit, quo uidelicet numinum contemplationem alijs enuntiauerit, quod quidem ad externam actionem attingere uidetur. Deinde Aristoteles eodem ethicorum decimo demonstrat quomodo ciuile bonum, quod per uirtutes acquiritur, in bonum, quod in contemplatione est, ut in finem ordinetur: per quod perspicuum nobis facit ciuiles uirtutes expetendas esse propter huiusmodi contemplabile bonum, & assumit nullum uirtute predictum agere secundum uirtutem, nihil ultra appetendo preter actionem, quam agit. Quod in uiro forti perspicuum primo, non enim uir fortis pugnat, nihil appetendo preter actum pugne. uideretur enim sanguinolentus quidem, & occisor, atque homicida. bellum enim gerit, ut in pace degat. Ciuilis etiam uita negotiosa est, & preter ipsam laborum administrationem opes, potestates, atque honores, & felicitatem sibi, & ciuibus comparat, quæ quidem felicitas aliud quippiam est a uita ciuili. Hec enim contemplatio est, ad quam uniuersa ciuilis uita ut in finem ordinatur. per pacem enim & otium, nec non & per alia bona, quæ ciuili statuit, atque seruat, ciuibus facultas offertur contemplandi numina. Argumentemur igitur ex ijs, quæ eo loco tantus philosophus declarauit, inter actiones moralium uirtutum pulchritudine excellunt, & magnitudine, quæ sunt ciuiliū atque bellicarum, pulchritudine quidem, cum sint cæteris honorabiliores, magnitudine uero, quoniam sunt circa potissimum bonum, quod est bonum omnibus commune. nam ciuiles uirtutes illud commune bonum ordinant, bellum uero defendunt, ac tuentur, igitur cum huiusmodi actiones non expectantur propter se, sed gratia alterius finis, actione ceterarum uirtutum moralium non erunt propter se expectabiles. Sed quoniam operatio mentis, quæ contemplatio numinum est, propter se ipsam, & non ob alium finem expetitur, uidetur, ut ipsa sit finis ciuili uitæ, atque moralium uirtutum omnium. potissimum quia propriam habet uoluptatem, a qua augetur. epilogo igitur dicamus si actiones moralium uirtutum expectantur propter actiones ciuiliū & bellicarum & ciuiliū, atque bellicarum propter contemplationem uidetur, ut uirtutes omnes propter contemplationem expetantur. Huic autem astipulantur regiones, atque urbes, in quibus pax, & cetera bona, quæ studijs sapientie sunt necessaria, sunt perpetua. in eis enim sapientie studia diu florent, ut olim Rome & Athenis. nunc uero in Gallia, Hispania, & in Germania, ceterisque ubi pax & reliqua

& reliqua bona sunt admodum perpetua. Apud nos uero sapientie studia delecta sunt tum propter bella, tum quia nulla est regio, aut urbs in Italia, quam latrones, qui hodie militiam, non diripuerint, atque deuastauerint.

Difficultates, quæ contingunt super ea, quæ dicta sunt.

Hæ sunt opinioniones de eo maiore bono, cuius gratia uirtutes expetuntur: in quibus nonnulla quidem perspicua, nonnulla autem dubia, atque obscura sunt. propter hoc enim est apud Aristotelem ut tam quæ uere libera est, esse eam, quæ secundum uirtutes est, potissimum secundum prudentiam quæ metrum ceterarum uirtutum est. Sicut enim uita contemplatiua sapientie attribuitur, quatenus primaria existens ceteras contemplatiuas scientias comprehendit, ita quoque actiua atque libera uita, quæ secundum uirtutes est, prudentie attribuenda est, quæ metrum atque mensura ac mater est omnium moralium uirtutum. Insuper etiam perspicuum est liberam uitam, quæ secundum uirtutes est, non esse expetendam propter se, quemadmodum nec uirtutes, sed propter contemplationem numinum, in qua, uita contemplatiua principaliter residet. Sed quæ numinum contemplatio sit, huiusmodi finis, non parua est ambiguitas. Deus enim quod numen est, bifariam intelligi potest, uno modo intellectione, quæ, ut ita dixerim, est ipsius Dei effectus quæque a recentioribus cognitio a posteriori dici solet, ab Aueroe autem discursum. Alio modo intellectione, quæ est ipsemet Deus quam aueroes essentialē nuncupat, Theologi de se, id est ad faciem intellectione quæ est ipsius dei effectus, tunc Deus intelligitur, cum per compositionem intelligere, quæ, ut uerbis inuicem utar est conceptuum qualitatiuorum & gradatiuorum, qui ex effectibus Dei colliguntur, collectio. Hec enim cognitio Deus non est sed Dei effectus, quandoquidem e rebus ipsis proficiscitur, quæ ab ipso Deo productæ sunt. Huiusmodi tamen cognitio, ut utar uerbis Theologorum, nec intuitiua est, cum in ipsum Deum sine medio non sistat, nec abstractiua, cum non in aliquod terminetur simulacrum quod ut ita dixerim sit ipsius Dei representatiuum. Et licet nos aliquando fuso quodam uerbo hanc abstractiuam appellauerimus, tamen Theologi eam nocturnam, uespertinam, atque obscuram uocant. Rectius tamen nocturnam dico, quippe cum per eam quasi sub luce nocturna per enigmata numina cognoscamus. Intelligitur autem Deus cognitione, quæ est ipse Deus, quæ non per conceptum compositionem, nec per speciem siue similitudinem intelligitur, quæ, ut ita dixerim, ab ipso deo abstractitur sed cum ipsum in ipso sine medio cognoscimus eo modo, quo ipse se ipsum intelligit, Deus enim cum seipsum intelligit, nec per speciem, nec per actum intelligendi, nec per lumen, nec per aliud quoduis medium intelligit, loquor autem ut peripateticus, qui accidentia in diuinis substat, & penitus substat. Hanc noticiam Theologi claram dicunt quia est ipsemet Deus, intuitiuam, quia ipsius Dei est in ipso sine medio. Matutinā quia lucida, Diurnam, quoniam luce solis maior. Quare cum duplex sit numinis cognitio, di-

bium est, sit ne nocturna liberæ uitæ finis, an diurna. Nocturna quidem non uidetur, sic enim Metaphysicus, ut ita loquar, ciuili philosopho præstantior, citius profecto contrarium Aristo. ethicorum primo probauit. Vbi proponens ciuilem ceteris facultatibus, hæc enim inquit, & quas scientias in ciuitatibus esse, & quales quemq; discere, & quo usq; oportet, ipsa disponi. Eas præterea facultates, quæ summis afficiuntur honoribus, ut rei militaris, reiq; familiaris facultatem, ac oratoriam artem huic subesse uidemus. Præterea Plato asserit se efficere potius uiros bonos, q̃ doctos, nam boni nunq; dijs, atq; præceptoribus aduersari inueniuntur, docti autem contra. At Metaphysica facit homines doctos, & ciuili bonos, quare hæc illi præferenda deinde ciuili commune bonum administrat, Metaphysica priuatum, non igitur Metaphysica præferenda, sed ciuili. At si dixeris diurnam numinum contemplationem esse finem liberæ ac actiue uitæ obijcimus. Aut hanc assequimur dum sumus in humanis, aut post mortem, si dum in humanis d'imus, cogemur affere, opinionem Aueroi ab omnibus reprobata. Post mortem uero, exploratum non est secundum Aristotelem, uiuat ne anima, an cum corpore tabescat. Præterea si numinū contemplatio finis esset liberæ uitæ, tunc quicumq; liberā ipsam uitam assecutus esset, mox contemplationem numinum esset assecutus, eo enim ipso, quo media sufficienter ad finem habentur, finis habetur. At constat multos uixisse in uera uitæ libertate, ut Romanos plurimos & Aristidum iustum, qui ad numinum cōtēplationem non peruenierunt. Vnde argumentabimur, si uita actiua ordinetur in contemplatiuam, ut in finem, eo ipso, quo aliquis in actiua ipsa uita esset perfectus, in contemplatiua quoq; perfectus esset, omnibus enim medijs ad summum acquisitis, necesse est finem ad summum haberi. Non uidetur autem contemplatio præmium esse liberæ uitæ cum non semper homini insit, cui uera uiuendi libertas inest, non enim ei, qui secundum uirtutes uiuit, præmium assignatur contemplatio. Cum quis uiuere possit secundum uirtutes, quā nunq; numinum contemplationem tanq; præmium assequetur.

De Duplici felicitate secundum quosdam, deq; duplici bono.

Theologorum uero nonnulli doctissimi quā peripateticam doctrinam non ignorant, duplicem dicunt esse felicitatem duplex quoq; bonum alteram, quam nouo nomine præmiatoriam alteram uero, quam meritoriam uocant. Præmiatoria quidem est, quæ primo nullum mali genus admittit, nec culpæ, nec penæ deinde omnia bona complectitur, quibus homo suas meritis dignus est. Postremo cuiuslibet intellectuales desiderij fruitionem, omneq; gaudium in ipso felici coniungit, felicitas uero meritoria, licet omne culpæ malum tollat, aliquin felix non esset omni ex parte bonus. Malum tamen penę admittit, quippe cum nullus sit in humanis, qui pena omnino uacet. Insuper tam & si meritoria ipsa felicitas quædam bona admittat, quibus felix dignus est, bona tamen omnia, ne quāq; continet. Ad hæc, meritoria felicitas in ipso felici non omne desiderium

atq;

atq; gaudium complet. quippe cum nullus sit in humanis qui aliquo desiderio non præmatur. Saltem eo, quod sue bonitatis est premium quibus præsuppositis asserunt merito riam felicitatem in hac presenti uita haberi posse, quod Aristo. probasse tradunt, cum dixit ethicorum primo, id igitur quod queritur, competit ipsi felici, & erit talis per uitam. Nam semper, aut maxime ea ager, & contemplabitur, quæ prodeunt a uirtute. Fortunamq; feret pulcherrime, & omni ex parte concinne, ac equaliter. quippe qui uere bonus atq; quadratus, est sine uituperatione. Postea quibusdam interpositis, sin aduersa inquit premuni, leduntq; uitam beatam, asserunt enim dolores, & multas operationes impediunt. Attamen & in ijs ipsis perlucet ipsa honestas, cum multas quispiam, ac magnas aduersa es facile perfert: non ob, indolentiam rectius, sed quia generosus est atq; magnanimus. Dicit deinde quod si operationes domine sint, ut diximus, uitæ, nemo beatus fiet miser, nunq; enim odiosum quicquam, atq; improbum ager, eum enim qui uere bonus est, atq; prudens fortunam omnem decore perferre, pro facultateq; rerum semper res pulcherrimas agere, ut & ducem bonum præsentibus uti castris ad optime gerendum bellum, & bonum item suturem ex sibi datis pellibus pulcherrimum conficere calceum, ceterosq; omnes identidem artifices arbitramur quæ cum ita sint, Miser quidem nunq; fiet ipse felix. Quare meritoriam uidetur Aristo. descripsisse libro ethicorum primo. Cum felicitatem dixit esse operationem secundum uirtutem perfectam, in uita perfecta, intelligens, ut diximus, per uirtutem perfectam, prudentiam ipsam, quæ complectitur uirtutes omnes. huic quoq; multa attribuit, ut esse optimum, atq; iucundissimum, pulcherrimumq; quippiam, in hominis potestate constitutum. Hanc insuper fortune non esse subiectā sed magis sibi subijcere fortunam tradit, quatenus qui prudens est & felix omnia aduersa profert. Quod si Aristo. aliquando asserat sine corporis, atq; fortunæ bonis nullum felici esse, hoc dicit quoad uulgarium opinionem, qui felicitatem sine his deformem esse existimant, aut dicit hoc, nō quia externa bona sint felicitatis partes, sed splendor, emicat dum sit, non est satis exploratum. Id tamen perspicuum primo felicitatem præmiatoriā, in hac uita haberi non posse. quippe cum nullus sit in humanis extra omne penę malū. Nec qui maxime merentur, bona omnia habent quibus digni sunt. quinimmo uitam aliquando in doloribus tristitijq; finiunt, præligentes longe magis bene mori, q̃ indecore uiuere. deinde dicunt de huiusmodi nihil Aristo. penitus tradidisse. Ex eo quia post mortem nihil hominis remanere Aristo. arbitratum esse probant. Primo quia Aristo. in libris de anima nos nihil post mortem reminisci affirmat, deinde ethicorum primo dicit felicitatem, qua quis potitus est in uita, post mortem solum in hominum memorijs remanere, sicuti iniusta & mala, quæ in tragedijs, uel historijs recitantur. Præterea ait nihil ad mortuos de uiuentium operibus pertinere nisi fragile admodum atq; paruum. Quod non uideretur, si mortui quippiam essent in re, præter uiuentium memorias. Insuper libro ethicorum tertio asserit mortuis nihil inesse, neq; boni, neq; mali. Quare, præmiatoriam

Dij huiusmodi

huiusmodi felicitatem solum Theologicam esse uolunt, quod non nisi a sanctissimis uiris tradita sit, & dilucidata.

Quid sentiendum de felicitatibus paulo ante narratis.

Sed de his felicitatibus nonnulla sunt repetenda. Et primo uidetur mihi esse probandum, non esse meritoriam felicitatem secundum Aristo. Si præmiatoria non fuerit, quoniam si nullum sit præmium, nullus erit, qui mereatur per meritum, sunt enim meritum & præmium ad aliquid. Deinde cum dicunt Aristo. nullam præter meritoriam felicitatē tradidisse, non recte sentiunt, nam ethicorum decimo duas affirmat, quarum alteram humanam quæ sit hominis, qui ex anima consistat & corpore. Alteram separatam siue diuinam uocat, quæ sit mentis: quæ diuina atque separata res est. Harum uero duarum alteram diuinam, non præmium sed finem humanæ felicitatis uocat. Quod quidem non sit præmium, ex eo perspicuum, quia fieri potest, ut aliquis humanam assequatur, non autem diuinam. Præmium autem id est quod mox conferetur, cum quis meruerit. Præterea si diuina humanæ præmium esset, eo ipso, quo quis in humana perfectus esset, in diuina esset perfectus. At uidemus plurimos in uirtutibus uiuere, atque mori, qui nunquam alia felicitate fruuntur. Quod uero sit finis, Aristo. ut diximus, multis argumentis probauit. Quæ cum superius diligenter retulerimus, nunc illud satis est nobis dicere, diuinam felicitatem esse humanæ finem, quia semper melius finis est eius, quod non est ita bonum. Verum qualis contemplatio numinum finis sit, utrum nocturna, quæ de numinibus per effectus eorum habetur, an diurna, quæ eorum est, notitia clara, & intuitiua, non est exploratum. Primam quidem esse finem humanæ felicitatis, nemo dubitare debet, qui peripateticam doctrinam percallet. quippe cum rerum diuinarum cognitio etiam nocturna, atque obscura res præciosissima sit, tantoque humanis actionibus præciosior, quanto res diuinæ humanis sunt præstabiles, quod Aristo. De partibus animalium primo ita dicit, Res namque illas superiores, tametsi leuiter attingere possumus, tamen ob eius cognoscendi generis excellentiam amplius oblectamur, quam cum hæc iuncta omnia tenemus, quemadmodum quælibet partem, minimamque corporis nostrarum puellæ deliciarum uidisse gratius, ac iucundius est, quam ceterorum hominum membra tota perspexisse, & contractasse. Præterea progreßio primæ philosophiæ sed ut dicamus inquit homo liber, qui sumit, & non alterius causa est, sic & hæc sola libera est, quippe quæ sui gratia sola est. Quare actiones omnes ceterarum facultatum, atque habituum, huius gratia erunt. cum uero dicebatur contra hoc finem mox esse, quum omnia media fuerit, quæ ad finem sunt. Dicimus illud uerum esse in naturalibus, non autem in uoluntariis, nam licet omnia, quæ pro domo construenda ordinantur, parata prontaque fuerint, tamen non propter ea erit domus. quippe cum domus non natura ea sequatur, sed pro opificis uoluntati. Causa autem, quoniam media in finem bifariam sunt, quædam sine quibus finis esse non potest, & hoc pacto præparatio

rationes domus, media sunt in domum construendam. non enim potest domus constitui, nisi omnes præparationes præfuerint, quibus ad domum struendam opus est, quædam, quibus finis est: et hoc pacto in naturalibus media se habent respectu finis. medijs enim omnibus in ipsa materia præsentibus, motus cessat, & finis adest, diuinorum igitur illa obscura, ac nocturna cōtemplatio: quam Aristo. nunc diuinam scientiam nunc sapientiam, nunc primam philosophiam uocat finis est humanæ felicitatis, non eo quia humana felicitas sit medium quoddam, sed magis quoniam est medium fine quo propter ea esse potest, ut quis perfectus sit ac felix in omni humana uita, qui nunquam ad huiusmodi finem dum in humanis fuerit, perueniet. Nec Aristo. ethicorum primo ciuilem huius diuinæ scientiæ præposuit, sed quo ad usum, ordinat enim ciuilem ut aliqui doceant, uel discant geometriam. huiusmodi enim actus, quo uoluntarij sunt, ad ciuilem attinent, qui eos ordinat ad finem humanæ uitæ. non autem præcipit diuino philosopho aut geometriæ, quæ docere debet non enim subiacent humanæ uoluntati sed pendunt ex ipsa rerum ratione. Quod uero Plato dicit, uerum est, comparando doctrinam & uirtutem in idea, tamen sapientia in nullo esse potest perfecta, quum in eo sit uita secundum uirtutes perfecta. nisi enim anima sedet, atque quiescat, nequaquam prudens ac sapiens, ut inquit Aristo. esse perfectæ poterit. Nam qui cōtemplationi arcem tenere desiderant, necesse est, ut prius in actionis campo, ut Gregorius inquit se probent. Insuper licet ciuile commune bonum præconciat, nunc uero in uero cōtemplator, qui sapiens dicitur, priuatum: quia tamen illud commune bonum non ad priuatum, ut in finem ordinatur ideo priuatum illud & commune bonum, & sapiens etiam ciuili præferendus est. Verum uero Aristo. præmiatoriam felicitatem obsecrit, quia scio te hoc a me expectare. Ideo dicit Aristo. nullibi posuisse assertiue beatitudinem, felicitatemque præterquam in præfenti uita, nec aliam expresse negasse, nec de ea perscrutari attinent. ad ipsum, qui solum de eis pertractat, de quibus ueritas inquiri potest per humanitatem inuenta. Constat autem de præmiatoria ipsa felicitate nos loqui non posse nisi per ea, quæ nobis diuinitus sunt reuelata. Plato autem qui Aristo. Doctor fuit, in gorgia assertiue tradit felicitatem quæ post mortem euenit nobis esse uirtutibus præmium, utijs autem poenam perpetuam, quod etiam in Phædone & libro de legibus decimo, ubi puniendos esse asserit, qui contrarium dicunt. causa autem quia Plato ex fide maiorum philosophatur, Aristo. autem ex memorijs sensibus, atque experientijs. Et quoniam nihil est in sensibus, ex quo ducimur in cognitionem præmiatorie felicitatis, ideo Aristo. nihil assertiue de ea tradere potuit. Sed utrum eam obsecrit aliquo pacto dubium est non paruum uidetur tamen mihi eum huiusmodi felicitatem & obsecrasset, & quibusdam uerbis indicasse, nam ethicorum primo ijs, qui decesserunt, amicorum operationes bonas conferre dicit. Quid autem conferunt nullam post mortem homines felicitatem haberent: deinde ea non sit mortuis conferre dicit, ut non felices, felices, uel felices non felices fuerant, ecce mortuos ponit in statu felicitatis & miserie. Insuper Aristo. libro de animalibus secundo, mouit quæstiones duas quarum prima est ueniat

ueniat ne extrinsecus anima, an intus nascatur & soluit eam non esse in semine traditam sed extrinsecus uenire, per quod significauit animam non esse genitam, ueluti ceterę naturalis formę generantur, quę deducuntur de materię ipsius potentia. Sed esse creatam, atq; in corpore humano extrinsecus inductam. Secunda uero quęstio est maneat ne anima post mortem, an cum corpore tabescat, & respondens aperte fatetur eam cum corpore non tabescere, sed post mortem remanere, hæc autem ita esse asserenda eo libro probauimus, quem de immortalitate animę scripsimus. Si igitur ita fuerit, oportet fieri animam post mortem, si non fuerit oiosa, habere aliquam operationem, ergo suspicandum est secundum ea, quę Aristoteles scripsit post mortem esse in illis, qui bene uixerunt, perennem felicitatem premium uirtutum, in ijs uero, qui male, miseriam perpetuam esse malorum penam. Possimus etiam hoc idem ex alijs philosophi uerbis coniectare. Septimo enim politicorum libro poetis autoribus eos in beatorum insulis gaudere dicit, qui philosophia, temperantia, & iustitia in uita usi fuerint. Vbi optimus expositor Thomas, beatorum insulas exposuit in quibus animę eorum collocantur qui in uita bene egerunt, felicitatęq; usq; ad mortem perseuerarunt. Et Oeconomicorū libro secundo de Alceste, & Penelope dicit, factas in malis fideles sibi gloriam immortalē præparasse, iustęq; a uiris esse honoratas, nec ad ijs esse immeritas, atq; irremuneratas, in quibus uerbis, non modo coniectandum, uerum etiam asserendum esse uidetur Aristotelem felicitatem, quę post mortem nobis aduenit, conferri ad ijs, ut uirtutum premium ijs, qui secundum in uera uiuendi libertate uixerunt. Quę uero superius adducta sunt in contrarium, in libro de animę in mortalitate diluimus.

Quod philosophus Aristoteles in primis ethicorum libris premiariam felicitatem non posuerit.

Quod philosophus Aristoteles in primis ethicorum libris premiarias felicitatem non posuerit, Thomas dilucidus eius interpres ex eo factum esse ostendit, quod in illis libris de summo hominis bono locutus non fuerit secundum omnem statum. nam cum felicitatem libro ethicorum primo descripsisset, si autem ita beatos dicemus inquit, beatos dicemus, ut homines. & doctissimus Thomas exponit, ut homines, qui in presenti uita mutabilitati subiiciuntur. Quod uero bene exposuerit, Aristoteles libro ethicorum decimo, cum loqueretur de hac humana felicitate, dicit, cum autem hec sese sic habeant, ut a se mutuo pendeant sintq; coniunctę affectibus, circa ipsum compositum fuerint at compositi uirtutes humane sunt, quare & ea uita, quę ab ipsis proficiatur, & felicitas humana est. Mentis autem, est sepeparata. hæc Aristoteles. Vbi aperte asserit felicitatem, quę est secundum uirtutes esse humanam, quia hominis, qui componitur ex anima, & corpore, felicitatem autem quę est mentis, esse sepeparatam, atq; diuinam, & quia in primis libris, Aristoteles de ea felicitate loquitur, quę est uita secundum uirtutes sit ut, de ea felicitate loquatur

quatur, quę hominis est secundum præsentem statum. Quia ratione fit, ut, homo bifariam considerari possit aut simpliciter, uidelicet non restrictus statui presentis uitę, & sic summum hominis bonum id est, quod ei inest, quo mens est. quod enim summum bonum principalioris partis alicuius compositi est, summum bonum totius simpliciter esse uidetur. Alio modo homo considerari potest ut presentis uitę statui adstringitur, quatenus uidelicet uiuit ut animal ciuile rationale. & hoc pacto hominis bonum est animę & corporis bonum. & quia animę atq; corporis bonum est uiuere secundum uirtutes in uera uiuendi libertate, siquidem qui secundum uirtutes in uera libertate uiuit, pro ratione iubente & appetitu obediente uiuit. fit, ut in primis ethicorum libri Aristoteles de huiusmodi bono locutus sit, quod homini competit non simpliciter, sed presenti statui restricto. Ex ijs non erit obscurum Aristoteles in primis ethicorum libris felicitatem premiariam non posuisse. Quoniam ab homine presenti uitę restricto uirtus, solum propter se expetenda est. quippe cum homo ad presentem uitam contractus ad bene beateq; uiuendum, ut in finem ordinetur, bene autem uiuere, ut diximus, est quum homo secundum uirtutes in uera libertate uiuit. uiuit autem secundum uirtutem in uera libertate, cum mens ciuius habitus prudentia fuerit, imperat, appetitus autē ciuius obedientia in habitū peruenit, obedit.

Quod philosophus Aristoteles in ultimis libris ethicorum cogatur ponere uirtutes esse propter aliud expetendas.

Quoniam homo contractus ad presentem uitam ut Aristoteles decimo ethicorum libro tradit, in hominem simpliciter ordinatur, qui est mens, uel secundum mentem uiuēs fit ut uita secundum uirtutes, expetenda sit propter immortalitatē, quia homo simpliciter uiuit. hoc autē ita esse Aristoteles ethicorū primo ostendit, cum dicit si quidem igitur & aliud aliquod deorum est donum hominibus, manifestum est felicitatem Dei donum esse, & maxime humanorum optimum. Sed hoc quidem forte alterius erit utiq; perscrutationis magis propriū. hæc ipse, ubi duplex hominis bonū apparet, & utrūq; Dei donum. & quoniam in alterum eorum est bonum, alterum uero optimum, & semper minus bonum est gratia melioris, fit, ut uita quę est secundum uirtutes, sit eius boni gratia quod hominis est secundum mentem, quod immortalitas esse uidetur. Quod alio principio diluademus, nam Aristoteles ethicorum septimo in homine duo contraria assignat ualde extrema, diuinitatem uidelicet, quam Heroicam uirtutem ipse, Plato autem sanctitatem appellat. & immanitatem, quę a Platone prophanitas ab ipso quoq; feritas dicitur. Cū enim in homine appetitus corrumpitur usq; ad belluarum similitudinem, Tunc homo prophanus fit, atq; immanis ut sit prauitate appetendi magis bellua q̃ homo dicendus. Cū uero mens in eo ultra communem humane perfectionis statum perspicitur, & per habitum prudentię nihil nisi sanctum, pium, religiosum atq; diuinum excogitet, atq; appetitui iubet, usq; in deorum similitudinem exurgens, homo tunc Heros, atq; diuinus fit, quasi supra

supra statum hominis existens Deus. Quo fit, ut uirtus ob immortalitatem sit exoptanda, qua uidelicet homo reddatur Deus, aut Hero, ut supra homines est. Vnde & decimo ethicorum libro talis inquit, potior uita est, quam illa, quae est secundum hominem, non enim qua homo est, ita uiuet, sed quo diuinum quoddam in ipso existit. Quantum autem differt hoc a composito, tanto & haec operatio ab illa, quae est secundum aliam uirtutem. Si itaque diuinum est mens ad hominem, & uita, quae est secundum illam, diuina est ad humanam uitam. Haecenus ipse, Quibus non est obscurum esse alteram uitam hominis contracti ad presentem statum. Alteram autem hominis simpliciter, quae uidelicet est secundum mentem, tanto praestabiliorem illa, quanto mens homine composito excellentior est. Et, cum minus bonum semper sit gratia melioris iure uita uere libera, quae est secundum uirtutes, ad uitam hominis simpliciter, quae secundum mentem agitur, ordinatur. Et propter illam expetitur.

De simpliciter felici, & uero uitae liberae fine.

EX ijs non erit obscurum deducere quid sit uere, ac simpliciter felix. Secundum philosophum Aristoteli. Libro ethicorum decimo, concludit enim felices esse, qui se operatur, & eam colit, & optime dispositus est, et qui dijs amantissimus est. per hoc quod dicit, optime dispositus est, tangit eum esse perfectum in uera uiuendi libertate, quae est uita secundum uirtutem. per id uero, quod ait secundum mentem operatur, & eam colit, tangit contemplationem numinum, ad quam uita quae secundum uirtutem uere libera est ordinatur. cum uero dicit, dijs amantissimus est, tangit premium uitae secundum uirtutem; non enim sapiens atque felix in huiusmodi statu constitutus suarum uirtutum premium ad ijs accepisset, nisi eis amantissimus tandem factus esset. Quare per hoc, quod amantissimus, dicit, premium suarum uirtutum felicem accepisse significauit. dicit etiam huiusmodi felicem esse in cura deorum tantum omnium, quae sunt in sublimari mundo optimum. Et propter ea ipsos Deos inquit, gaudere ipso facta tantum optime, atque maxime sibi cognato. Quod si haec uera sunt, non modo coniectandum, sed quasi asserendum est Aristoteli. affirmasse aliam uitam, ultra presentem in qua felix beate uiuit, Prophanus autem cum dolore atque tristitia languet. existit mandum insuper est, ueram uiuendi libertatem, quae hominis uita est ad presentem statum contracta non esse propter se exoptandam, sed propter felicem uitam hominis, quae est secundum mentem. Postremo concludendum est, esse se felicitatem praemioriam, & meritoriam, etiam secundum Aristoteli. longe plura illustrissima uictoria possent scribi sed quoniam in libris philosophicis a se rem omnem discernimus, bona fronte super sedendum esse arbitramur. Illud unum uelim non ignores, Alexandrum, Aphrodisium, Theophrastum, Euphratam, Aemepacem atque Abubacem Hispanos, Alfarabium Babylonensem, & Aueroem Cordubensem uiros in Aristoteli. Scholis doctissimos arbitratos esse felicitatem duplicem meritoriam, & praemioriam, et utramque in presenti

in presenti uita hominibus accidere. Meritoriam quidem cum duplex pars unius omni ex parte perfecta euadit, appetitus scilicet, & intellectus. appetitus enim cum Heroica obedientia fuerit affectus, rationi se subiicit, & a mente non diuertit, & cum a mente non diuerterit, non solum nobis impedimento non est, sed ad philosophandum iumento, atque calcari. Intellectus etiam, qui a philosophis potentie intellectus dicitur, siue possibilis, cum ab scientijs omnium rerum, quae sciri possunt, perficitur, atque impletur effectus est, quasi condigna materia ad recipienda numina, ut formas. meritoriam autem, nam hac duplici animae parte perfecta, atque omnino elata, uirtutibus uidelicet, & scientijs, Deum quem agentem intellectum uocant, quadam naturae necessitate copulari animae arbitrantur ut formam; quo copulato homo erit duplici felicitate felix, meritoria quae est uita secundum uirtutes uere libera, & praemioria, quae est contemplatio numinum, non obscura quidem, sed clara, intuitiua, atque matutina. nam felix ui copulationis cum deo ipsum Deum ceteraque numina per essentiam intelligit, modo uidelicet, quo Deus ac numina se ipsa intelligunt. Ad hunc autem statum posse peruenire homines ex eo potissimum probatur, quod nobis natura insitus sit appetitus intelligendi numina omni ratione, qua illa sunt apta intelligi. Quare si appetitus frustra non sit, aliquando ad eum statum peruenient homines, in quo Deum ceteraque numina intelliget modo, quo illa se ipsa cognoscant, & apprehendant. In hoc autem statu homines ad huiusmodi felicitates peruenire autumant, qui nullum alium statum homines praeter presentem habere existimauerunt. Sed quoniam in nostro de intellectu libro, atque in eo, quem de immortalitate animae edidimus, haec omnia diligentissime refutauimus, tanquam fictiones magis propter oculum, quam propter ueritatem inuentas, nunc ex ijs hoc accipiamus primo, duplicem esse felicitatem, & praemioriam, & meritoriam, licet eas his nominibus non appellent, deinde meritoriam esse propter praemioriam. Quare ex ijs atque alijs pro libri fine pateat, quid sit uera uiuendi libertas. est enim uiuere secundum uirtutes, potissimum secundum prudentiam. Pateat insuper finem eius uitae quae est secundum ueram libertatem, esse beatitudinem, quae nihil aliud est quam Dei, ac numinum clara, atque intuitiua contemplatio. pateat denique premium uirtutum uitae quae uere libere esse beatitudinem, ad quam Deus, sua nos bonitate, atque gratia conducat.

Neapoli. M. D. XXX. Septembris. X I X.

E EIVSDEM

EIVSDEM AVGVSTINI NIPHI MEDICIS
PHILOSOPHI SVSSANI DE DIVITIIS
LIBELLVM AD IACOBVM FILIVM.

SAepe me rogasti Iacobe fili, ut diuitias longe plures ac maiores tibi accumulare m ijs, quas a me post obitum es possessorus: ut ergo intelligas diuitias, & quæ sint, qualesue, & quot, quantæq; ad felicem uitam opus sint, hunc libellum ad te scripsi, ex quo clare intelliges, uana esse, quæ queris, declarabit enim tibi diuitias, quæ ad concupiscentias, aut ad opinionem uulgi desiderantur, finem nullum habere. quæ uero & ad beatam uitam, et ad civilem optimam, longe pauciores minoresq; esse ijs, quæ a me post obitum possidebis.

De nominibus quibus diuitiæ appellantur, & de diuisione earum,

Quoniam, ut diximus, de diuitijs nobis agendum est, de nominibus, quibus appellantur primo, deinde de earum diuisione differendum: est enim quid nominis (auctore Aristotele) omnium præcognitionum prima. Diuisio uero præfacienda, quod id, de quo facienda est oratio, æquiuocum, ac multiplex est. Diuitiæ itaq; quemadmodum apud nos, ita apud Græcos non uno nomine uocantur. τὸ δὲ φερόν in genere neutro, & in masculino πλούτος Latine diuitias significat. Apud uero naturales rerum possessiones dicuntur diuitiæ, & opes, & facultates, diuitiæ enim ab opibus ita dicuntur quod diuitiæ sint, ut utaris opes uero, ut alijs opituleris, unde Cicero in libro de amicitia diuitiæ ad necessarium usum sunt, opes ad magnificentiam. A diuitijs diues dicitur, qui auctore Varrone quasi Deum nihil indigere uideatur. Ab opibus autem opulentus, hic autem est, qui terræ rebus abundat. Et quoniam cum aliquis diues est, atq; opulentus, facile quod uult, agit ut Petronius inquit, diuitiæ etiam facultates dicuntur, a quibus & facultosus, diues est, & opulentus. Sunt autem diuitiæ non una ratione, nam a iis sunt naturales, ut res naturales, quæ a nobis possidentur pro uitæ necessitate. Aliæ autem artificiales, ut pecuniæ, & lapides, & metalla, quæ commutatione, etiam quasi ex accidente diuitiæ dicuntur.

De ipsa Domo quædam.

Is de nominibus, & diuisione prænarratis, superest, ut breuibus ea exponamus, quæ necessaria sunt ei sermoni, qui de diuitijs est. Quorum primum est Domus ipsa, est autem domus societas, quæ ex primis, atq; secundis societatibus constat, ordinata & ad uiuendum, atq; beate uiuendum. Prime societates sunt maris & femine, quæ facta est propter salutem hominum in specie. Alia est domini & serui facta propter eorum salutem in indiuiduo, nam seruus protegit dominum utilia ei administrando sine quibus dominus

dominus uiuere non posset. Dominus autem seruum, eum a periculis seruando, quæ sua ignauia posset subuenire, & necessaria uitæ ei imparcere datur atq; uictui necessaria præbendo, quæ sine domini prudentia consequi nequiret. Ab his autem secundariæ societates profectæ sunt, ab ea enim, quæ est Maris cum femina, ea societas emerfit, quæ est patris cum filiis, siue matris cum liberis, pater enim & mater unam personam subueiunt. Et per liberos tam masculos, q; feminas intelligit Aristoteles. ab ea autem, quæ est domini cum seruis, processit societas oeconomi hoc est gubernatoris domus, siue ille sit pater familias, siue illius uicarius, cum possessionibus, & diuitijs. Quid uero sit uita, quidue beata uita eorum, qui in domo uiuunt, in libris ethicorum satis dilucide explicauimus. Nunc uero pateat domum esse societatem quandam ex primis, atq; secundis societatibus constitutam, ordinatam & ad uiuendum, & bene uiuendum. Hesiodus uero ad primas societates attendens, dixit domum quidem in primis mulierem atq; bouem & aratorem continere, hos enim pro seruo pauperibus est. Et cum dixit mulierem, contullexit uirum, uir enim & uxor eandem subeunt personam. Et cum dixit aratorem, dominum intellexit. Aristoteles uero omnium philosophorum doctor, domum societatem esse dicit secundum naturam, eorum uidelicet quos Charondas Catinensis quidem ὁμοσπύρος, homospyros, Epimenides uero Cretensis ὁμοκῆπος, Homocap: s appellat dixit quotidiana, nam actionum humanarum, quædam sunt quotidianæ, sicut comedere, ad ignem calefieri, & id genus. Quædam autem non sunt quotidianæ, sed quibusdam temporibus interpositis inter homines emergentes. Ut mercari, pugnare, & id genus. licet igitur in utroq; operationum genere homines sibi inuicem a natura communicent, domus in instituta est, ut in actibus quotidianis cohabitantes conuersentur. Ciuitas uero, uel uicus ut communicent in humanis actibus, qui interpellatis diebus exurgunt. Dixit autem secundum naturam, non intelligendo per domum parietes, & tecta, quæ arte fiunt, sed societatem cohabitantium, qui ratione habita ad naturales ipsas inclinationes. Quibus homines prout, aptiq; sunt ad cohabitandum societatem quasi natura constituunt, quam græci oeciam, siue oecion, siue oecum uocant: nos autem domum. Cohabitanes uero Charondas legum lator catinensis ὁμοσπύρος, Homospyros, hoc est eiusdem arcæ: ab ὁμός, simul, & σπύρα, arcæ, tam & si apud nonnullos σπύρα, græcè, latine sit repostorium panis. Epimenides uero Cretensis (quem Plato tertio libro de legibus dicit longe nouarum rerum excogitatione excelluisse apud Atticos, quemq; Plutarchus in condendis legibus Solonis fuisse collegam tradit) appellat ὁμοκῆπος, homocapos hoc est eiusdem præsepj, atq; mensæ, nam κῆπος, præsepium uel mensa est, sunt qui legunt ὁμοκῆπος hoc est eiusdem fumi, uel foci. Capnos enim fumus, uel focus est. Cohabitanes enim sedent in eodẽ igne. Quid igitur sit domus ex hisce perspicuum.

De Oeconomia, Oeconomica, æcono, &
de opere æconómico.

E j Post

Post hæc quid Oeconomus sit, exponamus. est enim oconomus, qui uniuersæ rei familiari, quæ æconomia a græcis dicitur, præ est, hic enim est rerum domesticarum omnium dispensator. Verum dispensare rem familiarem est, aut per se propriaque cura, aut per ministros. Primo modo priuati ciues suarum rerum familiarium æconomi sunt, quoniam non per ministros, sed per se proprie rei familiari student eamque, ut decet, dispensant. Et si aliquos seruos habuerint, eorum ipsi sunt prefecti. Secundo uero modo principes, et qui rem publicam gerunt, uel studiis philosophiæ incumbunt, rerum suarum familiarium æconomi sunt, cum enim scientia gubernandi domum non magnum aliquid neque gloriosum contineat, loco æconomi uicarius hunc honorem suscipit, ipse uero, ut Aristoteles inquit, aut rei publicæ administrandæ, aut studiis philosophiæ intendit. Ideo quibuscumque facultas est cessandi a domesticis laboribus, suadet Aristoteles, ut cessent, melioribusque rerum studiis se tradant. Est autem æconomica, scientia, siue ars, siue disciplina dispensandi atque gubernandi omnes res domesticas, unde quemadmodum rex gubernat, atque dispensat per regiam disciplinam regni res cunctas, ita quoque æconomus per æconomica res familiares omnes. Differt autem scientia gubernandi domum quæ dicitur æconomica ab ea disciplina quæ dicitur acquirendi. Nam illa (ut posterius disputabimus) dispensando utitur bonis acquisitis, hæc uero parat uel seruat. Opus autem æconomica primum est rerum familiarium recta dispensatio, ultimum autem est uita, (ut Aristoteles et Plato asserunt) atque studiosa uita eorum, qui in eadem domo conuiuiunt, non enim ultimum æconomica opus est uiuere tantum, nam cum uiuere nobis cum bestiis commune sit, etiam bestiarum opus posset æconomica esse. quod nemo sane mentis diceret. finis uero eius discipline, quæ est in acquirendo, est diuitiarum acquisitio. Hæc autem multum differt ab operibus ipsis æconomicis, de quibus posterius est differendum. Concludendum igitur est ultimum æconomica opus esse bene uiuere, bene autem uiuet, quicumque secundum uirtutem uiuet, et longe magis, qui uiuet secundum eam uirtutem, quæ est ceteris maior, ut puta, qui uiuet secundum prudentiam: quæ nihil aliud est, nisi recta agendi ratio, adhuc longe maxime, qui uiuet secundum sapientiam, quæ nihil aliud est (Platone auctore) quam diuina cognoscere, et humana recta ratione gubernare, et hæc ad illa dirigere. Hoc igitur est ultimum opus boni æconomi, atque scientiæ æconomice finis. Ex his non est difficile tibi intelligere fili ad quid domus ipsa sit instituta, non enim domus instituta est, ut res domesticæ dispensentur, sed etiam ut uiuamus, nec ut uiuamus diuitaxat, quia sic nudus more uirgiliano domus esset, nam Aues nudum faciunt, ut pulli uiuant, et crescant: simili ratione armentum stabulum, grex, domus essent, quippe cum in uno quoque horum bestiæ uiuant, ac concreuant. Sed ut bene, beateque degamus, sic enim domus a nido, et a quouis habitaculo differet. Sunt itaque opera æconomi, æconomiceque discipline, primum quidem rerum familiarium recta dispensatio, postremum autem bene uiuere.

Diuitias

Diuitias non esse materiam, sed instrumentum æconomi, æconomiceque, Diuitiarumque acquisitionem finem eius discipline, quæ est in acquirendo.

Sed cum artificis fere cuiuslibet, artis insuper omnis duplex instrumentum cernamus (auctore Aristotele omnium philosophorum principe) alterum inanime ueluti gubernatori nauis. Tertio est instrumentum Inanime, alterum uero animatum, ut proretarius, qui iussu gubernatoris proram gubernat. Sic æconomus, æconomiceque discipline duplex instrumentum assignatur pro tuenda uita, alterum inanime, ut ipsa uniuersa possessio, ipsæque diuitiæ cunctæ, cuiusuis generis fuerint, alterum animatum, ut seruus, qui licet possessio quædam sit, tamen ueluti minister in arte, et instrumentum supra ceteris instrumentis est, utitur enim seruus pro æconomi imperio ceteris domesticis inanimatis instrumentis, mouetque ea. Quando enim oportet et lectum, et uestem, ceteraque bona tum mobilia, tum stabilia pro iussu æconomi, atque liberorum moueri. Est autem instrumentum animatum necessarium æconomo, æconomiceque discipline, nam si unumquodque inanimatorum instrumentorum imperium æconomi cognosceret, perficeret opus suum, et sicut pectines per se pectinarent, plectra per se cytharizarent. Sed cum inanimata instrumenta non cognoscant, ideo æconomo seruo opus fuit, qui imperium eius cognosceret, moueat instrumenta inanimata pro iussu illius. Vnde recte Aristoteles. Si posset, inquit, unumquodque instrumentorum ad iussu uel ad nutum domini, uel artificis opus suum perficere, ut ager fructus facere, calceus calciare, uestis uestire, quemadmodum quæ Dedali sunt secundum famam, (fecit enim Dedalus statuam, quæ se ipsam mouebat) aut quemadmodum erant uulcani Tripodes, quos Poeta Homerus sponte sua diuinum certamen, quod fiebat in ministerio templi, aggressos esse narrat, nec Architectus ministris, nec æconomus seruis indigeret. Sunt igitur possessiones, diuitiæ, bonaque cuncta tum mobilia, tum etiam stabilia atque pecuniæ inanimata instrumenta, serui uero animata, quibus æconomus utitur pro tuenda uita omnium eorum, qui secum habitant. Et quoniam instrumentum duplex est, factitium quidem, quo aliquid fit in exteriori ipsa materia præter usum eius, ut instrumentum artis Martellus uidelicet, quo faber gladium facit præter usum Martelli. Actiuum uero, quo nihil fit præter illius usum ut uestis atque lectica, quibus nihil fit præter usum, fit ut serui, atque diuitiæ cunctæ instrumenta sint actiua. Accedit ad hæc, quoniam uita pro cuius necessitate huiusmodi instrumenta sunt induta, non factio sed actio est. Quare et seruus, et cuncta bona ad agendum instrumenta sunt. Differt autem instrumentum a materia, nam instrumentum est quo artifex opus suum perficit, ut pecten textori, materia uero id, in quo artifex per instrumentum operatur, ut es, ex quo statuarius facit statuam, et lana, ex qua textor facit pannum. Sunt igitur diuitiæ æconomo non materia, sed instrumenta actiua, quibus utitur ad necessitatem uitæ eorum, qui secum uiuunt, nec non et ad bene, beateque uiuendum: quod ita esse proximo capite perspicuum est. Quid uero finis eius discipline sit, quæ in acquirendis diuitiis est,

tijs est, non est obscurum, est enim Diuitiarum ipsa acquisitio, disciplina enim quæ in acquirendo est, non materiam æconomum, sed instrumentum subministrat: per quæ etiam patet æconomum non eadem disciplina gubernare rem familiarem, & acquirere diuitias. Disciplina enim qua acquirat diuitias, subministra est ei discipline, per quam domum gubernat. Non quæ parat materiam, non enim diuitie materia sunt, sed quæ parat instrumenta, ueluti pectinaria, quæ est ars faciendi pectines, quibus textur, subministra est arti textorie, quatenus illi proprium parat instrumentum.

De modis acquirendi diuitias ijs, qui præter communem ordinem uidentur.

Is exploratis, ad modos deueniendum est, quibus diuitie acquiruntur præter communem ordinem qui licet innumeri sint, (ut Aristoteli libro politicorum primo,) tradidit, tamen ad Typum quendam reducunt, dicamus diuitias extraordinem aliquando esse acquisitas casu, atque fortuna, nonnunquam industria, interdum ludis, donis etiam non raro. Casu quidem ac fortuna illi diuitias sibi compararunt, qui Thesuros, aut nonnulla præciosa casu inuenerunt: ut Minyas qui sua ætate mortuum fuit ditissimus. Hic enim cum inuenisset lapides plurimos præciosissimos, primus Thesaurum recondendis pecunijs struxisse fertur. Donis quoque non paucos ditatos esse legimus. Ut Ablabium, Ægyptium philosophum Donis Constantini imperatoris. Oppianum poetam Antonij imperatoris Seueri, Theombrotum medicum Ptolemæi Regis. Seleum Bassum poetam Lyriam, Vespasiani. Democritum medicum ditatum esse Donis Darij. Temporibus autem nostris Matthias pannonicæ Rex Ioannem Monteregium. Ephemeridum scriptorem multis auxit honoribus & diuitijs. Industria etiam, qualis fuit illa Thaletis Mileti, qui mileti, atque Chij omnium oliuarum futuri anni sibi uenditionem reseruans, magnam uim pecuniarum lucratus est, per quam tradunt eum ostendisse amicis profacile esse philosophis ditari, si uellent, sed hoc non esse illis curæ. Hac eadem industria quidam in Sicilia Mercator quicquid erat ferri ex ferrarijs emit, postea uero Mercatoribus illuc accedentibus uenibat solus, non magnum excessum præcij faciens, sed tamen ita ut pro quinquaginta talentis, centum consciret. Hoc itaque sentiens Dionysius Syracusanus pecunias quidem illi iussit efferre, sed amplius Syracusis morari uetuit, ut qui questus reperisset ipsius rebus inuitiles. Mercator autem iste ex industria ditatus est. Nam sibi soli uenditionem comparauit: quemadmodum Thaletem fecisse traditum est. Ludis præterea nonnulli ditati sunt, ut Lengus in urbe Roma apud Pompeium. Ut Æsopus Tragedus ludis hiætrionicijs ad tantam peruenit opulentiam, ut sextertio centies ei patina steterit, relique ritque filium adeo diuitem ut is uniones liquefactos carnem apponeret. Pallas Claudij libertus in ludis una nocte longe, quam Crassus dictior euasit. Post hæc de modis acquirendi ordinarijs differendum, quorum alij se undum naturam, alij secundum artes alij denique secundum disciplinas esse uidentur, & quoniam modus acquirenda, qui est secundum naturam

naturam ex modis uiuendi tum in animalibus, tum in hominibus, quæ natura insunt facile colligitur: ideo de animalium uitis primo, deinde de uitis hominum differendum.

De Vitis ferarum.

De uitis ferarum differentes dicamus, primo ferarum alias gregales esse, alias autem soliuagas, alias uero quæ nunc gregales, nunc soliuagæ sunt, ut hoc uel illo modo eis conducit ad uictum. Gregales quidem sunt, ut oues, capræ, boues, ceteræque id genus, Soliuagæ autem leones, nunc autem gregales, nunc soliuagæ ut lupi, & uulpes, lupi enim & uulpes aliquando soli, aliquando cum alijs abum quærunt. Est insuper ferarum alia differentia, quippe cum a iis uiuiores, quæ uina comedunt animalia, ut fere, auesque rapaces, aliæ fructiores, quæ herbas atque fructus comedunt. Aliæ omniores, quæ indifferenter omnia uorant. Ideo propter uariam ciborum electionem harum uitas natura distinxit. Nam fere, quæ uina uorant, ut pugnares sint, oportet. Alioquin non possent abum inuenire, quæ uero herbas, atque fructus, cum cibi tales facile reperiri possint simul uiuunt, atque indefidia. Atque indifferenter omnia comedunt, partim simul, partim sola aliquando uiuunt modo quo eis conducit ad uictum. Verum cum non idem dulce secundum naturam sit carnibus animalibus, nam diuersis animalibus delectabilia diuersa sunt, quippe cum non omnia animalia quæ carnibus uescuntur, eisdem carnibus delectentur, nec omnia fructuosa eisdem fructibus, sed alia alijs, ideo eorum animalium, quæ uiuiores sunt, & eorum quæ sunt fructuosa, uitæ hoc est uiuendi modi inter se differunt.

De uarijs hominum uitis.

Ex iis, quæ diximus de uitis, modisque uiuendi in feris non erit difficile colligere uitas hominum uarias. Et licet plures sint secundum Aristotelem libro politicorum primo, tamen ad has reduci possunt, nam alij uiuunt ex pecoribus, quorum uita pastoralis est, ueluti qui pigerrimi sunt, & Palantes homines, horum enim uita ociosa est, quoniam a mansuetis animalibus sine labore uictum habent, qui enim pastorem uitam sequuntur, non alium laborem subeunt, nisi cum fuerit necessarium mutare pascua pecoribus, coguntur enim tunc una cum pecoribus locum mutare, & hi sunt qui agriculturam quamdam uiuam colere uidentur, colunt enim gregem, uel armentum, uel id genus, ac si colerent quendam agrum, qui uiuit & mouetur. Alii autem a uenatione uictum sibi comparant, uerum non uno modo, ut Aristoteles dicit, nam alij latrocinij & prædis ab hominibus factis abum acquirunt, ut latrones, grassatores, piratæ. Quod uero latrocinium & præda, sit species uenationis, Plato philosophus eminentissimus septimo libro de legibus probauit, nonnulli autem uiuunt a piscatione, quiaque paludes, stagna, flumina, aut mare colunt, piscationem uero esse uenationis speciem Plato eodem loco fatetur. Alii ab auibus, &

bus, & feris siluestribus uiuunt, quicunque agros & sylvas acceperunt, & hanc speciem uenationis laudat omnes, de qua Plato septimo libro de legibus multa dicit, asserit enim uolatilium uenationem seruilem magis quam liberam esse, pedestrium uero solam diuinam, non omnem quidem, sed quae equis, canibus corporeis uiribus agitur. Et sub uenatione Plato bellicam uenationem comprehendit, dicit enim uenatio res latior est, nomine uno comprehensa, alius aquaticorum, alius uolatilium, alius pedestrium, nec ferarum solum, uerum etiam hominum, horumque non bellicus tantummodo, uerum etiam qui per amicitiam. Bellicam igitur disciplinam sub uenatione opus est comprehendere. Aristoteles quoque idem sentit cum inquit, nam bellica est pars uenatoriae, quae uti oportet & contra bestias, & contra barbaros, qui ad parendum nati sunt, nec uolunt parere. Sic igitur alii uiuunt a pecoribus, alii a uenationibus, tertius autem modus est eorum, qui uiuunt ex terra, atque domesticis fructibus, qui agricolae dicuntur. Modus autem uiuendi agricultura, est autem hic uiuendi modus omnibus communis, nam hoc pacto cibum elaboratum habent. Sunt qui ex istis miscentes uiuunt mixtum, suppletes humanam uitae deficientissime ex ea parte, quae deficiens est, id quod deest, ex altera, quousque sufficienter uiuant. Sicuti qui miscet pastorem cum praedatore, uel agriculturam cum uenatione, simili ratione. Circa alias, ut indigentia compellit.

De disciplinis naturalibus, quae sunt in acquirendo.

EX iis, quae diximus, perspicuum est omnes disciplinas naturales simplicesque, quae consistunt in acquirendo, in tua genera reduci, quippe cum alia sit pastoralis, alia agricultura, alia uenatoria: sub uenatoria uero sunt piscatoria, praedatoria, & ea uenationis species, quae alimentum accipit ex feris, & auibus siluestribus, quae per excellentiam uenatio dicitur. Insuper sub uenatoria est etiam bellica, est enim bellica contra eos homines (auctore Aristotele) quicunque ad parendum nati sunt, ut barbari, nec uolunt parere. Qui uero huiusmodi disciplinae sint naturae, perspicuum est tum ex parte nostra, tum ex parte rerum, quae acquiruntur. Ex parte nostra quidem, nam pro naturali aptitudine, qua aliquis est aptus uiuere secundum aliquem dierum modorum, sic illum uiuendi modum excoluit. Ut si aliquis ex naturali ipsa aptitudine aptus est uiuere secundum modum uiuendi pastorem, uiuit, ut ita dixerim pastoraliter. Et sic de ceteris suo modo. Simili ratione si aliquis ex naturali aptitudine aptus est uiuere aliquibus illorum modorum mixtum, sic quoque natura uiuere excoluit. Ex parte uero rerum, quae acquiruntur, nam res quibus apti sumus uiuere natura nobis statim post primam generationem, sicuti etiam postea in secunda cum ad perfectionem deducamur, praebuit. Diamus autem primam generationem eam, in qua non possunt animalia cibum per se ipsa accipere. Secundam uero eam, in qua possunt per se cibum sibi querere: hoc autem ita esse primo patet in animalibus, quae ex semine nascuntur, ordinauit enim natura iis, cum

in utero

in utero primo generantur, sanguinem puriorem ex menstruis, ut ex illo per umbilicalem uenam tanquam per radicem quousque in lucem eduntur, nutriantur. Postea uero eis in lucem editis, lac parauit quod nihil aliud est, nisi illemet sanguis, quo in utero uescantur, ab eadem in natura ad Mamillas transmissus. Completa uero prima generatione, cum uenerint ad perfectionem, per quam possunt suo iure uiuere, ordinauit natura eis alimenta ex terra, ex aquis, ex aere, rebusque ceteris, quibus animalia uescuntur. Deinde idem ex iis perspicuum est animalibus quae ex putredine, uel ex ouis gignuntur. Ex iis quidem, quae ex ouo, nam in ouo id, quod album est, in pullum conuertitur. Id uero, quod rubrum, transit in alimentum pulli. Et hoc quousque pullus intra testam conditur postea: uero cum in lucem editur, natura ordinauit herbas fructusque, ut illis uescere uir. Ex iis uero, quae sunt ex ouo, nam sit quoddam ouo simile ubi id, quod rubrum simile est, in nutrimentum uermis transit, id uero quod est simile albo transit in uermem. Deinde postquam perfectum est animal natura praeparauit ei fructus, herbas, atque cetera alia quae ex aquis, terra, & id genus proficiantur. Unde & Aristoteles recte ait plantas, herbasque, atque herbarum plantarumque fructus esse animalium gratia, animalia autem cuncta propter homines, ex iis enim, quae ex terra nascuntur, cuncta animalia uescantur & uolantia, & aquatilia, & terrestria. Ex animalibus uero homines, & uescantur, & commoda accipiunt. Ex mansueti: quidem, commoda atque alimentum quoniam homines mansueti uiuantur ut bobus ad colendos agros, & ad calcos, qui ex eorum pellibus sunt, & ad alimentum, quod ex carnis accipitur. Equis uero ad equitandum & ad calcos. Ex agrestibus uero, & si non ex omnibus, quia non ex serpentibus alimentum habent, ex pluribus tamen uescantur, ex iis autem quibus non nutrimur, plurima commoda emergere nobis cernimus, partim ex eorum pellibus, partim quoque ex pilis, ex ossibus uero & instrumentis musica instrumenta, & alia id genus. Patet igitur pastorem, uenatorem atque agriculturam disciplinas esse naturales, nec solum has sed quae ex hisce miscantur.

Quod licet pastoralis, uenatoria, atque agricultura sint simpliciter naturales, tum nec uenator, nec agricola exerceat opus suum sine electione.

Sed iis, quae diximus, occurreret quispiam, quoniam cernimus pastorem opus suum circa pecora non exercere sine electione, non enim inuitus, aut necessitate compellus excolit gregem, armentum uel stabulum, aut id genus. Quare disciplina, per quam opus suum exerceat, non uidetur nobis natura insita, simili ratione de uenatore, & agricola contingit. Verum huius dubitationis dilutio ex iis, quae diximus, non est obscura. Nam si considerentur naturae aptitudines, ex parte nostra, & ex parte rerum, quae acquiruntur, pastoralis, uenatoria atque agricultura naturales esse uidentur. Quippe cum aptitudines tanquam nostrae ad acquirendum, quae rerum ut acquirantur, a natura sint. At si considerentur, aptitudines ut executioni mandantur, sunt per electionem. Quare licet huius-

F modi

modi discipline, si referantur ad aptitudines, sint naturales admodum, tamen nec pastor, nec uenator, nec agricola ad opus earum uenire poterit, sine electione, sunt itaque huiusmodi discipline quidem uoluntarie, quatenus, ut ita dixerim, executioni opus mandant. Sunt uero naturales, quo aptitudines earumque propensiones nobis naturę sunt ad acquirendum, rebus uero naturalibus, ut acquirantur.

Quod nullum sit animal, nullaque planta, quę non sit hominis naturalis possessio, & de abusu eorum.

Possit insuper quispiam aduersus ea, quę dicta sunt, adhuc ambigere ex eo quidē, quia nonnulla animalia, nonnullęque plantę uidentur non esse hominis causa a natura productę, quippe quę nec ad alimentum, nec ad aliam utilitatem sunt, quemadmodum noxia animalia, noxięque plantę, atque uenenosę per quę uideri alicui posset nec animal omne, nec omnem plantam esse possessionem homini a natura ipsa oblatam. Siqui dem possessio omnis, omnisque res homini acquisita ab ipsa natura sit cuiusdam boni gratia. Sed hoc quod obijciatur, diluere possumus, asserereque nullum esse animal, nullam quoque plantam quę non sit a natura producta hominis causa. Et primo quidem hoc generatim probare enitemur, deinde speciatim de noxijs uenenosisque, & generatim quidem ex eo, quia sunt homine ipso imperfectiores atque cum semper peius imperfectiusque (auctore Aristotele) sit melioris atque perfectioris gratia, fit ut nulla sit planta, nullum quoque animal, quod non sit hominis causa natum. Deinde quia natura, nec insuperfluis excreat, nec in necessarijs manca est. At cum hominem fecerit, qui alimentis, uestimentis & etiam alijs nonnullis indiget ad sui uel necessitatem, uel delectationem, quę omnia (ut Aristoteles probauit primo Politicorum libro) ex animalibus atque plantis colligi possunt, ideo nonnulla ex animalibus & plantis natura pro alimentis, nonnulla pro uestimentis, alia pro alijs necessitatibus, atque uoluntatibus uidetur constituisse. Insuper terra, atque elementa ordinata sunt in plantas, ut ex eis plantę cunctique fructus orientur. Plantę plantarumque fructus in animalia, ut ex eis animalia uiuant. Animalia denique in homines, ut ex eis homines & uestantur, & uestimenta sumant, & alias necessitates capiant. Ergo cuncta sunt hominis causa. Hac ratione Aristoteles ipse libro secundo auscultationis physice tradit, nos esse quasi omnium finem. Quod si ita fuerit, dubio procul erit perspicuum nullum esse animal, nullam quoque plantam, nullumque eorum fructum, qui non sit naturalis hominis possessio, nam cum hęc omnia sint facta a natura boni cuiusdam causa, ut uidelicet homini pro sint, uidentur etiam omnia esse hominis naturales possessiones, quę sunt ei naturaliter acquisitę. Tum ad necessitatem, tum ad utilitatem, etiam ad delectationem. Quod si ita fuerit non erit obscurum eum hominem abuti animalibus atque plantis, qui eis ad alium finem utetur quā ad bonum suę uitę. Dicitur enim quisque aliquo abuti, cum id non in proprium finem ordinauerit, ob quem institutum est ueluti

ueluti qui calceo pro ueste, aut muliere pro serua, non enim calceus factus est, ut eo uestiamur, nec uxor, ut seruiat sed calceo utimur ad tegendum pedem, uxor autem ad generandum. Hac ratione qui plantis atque animalibus utitur ultra sufficientiam eorum, quę sunt uitę necessaria, atque utilia: plantis atque animalibus non iniuria abuti uidetur. Insuper qui bruta atque plantas uendit finaliter, ut pecunias exerceat, reponatque in arcam ac possideat, & non ut ipsis utatur, cum occurrerit, in commutationibus, eorum, quę sunt uitę necessaria, hic animalibus & plantis, fructibusque eorum abutitur, quippe qui in alium finem eis utitur, quā ipsa fuerint a natura ordinata. Post hęc speciatim illud idē de uenenosis obnoxijisque patet, nam licet nec in alimentum, nec in uestem hominum cedant tamen sunt propter hominem, primo quidem quia illa sunt fortasse gratia aliquorum animalium, quę sunt in bonum uel delectationem hominum. Deinde quia ex eis fieri possunt nonnulla medicamenta, quę in bonum hominum cedunt quod ex libris medicorum satis perspicuum est. Pręterea natura ea produxit, ut mundus perfectus esset, nihilque eorum deesset, quę fieri possunt. At cum mundi pulchritudo, ac perfectio in delectationem hominis emergat, fit, ut cuncta etiam obnoxia sint hominum causa. Postremo dicere possumus ea esse facta hominum causa, quoniam licet nocent eis aliqua ex parte, tamen utilia eis sunt, ut per ipsa deueniant in cognitionem suę naturę, recordenturque suę fragilitatis. Nam sic deducuntur quotidie in cognitionem sui creatoris, quod hominibus esse ut de nemo est, qui dubitat.

Quo iure omnia hominibus omnibus sint communia, quoue non communia.

Et iam declaratum sit cuncta animalia, cunctasque plantas, tam conuenientes, quę noxias esse naturales hominum possessiones, fiet perspicuum, ut ipsa quoque cuncta iure naturali quodam sequente communem naturam hominum, sint commune possessiones. Quod ideo est uerum, quoniam natura non uidetur produxisse ea magis in bonum atque delectationem unius hominis, quā omnium. Quare uidetur fecisse ea omnibus communia. De iure uero gentium sequente communem hominum consensum ex communi electione emergentem dominia, postea sunt distincta, in agris termini positi, obque deinceps de iure gentium introducta sunt bella, discretę gentes, regna condita, edificia collata, commercium, emptiones, uenditiones, locationes, conductiones, obligationes, institutiones, de quibus in legibus satis abunde scribitur.

Quę adhuc communia hominibus sunt.

Sunt (quemadmodum diximus) discipline nobis ex ipsis rebus naturę, quę in acquirendo uersantur simplices quidem tres, ut pastoralis, agricultura, atque uenatoria, mixtę uero plures, quatenus illę tres pluribus modis componi possunt pro uitę necessitate. Diuitie,

te. Diuitiæ, quæ habentur per agriculturam, sunt quæcumque ex terra nascuntur. Quæ autem per pastorem sunt omnia animalia mansueta quæ in grege, uel in armento, uel in stabulo, aut in aliquo id genus excoluntur etiam et aues domesticæ, ut gallinæ, anseres, anates columbi, et id genus: quæque in nidis, columbarijsque educantur. At quæ per uenatorem, non uno modo sunt, nam per prædatoriam, bona ueniamur, per bellicam homines, etiam et bona, sed alia, ut dicemus, ratione. Per piscatoriam pisces, per aucupium siluestres aues, et per eam uenationis speciem, quæ dicitur per excellentiam uenatio, ueniamur feras: quæ per siluas atque montes inerrant. Hæ itaque diuitiæ in prima hominum origine fuerunt omnes communes, licetque cuique pro arbitrio sibi eas comparare, postea uero cum ex communi hominum consensu dominia distincta, et in agris termini positi sunt, ceteraque (ut diximus) sepe, adhuc quædam remanserunt communia, ea quidem quæ per aucupium acquiruntur, communia remanserunt, sed non ubique. Nam (ut Plato dicit septimo libro de legibus) aucupis per incultos agros, atque per montes uagari permittitur. A cultis uero locis, sacrisque incultis a quocumque pelli debet. Insuper etiam ea quæ per piscationem communia adhuc relinquuntur, sed nec ubique quoniam, ut etiam Plato ait eodem loco, piscator nec in portibus, nec in sacris fluuijs, paludibus, stagnisque uenari potest. In alijs liceat, modo suorum non utatur permissione. Ea autem, quæ per eam uenationis speciem acquiruntur, quæ dicitur per excellentiam uenatio, adhuc communia relinquuntur: non tamen secundum omnem modum. Nam (ut Plato eodem loco inquit) nocturnus uenator, qui rhetibus et canibus suis fidens, uel laqueis uenatur, nullibi uenari est permittendus. At qui quadrupedes omnes ausu, uulneribus, telisque manu propria uenando uincere feras emittunt, ubicumque (ut Plato autumat) uenari uoluerint permittantur. Diuitiæ, quæ per prædatoriam nascuntur, communes non sunt nobis cum hominibus, nisi cum homines hostes fuerint, bellumque aduersus eos iustum. Diuitiæ quæ spectant ad bellicam, barbari sunt, atque eorum bona, nam (ut Aristoteles inquit) solum aduersus barbaros bellum iustum græcis est, atque latinis. Nam barbari sunt natura: ferunt græci autem et latini natura domini. Quare barbari, et eorum bona græcis omnibus atque latinis communes sunt. Earum autem diuitiarum, quæ ad agriculturam spectant, agri quidem apud barbaros quosdam communes sunt, ut apud Ethiopas, eorumque finitimos. Necnon et apud Arabas, efficiuntur autem proprii interdum per uicissitudinariam occupationem. At fructus, qui ex agris percipiuntur, nullibi communes esse leguntur. Diuitiæ uero, quæ per pastorem acquiruntur, quacumque quidem specie illius eas nascuntur, non sunt communes post primam hominem originem, sed occupantis.

quo modo huiusmodi naturales diuitiæ sint uere diuitiæ, non autem nummi.

Inc accipere pro exploratissimo debemus, solas res naturales, quas nobis pro uita et necessitate natura subiecit, esse ueras, propriasque diuitias. Nam hæc solæ ad domus

domus ciuitatisque societatem utiles esse uidentur. ij. que non modo ad uiuendum, uerum etiam ad bene uiuendum sufficimus. Non desunt tamen, qui nummorum multitudinem, ueras diuitias constituent, et hi sunt qui congregandis, cumulandisque nummis student quorum argumentum, ut Aristoteles conficit, tale erat. Finis nummulariæ, atque pecuniariæ est pecuniarum multitudo. finis nummulariæ atque pecuniariæ sunt diuitiæ, nihil enim aliud nummularius, atque pecuniarius intendit, nisi diuitias accumulare: atque congregare. Ergo in tertia Syllogismi minorum figura diuitiæ sunt pecuniarum multitudo. Per huiusmodi syllogismum arbitrati sunt diuitias atque multitudinem pecuniarum idem esse. Sed his non ab ratione Aristoteles facile omnium philosophorum doctor, occurrit primo quidem quoniam si nummi diuitiæ uidentur, non ob aliud illud est, nisi quia lege (ut postea dicemus) sunt introducti. At leges atque nummi nugæ aliquando uidentur esse, nihilque secundum naturam, ut apud Turcas nummi atque Athenienses leges temporibus hysce. Præterea mutatis legibus, atque proposito eorum, qui utuntur nummis nummi nullius præcipui, nulliusque utilitatis erunt ad aliquid eorum, quæ sunt uitæ necessaria, non enim existimande sunt diuitiæ ille, quæ (mutato hominum proposito) nullam dignitatem habent in re ipsa familiari. Postremo fieri potest, ut locuples, nummisque abundans, necessarij alimenti penuriam patitur, inediaque pereat. Sed absurdum est asserere tales ueras esse diuitias, quæ cum quis abundans fame perire possit: ut de Mida in fabula proditum est, quam Ouidius unde amo Metamorphoseo hoc carmine scribit.

Hinc Deus optanti gratum, sed inutile fecit

Muneris arbitrium, gaudens altore recepto

Ille male usus domi, aut efficit quicquid

Corpore contingro, fuluam uertatur in aurum.

Annuat optatis, non iuraque munera soluit.

Fuit enim Midas Phrygiæ rex qui thronum aureum, in quo ius dicere solebat, (ut scribit Herodotus) delphico Apollini pro munere obtulit, qui licet fuerit diuissimus fame tamen periit. Orauit enim Iouem, ut quicquid tangeret aurum fieret, uoto autem adimpleto, abis ac potibus in aurum uersis, inedia mortuus est. Qua ratione fit, ut nec nummi, nec aurum, nec aliud quoduis metallum uel preciosus lapis inter diuitias enumerari possit. Sed hanc ob causam, qui uere sapiunt, alias opus est querere diuitias, aliamque acquiri rationem. Vere ergo diuitiæ sunt, quæ nobis natura subiecit, de quibus satis est dictum. Quibus etiam non est obscurum finem nummularij non esse diuitias, sed acquirere nummos, qui sunt commutatione atque accidente diuitiæ, et (ut Aristoteles inquit) artificiales quidem. Hactenus de natura rerum disciplinis, quæ in acquirendo sunt. Post hæc de artibus, quibus diuitiæ comparantur. Vbi primo enumerande sunt, deinde de modis, quibus per ipsas diuitiæ acquiruntur, agendum est.

Artes, quæ sunt in acquirendis diuitijs.

Sunt

Sunt itaq; artes acquisite, quę in acquirendis diuitijs consistunt, non una ratione, nam alie sunt, quarum artificia constant ex materia, alie autem, quarum artificia ex materia non constant. Sed sunt operationes sine materijs. Secundi generis artes sunt medicinalis, cuius artificium est sanare, quod licet habeat materiam circa quam uersatur, ut humanum corpus, non habet materiam ex qua constat, & militaris, cuius artificium est uincere hostes, quod & si materiam habeat circa quam, ut hostes, tamen non habet materiam ex qua ipsum uincere consistit. Et ciuilis, cuius artificium est patrocinari, decernere in causis, & id genus, cuius artificij, & si aliqua fortasse materia sit circa quam ut cause, uel persone aduersarie, tamen nulla prorsus est materia ex qua artificium struitur. Primi autem generis artes sunt, omnium opificum, ueluti fabrorum, lignariorum, edificatorum, celatorum, aerariorum, ut flatorum, fusorum, statuariorum, plastium, figulorū, item & lanariorum, ut textorum, uestiariorum, adhuc & coriariorum, ut sutorum calceariorum, & innumerorum pene talium, quorum enumerare artes, & materias esset difficile, & non multum necessarium, satis enim nobis sit scire, nullum esse artificium tale, quin ex materia constat. Calceolarij enim artificium, est calceus, cuius materia est corium. Textoris artificium est pannus, cuius materia est lana, simili ratione, & in ceteris omnibus poteris reperire. Ut autem intelligatur, quo nam modo per has acquiruntur diuitie artificiales, & naturales, prius de commutatiua, commutationibusq; ipsis agendum. Et cum nec de commutationibus, nec de ratione, quę est in commutandis rebus, possumus disserere, nisi aliquibus suppositionibus nobis consiliatis, primo suppositiones constituantur.

Quod cuiusq; artificij, quod ex materia constat, duplex sit usus, immo cuiuslibet rei naturalis, quę est hominis possessio.

Quoniam (ut diximus) nec de commutationibus, nec de commutandi ratione dicere possumus, nisi quibusdam primo assumptis, accipiamus primo, cuiuslibet artificij, cuius est aliqua materia, duplicem esse usum. Alter (ut Aristoteles inquit) proprius est, ut calcei calciatio, alter autem communis, ut uenditio. Vterq; enim usus calcei est, nam qui calceum indigenti uendit pro pecunia, uel abo: utitur calceo, quia calceus est ex re naturali tanq; ex materia, hoc est ex corio, dicitur autem uenditio usus communis, quoniam communiter competit cuiuslibet artificio, quia artificium constat ex re naturali, quę est apta commutari cum alia re nobis a natura subgesta. Competit etiam uesti, quia ueste constat re naturali s. lana & simili ratione omnibus artificijs, quorum materia est res naturalis, quę commutationibus apta est, & idonea. Verum uenditio non est proprius usus calcei, non enim commutationis atq; uenditionis causa factus est: sed ut pes calciaretur. Hac ratione, qui utitur calceo ad calciandum, ut emptor, hic proprio usu utitur calceo. Qui uero eo utitur ad uenditiones atq; commutationes, usu communi eo utitur, cum

tur, cum ceteris rebus, quas nobis natura subgestit. Eadem ratione commutatio siue emptio sit, siue uenditio, siue quęuis alia id genus, usus communis est, cuiuslibet possessionis, quam nobis natura subministrat. Quippe cum possessio naturalis omnis, ut frumentū siue aliud id genus si in proprium finem referamus, cuius causa ipsam naturā produxit, in proprium usum uenit, ut si referamus in alimentum. Communis autem illius usus est uenditio, uel emptio, aut alia quęuis commutatio. Nam hec communis est frumento cum omni possessione quam nobis natura ministrat.

Quod cuiuslibet artificij ex ea parte, quę est artificium, commutatio usus sit præter naturam. Et quo modo artificij, quod est sine materia commutato possit esse communis usus.

Ex ijs, quę paulo ante diximus, perspicuum est artificij ex ea parte, quę est artificium, commutationem siue uenditionem, siue emptionem usum esse præter naturā, ut calcei. Nā usus, qui nō est secundū eū finem, ad quē artificium est introductū, præter naturā artificij est. Talis est uenditio calcei ex ea parte, quę est artificium, nā calcei ex ea parte, quę est artificium nō est uenditio, nec commutatio, sed pedis calciatio. quare qui calceo utitur ex ea pte, quę calceus est artificium, ad uenditiones, calceo utitur præter naturali usu. Qui uero ad calciationē, calceo usu naturali uti uidetur. Et cū omne præter naturā sit iniustum, sit, ut uenditio calcei, atq; cuiuslibet artificij ex ea parte, quę est artificium, sit iniusta, sed quo nam modo artificij, quod est sine materia, commutatio possit esse communis usus: nunc disserendum, uidetur enim ipsius sanationis, quę artificium est media sine materia, uenditio iusta, & patrocinij, quod est artificium sine materia artis ciuilis, ē uenditio iusta, licitaq; At uenditiones & emptiones commutationes sunt. Verum illud annotatione dignum est in artificio cum materia tria esse consideranda, artificium ipsum, quod est artificium, materiam ex qua artificium fit, ut in calceo corium, & in statua cuprum. Et tertium sunt labores, quibus artifex ad opus suum perficiendum subit. Sunt autem labores possessiones naturales, quas nobis natura pro uitę necessitate subministrat, quęq; uendibiles, atq; commutabiles sunt: non aliter q̃ frumentum, uel uinum. Ita profecto, ut laborum sit duplex usus, pro ratione duplicis finis, quorum alter est commutatio, quę communis est laboribus cum omni naturali possessione. Alter est commodum uitę, habemus enim ex laboribus, quibus utimur ad aliquod opus perficiendum, commodum ad uiuendum. At in artificio, quod est sine materia, duo tantum sunt, artificium ipsum, et labor, quo expletur, atq; perficitur. Ex ijs perspicuum artificium cum materia bifariam iure uendi, atq; commutari posse, una ratione quidem ex parte materię, quę est quędam naturalis possessio, calcei enim ex ea ratione quę est corium commutari iure potest, est enim (ut diximus) commutatio communis usus omnium naturalium possessionum. Altera autem ex parte laborum, sine quibus nullus artifex opus suum ad finem deducere potest. Artificium uero

sine materia, una duntaxat ratione est commutabile scilicet ex parte laborum, tantoque carius quanto labores, et maiores, et preestabiles sunt, quibus promittitur. Vnde Aristoteles magnus naturę rimator primo politicorum, asserit eum qui fortitudine aut militari utitur ad accumulandas, conregandasque diuitias, nec fortitudine, nec militari uti secundum naturam, nec medicum cum medicinali potentia utitur ea ratione, secundum naturam medicinali facultate uti arbitratur. Num nec militaris, nec medicinalis est ad accumulandas diuitias ut in finem sed illius quidem finis est uincere huius aut sanare.

Commutationem fuisse primum usum possessionum naturalium:
et de ratione commutandi.

DEinde supponamus naturalem possessionum primum usum fuisse commutationem naturalis possessionis cum naturali possessione: postquam procedente tempore successerunt emptio, et uenditio, locatio, conductio, et ceterę commutationes arte constitutę de quibus in legibus agitur. Cępit enim commutatio primo possessionis naturalis in possessionem naturalem, nam in prima hominum origine, alios plus de uino, alios plus de tritico, aliosque de alijs plura uel pauciora habuisse, exploratum habemus. Quo in tempore nullius nummi genus inuentum esse legimus. Et quoniam qui plus uini que tritici habebat tritico egebat, ei opus erat uinum pro tritico commutare, ita quoque contra. Dico autem in prima hominum origine, non quidem in ea societate, quę est comus, non enim inter se commutant uir, et uxor, dominus, et seruus, et pater ac mater cum liberis, quippe qui communiter omnia habebant. Sed autem gentibus in ea societate, quę est pagus, castellum, ciuitas, aut gentes. Nam ciues separatim multa habebant alij uinum, alij triticum, alij denique oleum, quibus pro indigentia opus erat commutationem facere. comperto uero, perausso, obsignatoque nummo, emerferunt uenditio, quę nihil aliud est, quam commutatio possessionis naturalis in nummum: et emptio, quę est commutatio nummi in possessionem naturalem, ceteręque aliter id genus quę arte sunt de quibus in legibus diligenter, et per capita pertractatur. Ex ijs patet rationem commutandi primam non esse preter naturam primo quia possessiones, in quibus commutatio locum habet, sunt naturales, nobis scilicet a natura oblate pro necessitate uiuendi. Deinde quia indigentie, quibus homines indigent possessionibus, sunt naturales. Insunt enim nobis natura, nascitur enim homo nudus, et multifariam indigens. Nullus enim nascitur qui cuncta possideat, maxime in prima rerum origine. Et quia homines natura indigent, et possessiones hominibus natura offeruntur, ideo quasi de ure nature saltem secundo (quod est ius gentium) introducta fuit olim commutatio: quam usque ad hæc tempora plures barbararum nationes seruant, alia pro alijs dantes, recipientesque: ut feres, et Garamantes populi. Verum quamquam commutandi ratio, commutatioque ipsa naturales sunt, iureque nature introductę, nihilominus ad actum, perfectionemque: de dua non possunt, nisi ratione consulente

fulente, atque uoluntate eligente. Hactenus de ratione commutandi: Post hæc de pecuniaria, qua uidelicet æconomus utitur ad acquirendas pecunias.

Epilogus hoc est peroratio eorum, quę diximus.

QUoniam de eo genere nobis differendum est, quod pecuniarium uocant, resumendi sunt omnes modi, omnesque rationes acquirendi, de quibus diximus antequam de eo prosequamur, modi igitur siue rationes acquirendi, ut diximus, alij præter ordinem sunt, qui nec natura, nec arte, nec disciplina nobis insunt, alij nobis natui sunt ab ipsaque natura subiecti, quorum genus κτηνικόν, hoc est acquisitiuum siue possessiuum dicitur, quod natura per ipsum acquiramus naturales ipsas possessiones. Cuius generis tres species enumerauimus, Pastoralem, uenatoriam, agriculturam, et quartam addimus, quę est ex aliquibus horum mixta, ut natuiua necessitas compellit. Postea uolentes de pecuniario acquirendi genere differere, enumerauimus artes, quibus homines diuitias acquirere consueuerunt, tam eas quarum artificia constant materia, quam eas, quarum artificia sine materia sunt. Diximus etiam de ratione commutandi, commutationibusque ipsis, hæc sunt, quę diximus, cum quibus multa alia interposuimus, quę uisa sunt nobis bona ratione non pretereunda. Reliquum est, nunc ut dicamus de alio acquirendi genere, quod (ut diximus) pecuniarium uocant, et de nummularijs facultatibus, necnon et de disciplinis, per quas etiam diuitie acquiri solent, non prætermittentes quęcumque alia nobis uidebuntur pertractatione digna.

De nomine pecuniarię, et de pecuniarum introductione, et quo modo pecuniaria differt a naturali ratione, quę in acquirendis diuitijs est.

ESt itaque genus aliud acquirendi, quod (ut Aristoteles inquit) maxime uocant, atque institutum est ipsum nuncupare χρηματικόν, hoc est pecuniarium, nam pecunias, quarum hoc acquirendi genus acquisitiuum est, gręci uocant χρήματα. Differt autem primum acquirendi genus ab hoc, nam primum inest nobis natura, quoniam cuncta animalia natura docente querunt alimentum, ac cetera quę sunt sibi uictui necessaria. Insuper primum est in acquirendis possessionibus quas natura nobis ministrat: ut sit superius recte traditum primum acquirendi genus esse nobis naturale, tum ex parte nostra, tum ex parte rerum, possessionumque ipsarum, quę acquiruntur. At genus acquirendi, quod nunc uocamus pecuniarium, nec ex parte nostra est naturale, quippe cum sit magis secundum quandam experientiam et artem, qui enim hoc lucrandi genere lucrantur, utuntur conuentionibus, commutationibus cuiuscumque generis, quę sine arte, atque experientia nequaquam perficiuntur. Nec insuper ex parte rerum, quas per huiusmodi genus homines acquirunt, quippe cum pecunias non natura, sed ars nobis introduxit. Et licet

hoc secundum acquirendi genus a primo differat, non tamen ualde, non enim est omnino præter naturam, nam per huiusmodi pecuniæ acquiruntur, quæ ut diuitiæ existimantur, quippe cum per eas haberi possint cuncta, quæ sunt nobis uitæ necessaria. Vnde Aristoteles pecuniarium genus, quod in commutationibus est, inuentum esse asserit in supplementum quoddam eius indigentiae, quæ nobis natura inest. Cum enim natura alimentis, & cæteris nobis necessarijs indigeamus pecuniaria uis emerit, ut per eam pecunias acquiramus, quæ sunt in supplementum diuitiarum institutæ quare recte dictum est huiusmodi genus non esse secundum naturam, non tamen omnino aduersus naturam. Pecuniæ enim quas per huiusmodi genus acquirimus, constructæ sunt ut per eas possessiones naturales acquiramus, quæ sunt nobis a natura productæ. Et ita fit, ut saltem huiusmodi genus sit naturale merito ultimi finis, ad quem æconomus pecuniario genere utitur. Et si non merito proximi finis, quæ est pecunia ipsa.

De pecuniariæ origine, & de nummi introductione.

Sed unde profectum sit pecuniarium genus, non erit difficile exponere. Aristoteles enim primo ortam in hominibus commutationem, possessionum naturalium esse probauit. Post modum gentibus auctis, ciuitatibusq; constructi emerisse secundum commutandi genus, quod sit pecuniæ in possessiones uel possessionum in pecuniam: cuius generis uenditio, & emptio, & ceteræ id genus sunt. Ex hoc secundo genere uenisse autumat genus pecuniarium. Nam cum auctæ essent gentes, & quasi uniuersa terra habitata, externum insurrexit auxilium, quatenus res uictui necessariæ exportantur ad remotas ciuitates, & ad proprias importantur: & cum hæc fieri non poterant facile, necessario nummi introductum est usus. Comperto autem, perausso, obsignatoq; nummo, pecuniarium genus, quo pecuniæ acquirerentur, emerit. Ad commutationes igitur in remotis faciendas tale aliquid composuerunt inter seipsos quasi de communi consensu, quod dare in emptionibus possent, & in uenditionibus accipere. Hoc autem, & utile, & in commutationibus facile esse oportet, utile quidem, nam si utile non fuerit, non bene utile pro inuiti commutabitur. Facile autem, quoniam si non esset in commutationibus facile, frustra nummi usus introductus esset.

De pecunia, & nummo, & de eorum speciebus: quibus utimur plerumq;.

Et cum pecuniarium acquirendi genus in pecuniarum, nummorum, atq; monetarum acquisitione consistat, exponamus genera primo nummorum, postea species eas, quibus plerumq; utimur, nam si omnes enumerare uellemus, esset nobis difficile, & non utile. Sunt igitur genera, quæ nunc usu generico nuncupantur, pecunia, nummus, moneta, & denarius. Augustinus libro de doctrina Christiana dum totum inquit, quod

homines

homines in terra habent, quorumcunq; domini sunt, pecunia dicitur, quia antiqui quod habebant, in pecoribus habebant. Vlpianus libro. xlviii. ad. S. Consul. pecuniæ uerbum inquit non solum numeratam pecuniam complectitur, uerum etiam omnem omnino pecuniam hoc est omnia corpora, nam corpora quoq; pecuniæ appellatione nemo est, qui ignoret, quod Hermogianus probauit etiam. At Papius libro. xxxij. pecunia inquit, sortitur nomen a nota pecudis, quoniam antiquitus nummi effigie pecudis signabantur, hinc Plutarchus in publicola asserit in uetustissimis nummis signum fuisse ouis suis, bovisq; conspectum. Et in hunc sensum, Aristoteles ubiq; pecuniam $\chi\epsilon\mu\mu$ appellat, è quo $\chi\epsilon\mu\mu$, hoc pecuniaria deducitur ars, siue disciplina. Nummus uero dicitur a $\nu\mu\mu\sigma$, quod est lex, quia cum commutatione uti homines solerent, usus nummi lege introductus est. Hac ratione nummum monetam appellauere, quod nos signi impressione, uel auctoris uel præcij moneat. Vnde Aristoteles quinto ethicorum asserit nummum esse, qui rebus mensuram infert, ac estimationem, estq; medius quodammodo, quo cuncta metimur, ac rerum præcia in æqualium ad æqualitatem reuocamus, quia uero ex lege est, non natura, proinde nummi prorepsit appellatio a nomo hoc est lege, estq; (ut Aristoteles inquit) $\sigma\iota\omega\iota\epsilon\gamma\gamma\upsilon\mu\epsilon\tau\epsilon\varsigma$, hoc est tanq; fideiusor. Ante cuius inuentionem rerum fiebat permutatio, & res metiebatur indigentia. Scribunt ex græcis nonnulli quadrupedibus maxime permutationes constituisse, qua item sit effectum ratione, ut mox inuento nummo pecudis imprimeretur nota, sed bouis maxime. Denarius uero genus monetæ est, quod (ut Varro inquit) denas libras æris ualeret. Verum propter excellentiam nummi denarii, factum est, ut denarius pro omni moneta intelligatur. Nam ab Aristotele proditum est, cum alibi, tum auscultationis physice tertio, omnes homines tam barbaros, q̃ græcos priscam seruasse consuetudinem perpetuo ad decem usq; numerandi, neq; enim censeri fortuitum debet uerum ex nature fontibus propagatum, quod semper fiat, atq; item ubiq; præterea denarius numeri absolutam indicat qualitatem. Continet enim numerandi genera uniuersa uti par, impar, quadratum, cubum, quod quadrantale dicunt, longum, planum, primum, compositum. Insuper denarius fons est, ac principium, quippe qui ex uno, duobus, tribus, & quatuor constet. Nec illud reijciendum, dedisse nobis in manum digytis eum numerum ipsam rerum naturam. Postremo denarii rationem continere & centenarius, & millenarius uidentur: nam & hi quoq; uniuersi censentur. Quare licet denarius idem sit, quod Drachma, tamen pro genere cuiusq; monetæ eo utimur hodie. Hæc de generibus, species uero diuersæ emerferunt, aut ex parte materie, quatenus alia est aurea, quæ aureus dicitur. Alia autem argentea, quæ licet per uariatione signorum uarietur, tamen in transalpina gallia, qualemancunq; numerorum speciem, simpliciter argentum uulgo appellant. Nam & Græcis $\arg\epsilon\upsilon\epsilon\iota\varsigma$, quod Mar. Cicero exargentare transtulit, in pecuniam redigere significat, alia græca, est autem es metalli species, quæ apud antiquissimos prius in usum q̃ ferrum uenit. Vt Hesiodi poetæ carmen indicat, unde & pecunia solo ære audi cæpta est, hinc factum est, ut qualiscunq; pecunia æris appellatione comprehenderetur,

deretur, quod etiam Greci seruauerunt, qui χαλδὸν hoc est as per quacunq; pecunia acceptum. Insuper diuersitas specierum etiam ex differentia figurarum, atq; signorum, colligitur. Siquidem differentia signi, atq; figure pondus cognoscitur, cuius diuersitate diuersæ monetarum species habentur. Diuersificantur quoq; monetæ nomenclaturis, pro uaria ratione atq; uaria quibus appellantur pro arbitrio: de quibus auctores querantur.

De causis Monetarum, & de inuentoribus, & de Chalcochymia.

Sed de causis monetarum, siue pecuniarum, uel nummorum non erit infructuosum quædam pertransire. Sunt itaq; monetarum, quemadmodum rerum naturalium clarum causæ quatuor, causa quidem, ut materia est ex qua moneta fit. Hæc uero materia quæcunq; fuerit, utilis esse debet: alioquin non bene pro re utilis (ut superius diximus) commutaretur, seu ferrum auctore Aristotele & æs, & argentum, & si quid aliud tale fuerit, uidelicet aurum. Hæc enim secundum se utilia sunt in quantum quidem ex eis fiunt uasæ, instrumenta quædam atq; ornamenta. Insuper esse debet cara, atq; præciosa, nam sub parua quantitate magni ualoris esse debet. Adhuc delatu facilis, ut metalla, quæ diximus, quæ in parua quantitate ualent multum potissimum argentum, & aurum, sicuti etiam ad præsens tempus procul peragraturi pro sumptuum necessitate, loco ferreorum, uel greorum nummorum fuerunt argenteos, uel aureos, & quidem ob faciliorem delationem. Causa autem, ut finis est, ut per monetam haberi possint ea, quæ uictui necessaria sunt per importationem & exportationem. Cum enim externo auxilio opus est, ea importando, quibus indigemus, atq; exportando, quibus alij procul egerint nummi, ut diximus, usus introductus est, cum ea non facile deferri possint. Causa ut forma est monetæ dispositio & in figura, & signo, quibus pondus atq; mensura cognoscantur. Vnde Aristoteles de nummo loquens, primo quidem definitum inquit magnitudine, & pondere, postea perfectum, signoq; impressum, quo a mensuratione liberi essent, nam signum positum est ad quantitatem significandam. Causa, ut efficiens, est princeps, uel res publica cuius est potestas condendi leges. Loquor de efficiente primario, non autem de fabro, qui monetam firmit, atq; celat. Etiam qui primus monetam adinuenit, ut efficiens causa est, sicuti Phidon corinthiorum legis lator, qui fertur primus nummum percusisse, ac signasse, & pondera & mensuras ad commutationum æquitatem excogitasse. Legimus etiam in primis Peloponensium nummum fuisse quendam ab incausa animalis forma Chelonem, hoc est testudinem nuncupatum. Nam obolum eupolis Callichelonum appellauit, ueluti testudinem dicas pulchram. Hinc emanauit illud, τὸν ἀγέταλον νοῦν τοῦ σοφίου νικᾶντι χαλδόνου, quod est, uirtutem ac sapientiam testudo superat. Aliqui ex grecis memoriæ commendarunt lydos primos aureum ac argentum nummum, principes ferendum curasse, percusisse atq; signasse. Hermodicen scribunt ueterum pleriq; phrygum regis Midæ uxorem, quæ tum forma conspicua, tum uero sapientia, atq; artifice ingenio præclara

De inuento
re monetæ

nio præclara finit, cum æis primam audisset nummos. In decem uirorum legibus ita lectum inuenimus.

Tribuni sunt, domi pecuniam. P. astodiunt.

Vinacula fontium seruanto, capitalia uindictanto.

Æs, Argentum, Aurum uel publice signant.

Sed utcunq; sit, primus nummi inuentor causa, ut efficiens est. Ex quibus perspicuum uidetur monetam in re ciuili non esse una ratione, quoniam ex parte materiæ, & formæ contingit esse multiformem, multisq; modis, ut commoditas suppetit. Cum enim mercatores interdum procul ire contingat, præciosas monetæ, multi ualoris in parua quantitate pro faciliore delatione eos ferre oportet. Præterea in Re, P. non pro omni re opus est omni moneta, sed alia atq; alia pro alia atq; alia re emenda. Hinc aliæ aureæ, argenteæ aliæ, æræ, atq; mistæ pro necessitate ac ciuium commodo. Materiam uero monetarum nobis ministrat natura uim ob suam mineralem: per quam agit metalla, & hac ratione monetarum materiæ, aurum, argentum, & id genus sunt. Alio modo nonnulli materiam monetarum subministrare putant eam artem, cuius uis est mutare unam metalli speciem in alteram, quam dicunt fusoriam, Græci Chalcochymiam uocant. Verum inter philosophos non parua digladiatio semper fuit, possit ne per huiusmodi artem uerum argentum, atq; uerum aurum fieri, an sophisticum duntaxat. Sed cum hæc disceptatio magis ad meteorologicos, q̃ ad ciuiles spectet: ita ut quo ad rem ciuilem attinet, mihi uidetur artem huiusmodi a re ciuili, quæ bonis legibus est instituta, esse fugandam: primo quidem, quia moneta ipsa, (ubi per fusores aurum, atq; argentum facile fieri possent,) uim suam amitteret, quippe quia non rara, sed plurima fieret. Deinde in re ciuili non ea ars permittenda est, per quam & plurimi euadunt pauperes, & plurima falsa, atq; sophistica metalla pro ueris a ciuibus recipiuntur. Finem autem monetæ nobis subministrat, non quidem necessitas, nam in prima rerum origine gentes sine moneta uixerunt, multæ etiā barbararum & nunc, sed ipsam commodum. Introductus est enim monetæ usus (ut sepe diximus) & ut commutationes facili fieri, & ut inter longinquas gentes naturales necessitates suppleantur.

Chalcochi
miam

De mutationibus Monetarum, & epilogus.

Non erit inutile de monetarum mutationibus aliqua interserere, ubi illud primo est supponendum quinq; consideranda esse in ipsa moneta, in quibus mutatio cadere potest. Materiam uidelicet, pondus, figuram, appellationem, & usum. Postea asserendum esse arbitror mutationem solum iure fieri posse ab eo, cuius potestas est faciendi monetam. Quippe cum ab eo duntaxat interpretationem habeat. Siquis autem alius hoc facere præsumpserit, in crimen subiecte iurisdictionis eum incurrere nemo dubitare debet. Verum ubi mutatio monetæ siue in materia, siue in pondere, siue in signo, siue in appellatione,

appellatione: siue in usu fiat) redundauerit in. P. diuini damnum, nec a principe, nec ab aliquo alio iure fieri potest. At ubi in. P. bonum emergerit, (cum in multis casibus cernimus) princeps cuius potestas est instituendi monetas, iure eam facere poterit. Haec enim de pecunijs, necnon et de pecuniaria, quae ratio quaedam est acquirendi diuitias pro uitae necessitate pecuniarum uidelicet interuentu.

Dubitationes

Sed cum haec sint explorata, dubitationes, quae olim a ciuilibus excitantur, facile diluuntur. Est prima utrum oeconomi ex ea ratione, qua est oeconomus sit acquirere diuitias, an eas subesse oporteat. Deletur autem haec dubitatio illico, si animaduertantur ea, quae diximus, diximus enim disciplinas, quibus diuitias acquirit ciuis, alteram esse naturalem, ut pastorem, uenatorem, et agriculturam; alteram esse partim naturalem, partim arte confectam, ut pecuniariam, quas ambas Aristoteles uno nomine appellat disciplinam acquirendi domesticam, uel familiarem: quoniam utraq; parat instrumentum oeconomo: hoc est diuitias, licet (ut dictum est) modo quodam diuerso. Quare perspicuum oeconomi ea ratione, qua oeconomus est, esse diuitias administrare. Nam sicuti homines non faciunt res publicas, sed suscipiunt factos a natura, eis utitur, sic rei familiari oportet naturam alimentum praebere, aut a terra, aut a mari, aut ab aliquo alio, quod ut instrumentum subsit, ac subiaceat, sed quo pacto id administrandum sit, ad oeconomum ea ratione, qua oeconomus est, attinere uidetur. Nam textor lanas non facit, sed eius est factis uti, atq; discernere qualis bona sit, apta q; qualis autem mala atq; inepta. Quod si idem oeconomus diuitias adquisierit, eis q; usus fuerit, non uno habitu hoc facit, nam habitu oeconomico domum gubernat, habitu uero, qui disciplina acquirendi domestica dicitur, diuitias acquirit. Sicut enim alio habitu futor facit calcem, et alio cytheram pulsant, sic oeconomus alio habitu rem familiarem gubernat, diuitias q; pro necessitate ministrat, alio q; eas acquirit. Secunda uero dubitatio est: cur acquirendi facultas necessaria est oeconomo ad rem familiarem gubernandam. medicinalis uero haud quaquam, et plane uidetur necessaria. Nam sanam oportet esse familiarem, ut et uictum habere. Quare equo iure medicum oportet esse oeconomum, ueluti diuitiarum lucratorem. Dilui Aristoteles dicens quodam modo ad oeconomum spectare ut de sanitate provideat, non eo modo, quo spectat ad medicum, sed ea ratione, qua attinet ad oeconomum. Cuius officium est seruare familiam sanam, uel per habitum proprium, uel per habitum alterius hominis, qui medicinalem facultatem percipiat: sicuti imperatoris est uincere, aut per proprias uires, aut per uires militum, quibus fretus uictoriam consequitur.

De locis utilibus pro emptionibus, et uenditionibus, et pro acquirendis diuitijs ex rebus naturalibus.

Diximus

Diximus de acquisitiuis facultatibus generatim ea, quae attinent ad cognitionem, hoc est theoreticam, nam diximus de acquisitiuis, quae sunt partim naturales, insuper et de pecuniarijs, quae sunt partim naturales, partim arte atq; experientia roboratae, quales, et quae sunt. Nec ab ratione, quia cuncta, quae sic dicuntur de acquisitiuis methodis: contemplationem liberalem habent, quae est libero homine digna. Siquidem contemplatio omnis de quibus ne etiam uulgarissima, cum generatim, atq; theoretice agitur, libero homine digna uidetur esse. Sed cum pro gubernanda domo, aut ciuitate non sufficiat, opus enim est necessaria experientia. Contemplatio enim experientiae coniuncta, ad gubernandam domum uel rem publicam optima est. Quare cum de ijs theoretice diximus, nunc loca, atq; considerationes aggredimur, quibus uenditiones atq; emptiones, aliq; commutationes, necnon et acquisitiones, quae ex rebus naturalibus proficiunt, facile fieri poterint. Pro emptionibus igitur atq; uenditionibus (ut Aristoteles monet) prima consideratio, primusq; locus est inspicere ipsas res, quae emuntur, aut uenduntur: quales maxime utiles sint: ut equi, aut boues, aut oues, aut porci, et id genus, dico quales maxime utiles fuerint aut ad emendum, aut ad uendendum, aut ad aliquod id genus faciendum, ut Lucio expediat. Secundus uero locus est animaduertere, ubi maximo uel minimo pretio emantur, uel uendantur, ubi uiles, atq; magis, minusue fuerint. Tertius autem quo tempore, aut quomodo secundum ceteras conditiones carius, uiliusq; emuntur, aut uenduntur, aut alijs rationibus commutantur. Cui, ut diximus, cum equi emendi sunt, uel uendendi, pro stabulo faciendo aut boues, pro armento, aut oues pro grege, aut alia animalia pro congregationibus ceteris id genus. Simili ratione oportet oeconomum, si apes gallinas, anseres, columbos, ceteraq; animalia, tam uolatilia q; natatilia gubernare uoluerit, experientia cognoscere, quae utilitas fuerit prouentura. Deinde pro emptionibus, atq; uenditionibus agrorum oportet oeconomum, qui ex fructibus eorum pecunias acquirere uult, esse expertum agriculturę, terręq; tam nudae quae sine stirpibus est, q; etiam consistente quae fructifera, uel arbuta, uel arbores continet. Oeconomus enim ex his rerum uenaliū copiam acquirit, ut tritici, uini, olei, et id genus, ex quibus multas pecunias congregare poterit. Plures aliae considerationes essent faciendae, sed has per exemplis sufficere uolumus.

Enumeratio omnium acquisitiuarum artium: et repetitio.

Sunt igitur artes siue methodi, siue rationes acquirendi, alię omnino naturales, ut uenatoria, pastoralis, et agricultura. Alię partim naturales, partim translatiuae, siue artificiarie. Ut pecuniaria, quae ex possessionibus naturalibus pecunias, quae sunt res artificiales congregat. Et lignaria, quae ex cedu silua ligna, atq; tabulas, et id genus pro pecunijs accumulandis facit. Et metallica, quae ex mineris pro coadunandis pecunijs metallica subfodit, atq; conficit, et haec quidem plura genera continet, quippe cum multa sint metallorum

metallorum genera, ut aurum, & argentum, & ferrum, & id genus. Sed de singulis horum, quæ complectuntur huiusmodi artes generatim dictum nunc sit, partialium autem atque exacte dicere utile quidem foret, ad quæstus ipsos, pecuniasque comparandas, sed pergrauè in his edocendis persistere. Sed cum a quibusdam de his scriptum sit, ut a Charetide pario, et ab Apollodoro Lemnio, a quibus est scriptum de cultu agrorum tam nudorum, quam conforum, etiam a Hierone Attalo, Philometore, Archelao, Xenophonte, Magone, Theophrasto, Hippocrate, Dioscoride, insuper & a latinis, ut a M. Catone, Vergilio, Safferna, Trebellio, Celso, Graeco, Hygino, Plinio, Columella, Palladio, similiter & ab alijs de alijs artibus per quas quæstus haberi possunt, hæc quidem ex his autoribus consideret curiosus, cui cura est hæc uelle scire. Aliæ uero artes sunt, quæ dicuntur translatiæ: quæ pœnitius artificialiter sunt dictæ, quæ translatiæ, quia trasserunt ab eo, quod est naturæ necessarium, ad id, quod requirit concupiscentia. Generis harum est mercatura, cuius partes sunt nauigatio, quæ commertia merationesque per mare exercet. Deuectio, quæ commertia in terra per deportationes onerum, quæ carri, uel iumenta deueunt. Et tertia est negotiatio, quæ nec per mare, nec per terram commertia exercet, sed per commutationem pecuniæ aut rerum mercatoribus assiluit. Harum negotiatio & uesitio securiores sunt, cum per terram exercentur. Nauigatio uero utilior, periculis tamen magis exposita. Insuper generis harum est fœneratio, & campforia, de quibus statim seorsum dicemus. Adhuc autem alia est mercenaria, tam quæ arte perficitur, quam supra distinximus, in ardonicam, lanificam, oleariam, & in ceteras id genus. quæ quæ sine arte ministrat, ut ars fodiendi, ars arandi, & ceteræ id genus, in quibus parum, aut nihil artificij est, sed pro maiore parte ipso corpore explentur. Qua ratione fit, ut omnes methodi, rationesque acquirendi sint, aut omnino naturales, aut omnino artificiales, aut partim natura, partim arte suggestæ.

De acquisitionibus, quæ fiunt per disciplinas.

F iunt acquisitiones diuitiarum per disciplinas, quæ nec artes, nec nature sunt, ut per grammaticam, per dialecticam, per rhetoricam, per mathematicas omnes, per physicas, per metaphysicam, per theologiam, & per id genus. Præceptores enim qui hos discipulos docent, pecunias multas accumulare cernimus, nos enim primi a bononiensibus, a Venetis, si in eorum Gymnasijs philosophiam docere uellemus, millenarium aureorum numerum pro mercede singulis annis acciperemus, sicuti a Florentinis accipimus, Pisius philosophiam professi. Sed quanta esse debet recompensatio, an pro æstimatione præceptoris qui docet, an discipuli, qui discit, non est exploratum. Prothagoras cum docuisset ea, quæ profitebatur, discipulum æstimare inebat, nam quanti ei uidebantur, tantum accipiebat. Causa autem, quia merces uiro benefactenti, non autem discipline exhibere retribuitur, non enim dignitas philosophiæ, quam discipulum præceptor docet, potest

aurum

aurum, aut pecunia æstimari, nec potest discipulus præceptor reddere par, sicuti nec filius parentibus, nec deo. Sed satis est reddere quod potest, ne ingratus benefactori censeatur. Sic putat Aristoteles nono ethicorum libro, præmia præceptoribus esse retribuenda. Temporibus uero nostris præceptores uendunt pacto doctrinas, modo quo mercatores res uenales, nam illi magis laude digni habentur, qui pluris professiones atque doctrinas uendunt. Rhetores orationes, nam Isocrates uno talento unam orationem uendit. Astro nomi iudicia, Claudius Ptolemæus quidam Aegyptiorum Regi uno indicio de eius uita prolato, diuissimus ab illo effectum est. Poetæ carmina, Virgilius enim ex carminibus in laudem Augusti scriptis, magnis muneribus est decoratus. Plautus paupertate oppressus uendebat commedias.

De Fœnore.

Q uia proposuimus de fœnore, & campione dicere, prius de fœnore, postea de campione differendum. Fœnus itaque se ipsum facit maius, unde & nomen ipsum uenit, dicitur enim τένος hoc est fortura, uel partus pecuniæ. Nummi enim in fœnore a nummis pariuntur. Differt autem fœnus a fœneratione, & ab usura, nam fœneratio est mutatio ad usuram, fœnus (ut diximus) partus pecuniæ, quæ mutuebatur. Usura uero est obligatio (ut Paulus inquit) ex tacito, uel manifesto pacto, quo recipiens obligatur ultra sortem dare præcium. Est autem usura, siue fœnus modus acquirendi maxime contra nummi naturam. Primo quidem, quia contra usum nummi, quo nummus est, nam nummi usus, quo nummus est, commoda est rerum naturalium cum nummo commutatio. Et cum fœneratio mutatio sit, per quam nummus ex nummo fit, erit igitur abusus quidam nummi. Deinde quia est contra usum nummorum, quo nummi diuitiæ sunt saltem artificiarie. Nam nummi, quo sunt diuitiæ, sunt instituti ad uitæ necessitatem, sed cum is, qui nummis utitur, ut ex nummis nummi generentur, non ad uitæ necessitatem utatur, uidetur contra naturam nummi facere. Quare fœneratio in re publica bonis legibus instituta, tanquam id, quod est contra naturam, & malum, fugendum est, est etiam fœneratio a ratione contra naturam, quippe cum in ea, ut Aristoteles inquit, non seruetur finis, auget enim cupiditatem in infinitum. Omne autem infinitum est contra naturam. Insuper fouet illiberalitatem tam dantis, quam recipientis, at illiberalitas sicuti & omne uicium contra naturam est, saltem hominis, quo homo est. Nec solum est fugienda, sed nullo pacto in re publica recta permittenda. Primo quidem ne fœneratoris malitia perpetuo excrescat, neue illiberalitas in dies maiores ac maiores in ea uires assumat. Deinde ne prauorum hominum ditatio in dies maior ac maior euadat, ingualitasque diuitiarum inter diues maius fomentum assumat: de pauperatis quotidie bonis uiris, qui ultra sortem præcium dare coguntur: malis autem locupletioribus factis. Postremo quia permissa fœneratione, multæ artes a re publica tollerentur e medio, & essarentque commertia, labo-

H

resque

resq; ciuiles rei publice necessarij, darentq; se homines pro maiore parte ad ocium, quippe cum nihil sit, quod magis ocium indicat inutile, q̄ lucrum sine laboribus: quod ex fœne ratione proficiatur. Hac ratione diuinus Plato pro lege sanxit sexto libro de legibus quasi turbatus eum, qui pecunias ad usuram accepit non teneri ultra sortem præcium dare, nec si promiserat, pactum seruare, etiam iuramento præstito: cuius rei causam puto, quoniam si recipiens ultra sortem daret, illiberalis efficeretur dando, cui ex bono moris non oportet. Abuteretur insuper pecunijs, omnis autem abusus, cum sit contra naturā, malus est. Iuramentum quoq; præstitum seruare non tenetur. Quippe cum nullus ex iuramento id seruare teneatur, quod est sui natura malum, non enim promissio de re omni ex parte mala est implenda, etiam iuramento facto, nam licet iurans ex ea parte qua iurat, seruare rem omnino malum, peccet, siquidem iuramentum fatuum est, non tamen seruare tenetur, ne mali cum malo accumulatio fiat. Adde q̄ nec mendacium, nec per iurium committere uidetur, alioquin in turpi uoto oporteret fidem seruare. Addit etiam Plato eum qui recipit, non obligatum esse reddere sortem, quod in penam fœneratoris puto bene factum esse. Verum Tyrannica fisa lex ad se sortem accipit. Diximus Platonis legem esse intelligendam, cum is, qui pecuniam ad usuram accepit, scierit fœneratorem publicam esse infamem. Nam ubi eum bonum esse crediderit, mutuasq; pecuniā ob recipientis commiserationem, non peccabit recipiens, si aliquid ultra sortem retribuerit, ut remunerator beneficij accepti. Non autem ut obligatus pro fœnore. Moses uero concessit iudæis fœnerari cum extraneis, non autem cum fratribus. Aristoteli autem et Plato, qui omnes homines propinquos esse putant, fœnus a rebus humanis omnino fugiunt. Propterea quia ubiq; atq; cum omnibus seruanda est liberali as, abususq; (cum sit contra naturam) fugiendus. Quare iuniores asserunt in ueteri lege usuram esse permisam cum extraneis, non quæ proprie usura dicitur sed quæ metaphoricæ, ut puta in re compensationem damni, quod iudæi in ea regione ab Aegyptijs passi erant. Aut in locationem pecunie, quæ metaphorica usura est. Sunt qui concedunt pro laboribus, quos interdum fœneratores ferunt in pecunijs mutuandis, posse eos non nihil præmij accipere: ut si in mutationibus aciderit procul pecunias efferre. Verum exactiorem indagatiōnem uiris sacris derelinquimus.

De Campsione.

Est insuper alia mutatio, quæ campio dicitur, a uerbo cambio deducta, quod commutare significat, ab hoc quoq; campsores dicti sunt illi, qui uulgo trapezite appellantur. Nec ab ratione: nam trapeza mensa est, qua argentarij utuntur, inde trapezite pecuniarum campsores sunt. Est autē campsores mutatio multiplex, una in qua campsor plus recipit, q̄ dat. Et hæc si fiat pro necessitate atq; ad. P. bonum, lege cauenda non est. Sed si in priuatum bonum, atq; P. damnum agatur, auctore Platone, non est permittenda.

enda. Potissima cum per eam homo insatiabilis, ut Seneca inquit, reddatur. Alia est in qua minus q̄ dat, recipit, et hæc si ab ignorantia proficiatur, non erit mala. Si ex malitia, ut uidelicet campsor pauper euadat in heredum damnum, qui ei successuri sunt, mala est, cum nihil fieri debeat in præiudicium alterius. At si fiat ex scientia, ut puta ad subsidium pauperum, campsor meretur. Tertia deniq; est, in qua campsor quantum dat, recipit, et hæc si non redundauerit in præiudicium boni. P. est tum bona, tum laude digna quibus perspicuum campsonem, iure fieri posse de una regione in alteram, siue fiat cum accremento, siue cum decremento, siue ex equo, modo nec in. P. damnum, et priuatum bonum, nec in præiudicium alicuius administratur.

De quæstibus laude dignis, deq; uilibus. Atq; de diuitijs nouis et antiquis.

Post de quæstibus differendum, sunt enim non una ratione proficiæntes. Nam alij sunt artificiosissimi, in quibus minimum fortune est, id enim a fortuna fieri existimamus, quod sit præter rationem, in qua ars consistit, est enim ars recta ratio faciendorum. Quare ubi plurimum artis est, ibi quoq; rationis plurimum est, ubi rationis plurimum, minimum fortune habebitur. Quare euenit, ut quæstus, qui multum fortune subiacent, parum artis continebunt. Veluti quæstus ex piscatione, et uenatione, contra uero quæstus, qui parum fortune subternuntur, artis plus habere uidentur: ut qui ex fabrilibus artibus, atq; picturis proueniunt. Quæstus uero sordidissimi sunt, in quibus corpora maxime inquinantur, atq; maculantur, sicuti qui ex coquis, et ab ijs, qui plateas purgant, contingunt. Contra uero illustres, in quibus corpora ad laudem attolluntur: ut qui ex militia accidunt. Quæstus seruiles sunt, in quibus longe magis corporis, q̄ animi usu aguntur: sicuti qui a deportandis oneribus, et a cursoribus, et a cæteris id genus exiguntur. Contra uero liberi, in quibus rationis usus maior cernitur, ut in docendis discipulis. Ignobiles deniq; sunt, in quibus longe magis corporis q̄ animi uirtute habentur, ut qui ex macellaria, cauponaria, et cæteris id genus. At nobiles, in quibus longe magis animi, q̄ corporis uirtus emicat: ut quæstus, qui ex doctrinis colliguntur. Ex ijs licet deducere omnes quæstus, qui ex quibusuis artibus proficiuntur, habere non nihil sordidi, non nihil seruilis, non nihil ignobilis. Nam nulla ars ex ea parte qua est ars, est mercenaria, sed ex ea parte qua quibusdam laboribus expletur, medicinalis enim et militaris finis non est lucrum, sed illius quidem sanitas, huius uero uictoria. Et ideo (ut superius diximus) qui uitur arte ad lucrum, contra naturam artis agit, omne autem contra naturā est malum. Quare artifex si arte abuti non uoluerit, opus est, ut ea utatur ad lucrum, quatenus per labores artis opus implet. Mercæ igitur non arti, sed artifice laboranti exhibetur. Qui uero pro laboribus mercædem accipit, mercennarius est, et sordidus, et uilis, et seruilis. Propterea recte Aristoteles autumat diuitias, (nisi fuerint antiquæ, diuque seruate, non nouæ) non esse tertiam nobilitatem, ut postea disputabimus. Quippe cum no-

H ij ne sorditæ

ue sorditie omnino non careant, antiquæ uero omni ex parte sordē uacant. Vnde Aristoteles secundo Rhetoricorum libro, sordidiores sunt nuper ditati, q̄ qui ab antiquo ditati sunt. Debes igitur fili Opes, quas tibi sum derelictur, omni diligentia seruare, sic omni sordē uacabis, atq̄ summa ingenuitate dilucebis. Quod si amiseris, postea uero repetere uolueris (sicuti faciunt imprudētes) duplici culpa inquinaberis, stultitia, qua seruare ignoraueras, & sorditie, sine qua nemo quæstus est consecuturus.

Quod diuitiæ non debent esse infinite.

Super est nunc differere de mensura diuitiarum, quante, quotue esse debeant, habet enim res hæc non paruam dubitationem. Loquor autem de diuitijs indifferentem, diximus enim diuitias alias esse naturales, quas nobis natura ministrat, alias autem arte inuentas, ut sunt pecunie, quas ars inuenit propter commodum: ut commutationes facili fierent. De omnibus igitur non parua ambiguitas est infinite ne sint, an finite. Solon Poetico more dicit, diuitiarum nullus finis hominibus prefinitus ponitur. Consona autem uidetur hæc Solonis opinio naturali hominum inclinationi, atq̄ natiuo appetitui, quo homines natiuo appetitu diuitias appetunt, non tot, nec tantas, quin plures, atq̄ atq̄ maiores in infinitum. Qua ratione fit, ut nullus sit diuitiarum terminus: nullusq̄ constitutus finis quemadmodum nec appetitionibus. Insuper nos uidemus diuitias esse infinite, quæ ab ipsa pecuniaria atq̄ nummularia sunt, ut enim medicinalis facultas sanationis in infinitum est. Medicinalis enim semper in infinitum sanare appetit, semperq̄ sanare enititur, sic enim unaquæq̄ ars sui finis in infinitum est. Quoniam illum quem intendunt finem, facere q̄ maxime uolunt. quippe cum in eo semper esse uelint, & q̄ maxime ipsum augere. Vnde Syllogismus est, cuiuslibet artis finis est infinitus, diuitiarum acquisitio est nummulariæ atq̄ pecuniariæ finis. Ergo diuitiarum ipsa acquisitio infinita erit. Aristoteles uero, & Plato nec ad bene beatq̄ uiuendum, nec ad simpliciter uiuendum uolunt diuitias esse infinite. Quod quidem non ad bene, beatq̄ uiuendum, Plato quinto libro de legibus satis probauit, ubi concludens dicit, recte itaq̄ seruo noster asserit ualde diuites bonos uiros non esse, qui si boni non fuerint, felices quoq̄ non erunt: quod Aristoteles etiam libro politicorum confirmat, cum o inquit sufficientia huiusmodi acquisitionis ad bonam uitam non infinita est. Vnde Dion plutonem diuitiarum Deum putabant, cecumq̄ hunc pingebant, nec in merito, Cecus enim est qui diuitijs studet. Quod autem non ad simpliciter uiuendum eodem loco probauit Aristoteles per quandam similitudinem ex alijs artibus, quoniam nullius artis, cuius opus finitum est, instrumentum est infinitum, nec magnitudine, nec multitudine, maleus enim qui artis fabrilis instrumentum est, nec magnitudine, nec multitudine est infinitus. Cum igitur æconomica ars sit, cuius opus est gubernatio domus & ad bene, beatq̄ uiuendum, & ad simpliciter uiuendum, quod est finitum. Diuitiæ autem instrumentum eius, quo illud

illud opus perficit: fit ut nec magnitudine, nec multitudine oporteat esse infinitas. obiecta uero diluuntur, nam acquisitio diuitiarum atq̄ pecuniarum comparari potest ad eas artes, quæ huiusmodi acquisitionem, ut finem intendunt, & hoc pacto est infinita, quippe cum nulla ars (ut diximus) cesset a suo fine, sed eum q̄ maxime uult. Medicus enim non cessat ab ipsa sanatione, sed semper, & q̄ maxime uult sanare. Militaris etiam non cessat ab ipsa uictoria, sed semper, atq̄ q̄ maxime uult uincere. At si diuitiæ comparantur ad ipsam æconomicam, cuius est instrumentum, quo utitur ad suum finem, sic diuitiæ erunt finitæ, saltem in eum finem, in quem sunt ordinatæ. frustra enim esset diuitiarum acquisitio in finem instituta, si nunq̄ cessaret. nam si nunq̄ cessaret, nunq̄ finis acquireretur, in quem instituta est. & ita frustra ordinaretur. per hæc alia obiectio diluitur, nam diuitiarum acquisitio, cum consideratur, ut finis pecuniariæ, uel nummulariæ, uel cuiuscuq̄ acquisitionis, infinito appetitu est appetibilis. nam (ut diximus) unaquæq̄ ars finem suum in infinitum uult, & appetit. cum uero consideratur ut instrumentum æconomice, quo ipse æconomus opus suum perficit, appetitu finito appetitur: atq̄ desideratur.

Quam ob causam æconomus infinitas diuitias querit: & si finitis semper utatur.

Sed illud non sine admiratione est, cur æconomus infinitas diuitias querat, cum semper finitis utatur. uerum Aristoteles uir ingenio elatus, causam assignat ex eo, quia studium æconomi non est semper ut bene uiuat, sed ut uiuat quouis modo concupiscit. si enim bene uiuere eniteretur, secundum uirtutes esset eius uita: cuius autem uita est secundum uirtutes, ijs solis esset contentus diuitijs, quæ naturam dumtaxat sustentare possunt, sed quoniam prætermissa uita secundum uirtutes, uiuere elaborant secundum concupiscentias, ideo acquirere ea enituntur, quibus concupiscentijs, indulgeant. Sed cum æconomi concupiscentiæ sint infinite, potissimum cum appetitum recta ratione non refrenauerit, eas diuitias compiscet, per quas suis infinitis concupiscentijs satis facere possit, qua ratione fit, ut querat diuitias infinite unde Epycurus ad Pyrocleam, si uis inquit, pyroclea te diuitem facere, non pecunie adiciendum: sed cupiditatibus detrahendum. Sed his occurre, nam superius dictum est æconomum non appetere diuitias, nisi, ut instrumentum ad suum finem, quare cum semper diuitias referat in finem, diuitias semper finitas appetere cogitur. Hoc autem diluitur ex eo, quia qui diuitias ob concupiscentias appetit, non ob unum constitutum finem eas uult. Sed propter infinitos, qui omni die nuper emergunt. At cum dictum est diuitias esse finitas, quæ appetuntur ab æconomo, hoc uerum esse nemo dubitat, modo nō surgat de nouo alius, atq̄ alius finis: qui pro numero concupiscentiarum, quæ sunt infinite, in infinitum multiplex euadit. Qua ratione nō imperite Seneca asserit appetitum, quo æconomus infinitas querit diuitias, ex falsa opinione nasci. naturalia enim inquit desideria finita sunt, ex falsa opinione nascuntur, ubi desinant,

Dubitatio.

nant, non habent. nullus enim terminus falso est. Ad hec Epicuri illud spectare, & nō latere arbitror, si ad naturam uiues, nunq̄ eris pauper, si ad opinionem, nunq̄ diues. exiguam naturā desiderat, opinio in mensum, unde Aristoteles primo politicorum loquens de ijs, qui uulgi opinione bene uiuere student, scribit omnem eorum curam esse in acquirendo, non enim (ut inquit) fieri potest, ut aliquis per omnem numerum uiuat secundum uirtutem, qui in acquirendo omnem curam adhibeat. Surgunt enim appetitus in æcono-
mo non pro natura, sed pro opinione uulgi: ut Seneca inquit, nam breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum uita est. ob hanc causam Aristoteles deridens Sardana-
palum gloriantem se omnes libidinum uoluptates secum abstulisse, sæpius inquit reliquas causas pœnitendi, q̄ recordandi.

De mensura diuitiarum opinione.

Cum itaq; probatū sit finitas oportere esse diuitias, restat nūc nobis ut mēsurā de finiremus. nō enim est res p̄tratactu facilis. Marcus Crassus (Auctore Cicero) negabat ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in re. P. princeps uellet esse, citius fru-
ctus exercitum alere non possent. Sed hec mensura uana est, quia si loquatur de men-
sura, qua princeps debet esse diues, ut ait Plutarchus in Crasso, male sentit. nam (te-
ste Archidamo) nulla mensura exercitus nutritur. At si loquitur de mensura, qua ciuis
diues esse debeat, etiam non recte ait, nam (ut Plato in rep. inquit, nec extrema in ali-
quibus ciuium inopia sit, nec ingentes diuitie. Cicero libro primo de officiis hāc definitio-
nem facere uidetur, quod triplex sit cupiditas, altera, quæ a natura, naturāq; ratio-
ne nascitur, & hæc paucis minimisq; contenta est, nec quicquam, nisi maxime nece-
sariū appetit. Altera quæ proficiatur ab affectibus, parumq; ordinato appetitu, & hæc
uoluptates querit, & superflua sectatur. est & tertia, quam animi altitudo, & laudis
desiderium gignit. & hæc opes appetit, ut benefacere multis possit, & multos sibi ami-
cos, atq; clientes comparet. Qua ratione euenit, ut mensura diuitiarum non sit una ratio
ne, quemadmodum nec cupiditas est una ratione. Creantur uiuendi studium in quatuor
partes dissectum. dabitq; primam partem uirtutibus, est enim uirtus inter prima animi
bona. Secundam uero honestis uoluptatibus. animus enim qui uirtutibus se prebet, nisi
honestis uoluptatibus relaxetur, agrestis euadit. dicit honestis uoluptatibus, quoniam
(ut Cicero libro primo officiorum inquit,) cum relaxare animos uoluerint, caueant in-
temperantiam. Tertiam acquirendis diuitijs tribuendam esse censuit: & quidem non ad
luxuriam, sed ad uirtutum subsidium, & ad uoluptatum possibilitatem. ultimam studij
partem sanitati dandam esse probauit, quippe cum sine sanitate, nec uirtus agi, nec uo-
luptas perfici, nec diuitie comparari possint. uerum ex hisce nihil explorati, nihilq; cer-
ti de diuitiarum mensura habemus.

Opinio

Opinio Aristotelis de mensura diuitiarum: & de optimis ciuibus.

Aristoteles uero libro quarto politicorum potius ad ciuilem uitam, q̄ ad contem-
platiuam animaduertens, ciues in tres partes distinguit, nam alij inquit diuitijs
admodum excellunt, alij paupertate nimia premuntur, alij sunt inter hos medijs. Dein-
de probauit mediocrem bonorum fortunæ possessionem optimam esse existimandam. pri-
mo quidem quia, ut in animi bonis mediocritas est optima, sic & in cæteris: In forma
uidelicet uiribus, nobilitate, diuitijs, amicis, delitijs ex huiusmodi reliquis, mediocritas com-
mendatur. quippe cum excessus superbiam, contemptum, paritatisq; impatientiam pariat.
Defectus uero ad fraudes, nequitias, iniurias, inuidencias & inimicitias pellat, deiectos
complusculos, seruilesq; reddat, & ad magistratus gerendos ineptos. Deinde qui in di-
uitijs potentisq; excedunt, nec imperium cuiusq; pati uolunt, nec sciunt. Et hoc statim eis
natis domi inest, nam ob delicias quibus educantur ne in scholis quidem obedire doctori-
bus consueuerunt. non consueti uero parere a pueritia, minime ætate prouecti parere po-
terunt. qui uero eorum sunt nimia indigentia constituti, deiecto nimium animo, uiles exi-
stunt. ex quo fit, ut alij magistratum gerere nesciant, sed ad parēdum seruilius sint apti.
Alij sibi imperari nullo modo patiantur, sed ipsi alijs tanq̄ domini uolunt imperare. in-
super ciuitas ex paribus ac similibus uult esse, quantum fieri potest. hoc autem maxime
cernimus in medijs. Ad hec mediocres in ciuitate maxime conseruantur, neq; enim alie-
na concupiscunt, ut faciunt pauperes. neq; eorum bona capiuntur ab alijs, ut diuiti-
bus accidit. Insuper quia nec insidiantur alijs, nec alijs ipsis, sine periculo uiuunt. Qua
propter bene optauit Phocylides mediocribus optima multa, mediocres esse uolens in ci-
uitate. Signum uero rei huius est, quoniam qui optimi fuerunt, ex mediocribus ciuibus
fuere. Nam & Solon (ut apparet ex eius carminibus) huiusmodi fuit. & Lycurgus (nō
enim erat Rex) & Charondas & aliorum plurimi. decimo uero ethicorum Aristoteli. So-
lon uiam inquit bene fortasse de felicibus sensit, qui eos felices dixit, qui mediocriter res
habuerunt externas, modesteq; uixerunt. fieri enim potest, ut mediocria possidentes,
agant ea, quæ agere oportet. Insuper Anaxagoras neq; locupletem, neq; potentem fe-
licem ipsum existimat, cum se non mirari inquit, si absurdus quidem multitudini uidea-
tur, nam multitudo solum res externas agnoscens, ab his duntaxat indicium ferre so-
let. Photio Atheniensis bonorum mediocritate contentus contempsit centum talenta ab
Alexandro in donum missa. spreuit etiam septuaginta, quæ Arpalus obtulit, ut ipsum
corruperet, ad suiq; uotum traheret. Cum Menillo magnam auri quantitatem offerēti
Photio accipere deneget, rogatus ab eodem, ut concederet Photioni filio accipere re-
spondisse fertur, nec id esse opus. nam si uitam modestam ducet quæ mihi ad uiuendum
suffecerunt, ei quoq; satis erunt. Si uitiōsam cum prodigialitate, ac luxuria, nec hæc, nec
mea, nec longe plura sufficere credendum est. uerum hæc mediocritas (ut Theophras-
tus inquit) non ad uniuersum referenda est, sed ad eam ciuitatem, cuius ciuis quisq; est.

nam

nam & in ea uiuit, & in ea optimus esse debet. Ex ijs perspicua est diuitiarum mensura, non enim esse debet tam magna, neq; tam parua, ut ciuem e mediocritate tollat, & ad extremum constituat. nam sic ab optimo statu ciuis deponetur. hanc partem Iuuenalis probat, cum inquit, mensura tamen, quæ sufficiat census, si quis me consulat, edam, in quantum sitis, atq; James, & frigora posant.

Opinio Stoicorum de diuitijs & utrum sint bonæ.

Sed digladiatio fuit apud philosophos sint ne diuitiæ bonæ, an malæ? Possidonius diuitias esse malorum causas dicebat, & ob id nequaquam bonas. Stoici uero externas res, ut diuitias neutra esse asseriebant, q; neq; prosint, neq; obfint. deinde quia quod bene uti, & male possumus, id bonum non est. diuitijs bene, & male uti possumus. non sunt igitur bonæ diuitiæ. Aristoteles uero secundo Libro elenchorum, diuitiæ inquit simpliciter sunt bonæ, sed insipienti, & non recte uenti non sunt bonæ. Vnde Diogenes diuitem indoctum ouem inaurati uelleris esse dicebat. Sed quo nam modo sint simpliciter bonæ, aperiamus. non enim sunt bonum honestum: nec bonum delectabile, nam hæc, ut finis, eliguntur. Diuitiæ autem ut instrumentum ad finem. Quare diuitiæ simpliciter, atq; perse bonum sunt utile (loquor autem de naturalibus,) natura enim eas fecit ad bonum hominis, & quod ad bonum hominis a natura factum est, uidetur & est suapte natura bonum, & utile. Nec turbetur quispiam, q; eis utamur aliquando ad malum, quoniam rebus naturalibus, quæ sunt simpliciter, atq; per se bonæ, persepe ad malum utimur, ut stellis, herbis, ceterisq; id genus. Et cum diuitiæ sint bonum utile, uideamus, quibus sunt utiles. non enim est hoc exploratum. Aristoteles itaq; decimo ethicorum diuitias utiles esse tradit, ad subsidium hominis felicitatis, nam cum felix debeat esse homo uiuens, & sanus, & longeuus, Insuper uestibus, famulis, atq; ceteris id genus munitus, diuitiæ esse oportet. Sine enim bonis externis felix, nec uiuens, nec sanus, nec longeuus, nec munitus esse poterit. Sicut insuper bonæ instrumentali quadam ratione, quatenus felix p diuitias exercere potest plurima uirtutum opera. ut magnificentiæ, liberalitatis, fortitudinis iusticiæ, temperantiæ, & cæterarum id genus. Vnde Cicero diuitias belli subsidia, & pacis ornamenta esse affirmat. quod ideo uerum dicit, quia per eas fortitudinis opus agitur, & cæterarum uirtutum ornamenta explentur.

Quomodo Diuitiæ sint nobilitas, & honorabiles.

Cum uero eo libro, quem de uiro nobili scripsimus, plura de nobilitate dixerimus, non opus est ad præsens de diuitiarum nobilitate dilatare fimbrias. Illud uero repetitione dignum puto ex quatuor nobilitatis sine speciebus sine gradibus, duas tantum esse nobilitates formaliter, (Sic hodie loquitur logicus) Disciplinam, uidelicet et uirtutem.

Duas

Duas esse per attributionem ad has diuitias scilicet & genus nam diuitiæ, cum fuerint antiquæ, diuq; per manus plurimorum seruati sunt & signum, & causæ nobilitatis. Signum quidem, quia, ex eas significare poterimus non fuisse rapinis, sænoribus, sordiditq; dissipatis amulatas, sed uirtute, aut disciplina: si enim flagitiosis modis olim congregatæ essent, non tam diu perdurassent, quippe cum malis acquisitis uix primus grauat heres. Preterea diu seruati nihil sordidi habent. nouæ enim (ut superius diximus) aut flore Aristotele secundo rhetoricorum) semper non nihil mercennary, atq; sordidi habere censentur. Qua ratione fit, ut antiquæ diuq; seruati nobilitas sint, quatenus signum sunt nobilitatis maiorum modo quo excreme. ta sunt sana, quia sani corporis sunt signa. sunt insuper causæ, non quidem effectrices, sed instrumentariæ, primo quidem, quia sunt uitæ atq; sanitatis subsidia, sine qua nec disciplina, nec uirtus est. æconomus enim diuitiæ uitæ pro sua, iuorumq; familiarium salute. deinde, quia sunt instrumenta, quibus animus exercet plura (ut diximus) uirtutum opera: multisq; benefacit, multosq; amicos, atq; clientes comparat, quibus etiam sibi adijcere potest, quæcumq; ad contemplandum erunt necessaria: ut famulos, uestimenta, l. bros, ceteraq; id genus. ad quæ Aristoteles animaduertens in libris topicorum, tradit esse prius ditandum indigenti, & postea philosophiæ uacandum. sunt insuper (ut Cicero inquit) ornamentum eorum, qui in pace uiuunt. Quare sicuti abusus, atq; potus sunt sani, quia causæ sunt sanitatis, sic diuitiæ erunt nobilitas, quia sunt instrumentariæ causæ, quibus nobile nobilitatis opera exercent: quibusq; subsistunt ad nobiliter agendum quibus quoq; sibi comparant cuncta, quæ necessaria sunt ad contemplandum, atq; beate uiuendum. Quod autem diuitiæ semper, ut nobilitas habite sint, ex eo perspicuum est, quia semper fuerunt honorabiles. nec ab re quidem, nā honor est signum reuerentiæ (ut Aristoteles inquit primo rhetoricorum) aliam exhibitum propter potentiam benefactiuam, qua uel bene facit, uel bene fecit uel potest bene facere. Et quoniam per diuitias potissimum existit naturæ unusquisq; posse bene facere, hac ratione & diuitiæ, & diuites semper fuerunt honorabiles. honorabile autem omne, nobile est. nihil enim in se honore dignum putatur, quod in se non habeat nobilitatem honore dignam. Quare cum diuites ob diuitias honorentur, diuitias nobilitate esse putare oportet: Sunt insuper honorabiles ob sufficientiam iam nam nemo sibi sufficit, nisi diues. sufficientia autem omnis perfectus est, omne autem perfectum, bonum & honorabile est. Quare cum sufficientia per diuitias habeatur, erunt diuitiæ nimirum summo honore dignæ. De genere autem, deq; alijs nobilitatibus satis eo libro dictum est.

Ad eum, qui in contemplatione, bene beateq; uixerit, longe pauciores, atq; minores q; mediocres, diuitiæ necessarie sunt.

Sed cum dictum sit mediocres diuitias esse optimas, mediocresq; ciues optimos, intelleximus (ut Aristoteles inquit libro quarto politicorum) ad uiuendum in ciuitate

I tate

tate secundum optimum statum. nam ad eum, qui, ut deus, in contemplatione bene, beateque uiuere, longe pauciores atque minores (ut Aristoteles inquit decimo libro ethicorum) quam mediocres, diuitie necessarie sunt. hoc autem non erit obscurum, si fuerit perspicuum quis ille fuerit, qui in contemplatione uiuit. Quare dicimus secundum peripateticos eum in contemplatione bene, beateque uiuere qui in solitudine uitam elegit contemplatiuam. hic autem licet bisariam reperiri possit secundum peripateticos, tamen eum intelligimus quem Aristoteles decimo ethicorum dilucide explicauit. hic enim est ille, qui licet sit numi num, rerumque naturalium contemplationi nimis satis coniunctus: non tamen adeo (ut neque alimentis, neque uestibus, neque seruis, neque ceteris uitae necessariis indigeat. uerum cum non in ciuili uita uiuat, ei non tot diuitijs opus est. In libris autem Aristotelis, aut Platonis numerum seruorum, uel uestimentorum, aut necessariorum mensuram non legimus. hoc autem non dubito, bona, quae diuino huic homini necessaria sunt, esse longe pauciora eis, quae optimo ciui sufficiunt. Causa autem, quia huic non opus est uirtutes inesse ex actionibus honestis generatas. sed aut per diuinam dispositionem, quae ex principijs genitura proficiatur: aut per electionem, quae in generatione uirtutis est principale secundum Aristotelem. potest enim quispiam per doctrinam eligendo, cuiuslibet uirtutis actum exercere, etiam si nunquam uirtutis actum exercuerit. nec iniuria quippe, nam ex crebris persuasibus actibus, potest aliquis bonae naturae uir ad usum uirtutum habilissimus reddi. frequens enim persuasio, (qua ille sibi ex doctrina persuadet ad bene agendum,) habitum quandam efficere potest in appetitu, quo nihil agat nisi quod ratio agendum esse persuaserit. quae re fiet huiusmodi uir omni uirtute praeditus, etiam si nunquam uirtutem exercuerit. cui autem uirtus inest per electionem, hic potest esse fortis, iustus, magnanimus, temperans, modestus, omniisque alia uirtute praeditus, et si nunquam eis exercuerit, aut exercabit. ei autem qui hoc pacto uirtute praeditus est, non opus est habere diuitias, hoc modo Iruus, Socrates, Anaxagoras, Photion, Diogenes fuerunt liberales sine diuitijs, temperantes sine abstinentijs, Magnifici sine sumptibus, fortes sine armis. nam per electionem omnia contempserunt, solamque uirtutem complectentes. De huiusmodi scilicetuario, scripsimus plurima in commentarijs politicis, quae uisa sunt nobis esse praetermittenda ad praesens, sed illud duntaxat pro explorato est tibi fili colligendum, posse esse felicem tam in contemplatiua, quam in actiua uita, aut cum mediocritate, aut exiguitate bonorum: et quidem longe facilius, atque tutius, quam cum excessu.

Exempla eorum, qui cum exilibus diuitijs illustrem uitam duxerunt.

Sed quoniam exempla longe magis persuadere solent, quam argumenta. Idcirco exempla eorum illustrium subiungimus, qui cum exilibus diuitijs celebrem uitam duxerunt ut intelligas fili fieri posse beatam uitam sine diuitiarum affluentia. Ex ijs itaque fuit Sextus Aelius Catus uir illustris, pauper tamen, quae cum legati Aetholorum uasis fictilibus

Sextus
Aelius

fictilibus prandentem reperissent, eidem uasa argentea miserunt, quae tamen reasauit: neque aliud argentum ad extremum uitae diem habuit quam duo pocula a. L. Paulo socero suo accepta. Et insuper Crates Thebanus, qui non paruum auri, et argenti cumulum proiecit in mare, quo melius philosopharetur; existimanti multitudinem diuitiarum esse ei impedimento, qui uirtutibus omni ex parte se praebet. inter hos illustres fuit etiam M. Curius, quem rapas in Foci torrentem quum legati samnitum reperissent, eique multum obtulissent auri, malo inquit haec in fictilibus meis comesse, et aurum habentibus imperare. Democritus (ut libere philosopharetur) agros suos reliquit, eosque pasua publicae fieri passus est. Cimon dux Atheniensis spolia uictis hostibus erepta suis ciuibus paratus est, ne multitudine bonorum inebriaretur. Horatius Mucellus diuitijs usus est, uirtute autem illustrissimus. P. Aemilius praecclarus fortitudine fuit, (nam de Liguribus et Perseo Macedoniae rege triumphauit) diuitijs tamen tenuissimus. Menenius etiam in armis illustris fuit. (de sabinis enim triumphauit) paupertate tamen laborauit, nam cum moreretur, sepeliri ne ueretur, nisi collatis a populo quadrantibus. Aristides qui rem. P. Atheniensium clarissime administrauit, illustrissimus fuit, pauper tamen adeo, ut eius funeri sumptus defuerit. Epaminonda Thebanorum principi, et totius graeciae, unicum fuit indumentum rude, atque pertritum, quod si quando expurgandum fulloni traderet, alterius uestis inopia domi interim se continebat, nihilominus tamen in tanta paupertate magnam uim auri, quam persarum rex offerebat, reasauit ultro. Aglaus Psophidius in angustiissimo Arcadiae angulo consenuit exili contentus praedio, quo nunquam egressus est. hunc tamen Apollo in tanta paupertate felicem testatus est. Lucillius nosster ciuis aruacanus poeta illustris, exilibus diuitijs uixit, adeo ut a neapolitanis. P. funere sepelliretur. Seruilius Isauricus, qui alicuius insignia munera reasauit, quos pro consul debellauerat, exilibus diuitijs functus funere. P. elatus est. Anacreon poeta postquam Polycrate Tyranno quinque talentorum acceperat munus, insomnes duas egit noctes in cogitatione sollicitus, reddidit ea, dicens non tanti ea esse, ut tanta cura essent sollicitandus Scipionis filij ex aetario. P. dotem receperunt. Qui tamen illustrissimi fuit. Meameus Lacedaemonius rogante aliquo cur a Messenij munera non accepisset, quia si accepisset, inquit, cum legibus pacem componere nequirem: qui tamen optimam uitam duxit. Possem fili sexcenta alia exempla asserere, quibus aperte poteris et cognoscere felicem, et optimam uitam tam in mediocribus, quam in exilioribus diuitijs fieri posse. et intelligere ea, quae tibi relicturus sum, (si uita non ad luxuriam, sed ad modestiam duxeris) plura esse, quam desideras, ad luxum autem atque immodestiam longe plura ac maiora etiam illa Cræsi, non sufficere.

Finis.

Nipharis sexto Augusti.

M. D. XXXI.

I j

EIVSDEM

EIVSDEM AVGVSTI

NI NIPHI MEDICIS PHILOSOPHI

Suessani liber de ijs, qui apte possunt in solitudine uiuere ad Augustinum Pastineum Perifonensem.

Præfatio:

Cum animaduertissem, mi Pastinee, te olim omni suasionem prouocatum ad Ca prearum solitudinem colendam, in qua tu presules, primo usum mihi est, tuam deliberationem laudare, quam quoque Tyberius Cæsar probauit, nam cum illic probe uixeres, nihil audies, quod audisse, nihil dices, quod dixisse pœniteat, nemo apud te quempiam sinistris sermonibus carperet, neminem ipse reprehendes, nisi tantum te cum parum commode scribes, nulla spe, nullo timore sollicitaberis, nullis rumoribus inquietaberis, tecum tantum, cum libellis loqueris. Deinde libello hoc nostro tibi dicato, hortari te curavi. habebis enim in eo aptitudines omnes passim expositas, sine quibus nemo in solitudine apte uiuere potest, quibus perspectis, non modo eam solitudinem ag gredieris, ad quam te destinaueras, uerum etiam eos floct facies, qui in urbibus strepitum, multos ineptos labores, inanesque discursus subeunt, defendesque Attilijs sententiam, qui dicere solebat otiosum esse longe satius esse, quam multa agere, existimabis enim otium illud non modo dulce, uerum etiam omni negotio et pulchrius, et honestius. Tecum etiam cum mus uiues prelustria uitabis, e quibus non raro seuisima fulmina mittuntur, non audies tot populorum que relas, nec tot Tyrannorum minas, feritatesque, quibus uniuersa Italia conflictatur. Synce ram uitam, ac beatam ducēs, quæ te æternæ felicitatis participem faciet. Vale.

Enumeratio aptitudinum, sine quibus nemo potest apte in solitudine uiuere.

Ante quam de ijs hominibus dicere incipiam, qui apte in solitudine uiuere possunt, prius de ipsa aptitudine pauca mihi dicenda sunt. Placet autem in primis, quid sit aptitudo hoc loco definire, ut exemplo eruditissimorum uiuorum principio intelligatur de qua re omnis nostra disputatio futura sit, sic enim summa totius rei cognita, facilius de reliquis, et rectius iudicare poterimus. est igitur aptitudo accommodatio quedam, qua quis natura uel habitu ad aliquid agendum, uel patiendum accommodatur. nam si (auctore Persio dicente, non ego cum scribo, si forte quid aptius exit) aptum est, quod ad aliquid accommodatur, aptitudo profecto accommodatio quedam erit, quæ, si ex principijs generationis proficiatur, natia aptitudo est. Sin autem ab usu, uel morali assuetudine, habitualis appellatur, sic enim eam uocat Aristoteles. Aptitudinum uero, sine quibus nemo in solitudine uitam ducere potest, alia ex parte corporis, nonnullæ ex parte fortunæ,

fortunæ, quædam ex parte animæ accipiuntur. Nam cum nemo sine bonis nec simpliciter, nec solitariam uitam agere possit, sit ut tribus existentibus generibus bonorum corporis uidelicet, fortunæ, et animæ, tria quoque harum aptitudinum genera emergant.

Enumeratio earum aptitudinum, quæ accipiuntur ex parte corporis.

Aptitudines uero quæ ex parte corporis accipiuntur, licet a peripateticis multæ enarrentur, ab Aristotele tamen in ethicorum libris tres potissimum explicantur, sanitas uidelicet, uires, atque uitæ longitudo, uerum in libris rhetoricorum his adhuc, addit robur, pulchritudinem, et proceritatem, sed hæc, quæ Aristoteles addit, licet felici ciuili, qui non supra hominem uiuit, fortasse necessaria sint, tamen felici monastico, qui supra hominem uitam ducit, necessaria non sunt. Quod profecto nos facili probare possumus, est enim robur (quemadmodum Aristoteles rhetoricorum primo exposuit) iis quædam certatura, qua sumus ex principijs natiui ad certandum, atque dimicandum apti. Sumus autem ad dimicandum, certandumque apti non una ratione, nam qui pedes potest quodam proicere modo, citoque ac longe mouere, hic licet cursor appelletur, tamen robustus quoque censetur. Qui etiam alium uno pede premere, altero autem eundem retinere potest, hic, etsi luctator sit, robustus tamen habendus est. Præterea qui pulsando alium pellere potest, Quamquam percursor est nihilominus robustus creditur. Simili ratione, qui plura horum aptus est facere, robustior putatur. Robustissimus autem, qui ea omnia facile aptus est perficere. Si igitur robur ex ijs describatur, cum eorum nullum uiuenti in solitudine necessarium sit, quippe cum possit unusquisque solitudine frui, ut perspicuum est, absque illis: sit, ut robur inter aptitudines uitæ solitariæ necessarias enumerandum non sit. uerum non nocet, cum nullum per se, suamque natura bonum aliaui bono nocere possit. Mini me quoque, uelchritudo uiro solitario necessaria uidetur, hoc autem non erit obscurum, si quid pulchritudo sit exposuerimus, nam si pulchritudo sit quædam membrorum siue portio, siue commensuratio cum quadam colorum, lineamentorumque suauitate, iucunditate (ut in libris ethicorum scribit Aristoteles) hæc nulla ratione uiro solitario necessaria erit, non enim necessaria est ad naturæ humanæ subsidium, quippe cum natura humana uitam contemplatiuam, (in qua potissimum solitudo consistit) substinere possit siue pulchra siue turpis sit, modo cætera ei non desint, quæ sunt illi necessaria, sin autem pulchritudo eo modo censenda sit, quo scribit Aristoteles. Libro rhetoricorum primo, longe minus uiro solitario necessaria uidebitur, nam cum non sit una, eademque in omnibus ætatibus, sed alia in alia ea, quæ iuuentæ est, uires solitariæ non est utilis. Siquidem cum iuuenem Aristoteles pulchrum esse affirmat, cuius corpus aspectu iucundum est, atque ad subeundum tum cursus, tum labores omnes aptissimum est. Iuuenem autem dico qui ab annis circiter uigesimo quinto usque ad trigesimo decurrit. Huius autem pulchritudo, quæ necessaria non sit ijs, qui in solitudine uiuunt, nemo dubitare debet, quippe cum nec ad substinendam

nendam naturam, nec ad contemplationem, quæ uita est supra naturam, aliquid fructus afferat. nec ea pulchritudo utilis esse censetur, quæ uiri est. nam uir pulcher habetur, cum corpus & labores bellicos sustinere potest, & sic aspectu gratiosum est, ut simul dum uidetur, placeat, & terreat. est autem uir a trigesimo usque in annos trigesimo quinto. quæ itaque hæc uirilis pulchritudo nequaquam solitudini proficit, ex eo perspicuum, quoniam tam natura, quæ solitudinem fouet, quæ contemplatio, quæ finis solitudinis est, sine pulchritudine, esse potest, modo alia bona adsint, quæ utrique uitæ necessaria sunt. Nec ea, quæ senectuti propria est, nec ea, quæ decrepiti, dico senem a trigesimo quinto anno in sexagesimum usque, decrepiti uero hinc usque ad finem uitæ, nam siue huius siue illius pulchritudo sit, nequaquam solitudini prodesse uidetur: propter easdem causas. Præterea si pulchritudo essent uiro solitaria necessaria, id profecto non ob aliud essent, nisi ad fugiendam increpationem: quam quidem incurrere solent ij, qui defectus corporeos patiuntur, debet enim uir solitarius omni increpatione carere: si felicia solitudine potiri fludet uerum nec hanc ob causam ei pulchritudo necessaria est. nam (Auctore Aristotele Libro ethicorum tertio) eos, qui natura sunt turpes, repræhendit nemo, sed eos, qui propter incuriam atque negligentiam tales sunt, nemo enim exprobrabit cuique: ad ipsum, si sit aut natura, aut ægritudine, aut uulnere cæcus, sed potius miserebitur. Quod si ebrietate, uel aliquo alio flagitio, captus sit oculis, omnes utique carpent, ac increpabunt, uiro igitur solitario, etiam in contemplatiua felicitate constituto, nulla ratione pulchritudo necessaria uidetur. posset autem ex eo conuenire, quo uir solitarius in omnibus (ut dicimus) sibi ipsi iuandus est. At cum pulchritudo aulibet placeat, sit ut ad delectationem finiendam utilis sit habenda ei potissimum cum sit suapte natura bonum, quod nulli bono (ut diximus) obesse censetur. nec denique proceritas necessaria uidetur. est enim proceritas (auctore Aristotele rhetoricorum primo) magnitudo corporis secundum omnem dimensionem longam uidelicet, & latum, & profundum: per quam homo pluribus præstare aptus est, motionesque corporis non remittere, nec retardare, immo (ut ita dixerim) agilius exercere. Quod autem huiusmodi proceritas eis, qui uitam in solitudinibus ducunt, necessaria non sit ex ijs, quæ diximus, perspicuum est. nam solitarius duplicem uitam ducit, & eam, quæ est secundum humanam conditionem, & eam, quæ est supra hominem, per quam uiuit intellectu. est autem natura humana utriusque uitæ fundamentum, cum igitur proceritas nature necessaria non sit, nam potest natura utramque uitam sustinere sine proceritate, si modo ei necessaria non defuerint, ergo proceritas non erit inter aptitudines enumeranda, restat nunc dicere de ea aptitudine, quæ sanitas est, sine qua nemo in solitudine uiuere, aut permanere potest.

De ea aptitudine, quæ est sanitas.

Aristoteles itaque philosophorum facile princeps, ex aptitudinibus, quæ sunt solitudini necessariae, præcipuam dicit esse sanitatem, unde decimo ethicorum asserit corpus sanum esse oportere, primo quidem quoniam ob morbos sensuarius ipse uirtutes

tutes infirmantur, quibus homo ad contemplandum utitur. deinde morbos laboribus quisque homo a contemplatione diuertitur, mentisque efficaciam ipsius distrahitur. est autem sanitas (ut primo rhetoricorum scribit Aristoteles) corporis uirtus, qua quis corpore potest ne inegrotabili ad labores utitur. Qui enim sic sani sunt, ut de Herodico fertur, eos nemo sanitatis gratia felices putabit. Herodicus enim, ut sanus esset, quibus homines utuntur, ijs omnibus, aut plurimis abstinebat, quod quidem erat ei semper infirmum esse. oportet autem solitarium, maxime cum ad senectutem peruenerit, sanum esse. quippe cum in ea beata solitudinis uita præcipue consistat. est autem senex sanus, cuius senectus, cum tarde inuasit, etiam dolores non infert. nam tam qui cito senescit, quam qui tarde, si modo non absque dolore, atque tristitia permanserit, incommoda uititur senectute. Unde fit, ut commoda senectus non absque bonis corporis sit constituenda. qui enim ualitudinarius est, et non omni ex parte sanus, cum facile patiat, ac doleat, uitæque breuioris sit, non est felix, si autem sine bona sanitate longæuius sit, minime est felix. at si longeuus, sanusque fuerit, non tamen sine dolore atque tristitia, nec felix esse poterit, bona ergo senectus est, quæ tarda & sine dolore est.

De ea aptitudine, quæ sunt uires.

Nec solum sanitas eis necessaria est qui uitam solitariam ducere student, sed etiam uires sunt autem uires, quibus possis, quod mouere cupis, ita mouere, ut uelis. Mo- uemus autem aut trahentes, aut pellentes, aut eleuantes, aut deicientes, aut comprimentes, quare qui his omnibus uel pluribus præstat, hic uiribus pollet. sunt igitur uires ijs necessariae, qui uitam agunt solitariam, non minus quam sanitas, nam uires sanitas sunt, cum permansione atque firmitate, ergo si sanitas necessaria eis fuerit, maior (ut ita dixerim) sanitas, longe magis utilis erit. unde Chreantor philosophus eximius uires sanas fundamentum omnium bonorum constituit. quippe cum sine eis, neque uirtus, neque uoluptas, neque diuitie profunt.

De ea aptitudine, quæ est longitudo uitæ.

Et non modo sanitas, uiresque ijs necessariae sunt, qui uiuere in solitudine expetunt, uerum etiam longitudo uitæ. nam cum solitudinis finis sit beatitudo ea uidelicet, quæ in contemplatione consistit, nisi in uita perfecta fuerit, nequaquam erit beatitudo. perfecta autem uita longa est, unde Aristoteles ethicorum primo, ut prouerbio dici solet, nec una hirundo uer facit, nec una dies, ita quoque nec una dies, nec tempus exiguum beatum felicemque efficiet. & decimo ethicorum perfecta inquit felicitas hominis fuerit hæc profecto, modo sumpta sit uitæ longitudo perfecta, quippe cum nihil felicitatis imperfectum sit, nihilque eorum quæ ad felicitatem attinent, mancum mutilatumque fuerit. Præterea qui mentem habet, perpetuitatis appetit, quantum appetere potest, apprehen-

dens enim non solum esse ut nunc, modo quo sensus ipse apparet, sed esse simpliciter, tam esse ut nunc appetit, quod esse simpliciter, utrumque enim suapte natura appetibile est. Quare quemadmodum animal solo sensu esse ut nunc apprehendens, nunc esse tantum desiderat ita quoque homo sua mente esse simpliciter agnoscens, esse simpliciter, et semper et non tantum ut nunc desiderare compellatur, itaque cum homo in solitudine uiuens, perfectus sit, apprehendens tum esse nunc, tum esse simpliciter, appetere suapte natura cogitur non tantum nunc esse, uerumetiam simpliciter. unde perspicuum est, (si felicia uita fruatur) ut perpetuo ea fruatur, quantum humana natura patitur. et cum eterna esse non possit, opus erit (ut sit longa) ita uidelicet longitudine, quam humana fragilitas pati potest. sic enim perpetuitatis desiderium reprehenditur ex ea uite longitudine, quae in humanis esse potest. redditurque ob id appetitus perpetuitatis ratione moderatus. agnoscens enim fieri non posse, ut semper homo solitarius uiuat, moderando appetitum ex longitudine, quae in uita esse potest, in appetitione ea quiescat, quae longitudinis est, quoad fieri potest, sed quotannis uite longitudo producat, non est exploratum, Philoponus Libro de generatione secundo speciei humanae alium terminum assignat, alium autem individui, est autem terminus speciei tributus ille, ultra quem nullum individuum excedere potest: sed praueire. At terminus individui accommodatus non eadem ratione censetur. Multis enim de causis terminum praueire possunt, tum ex uaria seminum patris et matris commixtione, tum ex uario cibi ac potus, ceterarumque rerum non naturalium uictu, etiam ex uariis aeli constitutionibus, quae in diuersis genituris diuerse sunt. speciei uero termini (ut omittam ea, quae de huiusmodi rescribunt catholici, quae metam nostram excederet,) philosophi non eodem modo constituunt. Auerroes Libro secundo de generatione, speciei humane spatium uite naturale constituit annos septuaginta quinque: quod, praeter tanti uiri dixerim falsum est, nam observatio docet plerosque uitam longiorem uixisse. constat autem speciei terminum nullum individuum posse excedere, sed uel praueire. Philoponus uero doctissimus Aristotelis expositor secundo de generatione Libro, speciei humanae uite spatium constituit annos centum quadraginta, uel centum quinquaginta, quatenus nonnullos per historias tot annos uixisse inuenit, plures neminem. unde Plinius, in Tino li montis cacumine, quod uocant aepsum, auctoritate Mutiani centum quinquaginta annos uiuere homines scilicet. est autem Tino lius mons Lydie, ut idem Plinius auctor est Libro quinto. Sed cum ad huiusmodi terminum pauca hominum genera peruenire possint, satis erit homini solitario pro sua appetitionis moderatione ut ad eum terminum perueniat, ad quem plures sapientum peruenisse per historias traditum est. Sapientes autem ultra centum annos, qui uixerint, pauci admodum sunt. Thales uir sapientissimus mortuus est, ut scribit Socrates, anno aetatis nonagesimo. Cleobolus autem obiit senex annorum septuaginta. Socrates uero teste Apollodoro, anno suae aetatis septuagesimo, teste uero Platone in apologia plures quam septuaginta, non tamen quot uixisse exponitur eo loco. Plato autem uixit annos octuaginta unum, tamen si Neanthes eum uixisse scribat annos octuaginta quatuor. Aristoteles uero uixit annos septuaginta tres. et ut breuius

concludam

concludam paucos admodum sapientes ultra annos centum uixisse legimus. Quare uiuentis appetitus in sapiente non ultra hos proficisci debet, praesertim, cum postea quasi semimortuam uitam ducat. et de aptitudinibus ex parte corporis haec tenemus.

Enumeratio earum aptitudinum, quae accipiuntur ex parte fortunae.

EX parte uero fortunae etiam aptitudines accipiuntur, sine quibus nemo, in solitudine permanere potest. Nam cum ille, qui in solitudine uiuit, in summa felicitate sit constitutus, ideo prima facie ea uidentur necessaria homini solitario, quae felicia sunt. sunt autem felicia necessaria, (ut scribit Aristoteles primo ethicorum) ex parte fortunae: pulchritudo nobilitas, proles, studiosi liberi, Amici probi. non enim (ut inquit) omnino felix est, qui specie est turpissimus: uel qui ignobilis, uel sine prole solitarius, praeterea nec erit aliquis felix, cui pessimi filij sunt, uel amici improbi, uel qui boni erant, mortui. primo uero rhetoricorum, his bonis addit diuitias, gloriam, et honorem, prosperitatem, et potentiam. Decimo uero ethicorum, ubi de beato loquitur, qui in solitudine, ipsaque contemplatione uiuit, non tot necessariae esse tradit. sed de eo loquens, est autem (inquit) opus huius, et prosperitate externa, cum sit homo. natura namque ipsa scilicet humana non est ad contemplandum sufficiens, propter uidelicet conditionem corporis, quod ad sui sustentationem indiget exterioribus rebus. nam licet mens, quae incorporea est, ad contemplandum per se sufficiens sit, homini tamen, qui eam sublinet, opus est primo habere (ut diximus) corpus sanum, et alimenta, deinde habere famulos, qui ei ministrent ea omnia, quae sunt suae uite necessariae: per quae uoluit intelligere diuitias, nam per diuitias haec omnia facile unus quisque sibi comparat. quippe, cum nummus (ut scribit Aristoteles) qui inter diuitias enumeratur, sit mensura, praediumque omnium rerum. Praeterea eodem Libro loquens de eodem felicio solitario, ab eo non tollit amicos, quos adiutores uocat, melius autem inquit fortasse est, ut adiutores habeat, tamen si sufficientissimus ipse sit. Nam ut ipsemet octauo Libro scribit duo simul sese iuuantes, intelligere, et agere magis possunt. Sepe enim accidit ut alter eorum ad ea perueniat ad quae alter licet sapientior ex multis causis peruenire non animaduertit. est etiam alia ratio, quod amicitia sit homini necessaria uite. sine amicis enim nullus eligeret uiuere, licet cuncta possideret alia bona. Unde cum de omnibus percurrisset deueniens ad eos, qui sunt in statu felicitatis propter contemplationem, et ipsi item inquit, qui sunt in statu, necessarij sunt amici ad ante omnes honestas, et enim si duo simul erint, intelligere magis, ac agere possunt. Verum (ut inquit) si sufficientissimus ipse sit, amici, coadiutoribusque non opus erit. De honore, et gloria, potentia ac prosperitate, nihil decimo ethicorum meminit nec ab ratione, nam solitarius contemnit honores, et gloriam. contemnit etiam sceptrum, atque potentiam, et prosperitatem: quod decimo ethicorum Aristoteles demonstrat, cum inquit non tamen putandum est multis ac magnis ei opus fore,

re, qui

re, qui futurus est felix: si fieri non potest, ut sit beatus sine bonis externis. non enim in excessu diuitiarum sufficientia est. paucis enim indiget natura, præterea excessus minus sufficientes reddit eos, qui diuitijs exuperant. Indigebunt enim multorum auxilijs ad custodiendas, gubernandasq; superabundantes diuitias. Insuper neq; iudicium, quod in contemplatione est, neq; actio, quæ a uirtute proficiatur, in excessu diuitiarum aut potentie, aut honorum, aut prosperitatis est. Sed possunt etiam, qui non terre, marisq; principes sunt, honesta agere. nam a mediocribus facultatibus etiam potest quis illa agere, quæ sunt secundum uirtutem. atq; id clare cernere licet, priuati enim non minus agere uidentur res bonas, quæ qui sunt in potestatibus ac dignitatibus constituti, immo etiam magis.

De inconstantijs, quæ apparent de solitario in his, quæ Aristoteles dicit.

Sunt autem in ijs, quæ Aristoteles dicit de felici, qui in contemplatione uiuit, non pauca inconstantia. Prima quidem tacta est, nam cum ille, qui in solitudine uiuit, in summa felicitate ob contemplationem uiuere censetur, ideo uidentur necessaria ei aucta illa, quæ enumerauit Aristoteles tum primo ethicorum, tum primo rhetoricorum. Decimo uero ethicorum felicia contemplatiuo, qui est, aut futurus est, tot, tantaq; bona tribuit, quot quantauit ad naturæ subsidium sufficient, quæ profecto pauca sunt. Paucis enim indiget natura, si nihil aliud quærat, quæ sui salutem atq; conseruationem. præterea decimo ethicorum uno loco asserit in contemplatione maximam esse sufficientiam, quoniam in ea homo ijs solis indiget, quæ sunt necessaria omnibus ad communem uitam. Indiget enim necessarijs uitæ tam felix contemplatione, quæ beatus ipsa uirtute. uerum uirtute felix, cum ciuilem uitam ducat, ultra uitæ necessaria alijs egere uidetur. ut iustus, qui indiget alijs ad quos opus est iuste agere. Deinde aliquibus indiget cum quibus aut per quos iustitiam operetur. et sic indiget multorum auxilio. simili ratione temperans, et fortis, alijsq; quibusuis uirtutibus præditi. At solitarius, qui contemplatione gaudet, ueritatem contemplari potest, etiam si perse solus uiuat: per quæ declarauit externis non indigere, nisi quatenus per ea solam naturam substat. Insuper eodem Libro felicia solitario assignat opera uirtutum, et ob id mediocrem bonorum statum opus ei esse affirmat. Et eodem Libro teste deo, qui contemplatione sola beatus est, actiones officiosas contemplatiuo non assignat, asserens eum uiuere uitam, quæ est super hominis naturam. non enim inquit, quia homo est ita uiuit sed quo est quid in ipso diuinum. quantum igitur hoc ab ipso composito differt, tantum et huius operatio distat ab ea, quæ a uirtute alia proficiatur, per quæ intelligere potes clarissime huiusmodi felici non opus esse uti uirtutibus, præter quæ mente. quippe cum sola mēte ipsa sit beatus. quod si ita fuerit, nulla est bonorū exteriorū necessitas, nisi ad subsidium naturæ, in qua mens collocatur. At ad naturæ subsidium, non mediocres diuitiæ, non uxor, non liberi, non honor, non gloria, non potentia, non prosperitas necessaria est, cum sine his et mens cōtēplari et natura seruari possit, modo bona naturæ adsint, quæ dicta sunt, et externa pauca, quæ naturæ sufficiunt. per quæ perspicuum est Aristotelem sibi non constare.

De multiplici

De multiplici solitario.

Sed cum in Libris tanti philosophi nulla sit unquam inconstantia, aut contradictio, aut repugnantia reperta, nisi ab eis, qui (ut Aueros inquit) uerba eius nullatenus perceperunt, nihil quoq; sit ab eo assertum (ut Alexander Aphrodisius scribit, sine grandi, ac inconuinabili ratione, ideo ad tollendas huiusmodi inconstantias, non recedemus ab eis quæ tantus uir in doctrina in alijs Libris accepit. Dicamus itaq; Aristotelem solitarium non una ratione distinxisse. est enim alius, quem ipse bestiam uocat, nos uero (ut ad formam eius distinctionem aptemus,) appellamus ferum. Alius est, quem deum esse fateatur nos diuinum uel heroem, siue heroicam, Plato sanctum uocat. Alius est, cuius se nullum præbet nomen, nos autem uocamus ipsum humanum: nam licet procul a ciuitate rura colat, tamen cum non sit (ut dicemus,) sine hominis conditione humanus dicitur. Alius deniq; est, ciuilis quem ideo ciuilem appellamus, quia non procul a ciuitate uitam ducit.

De solitario ferino.

Nunc de uno quoq; breuibus transigamus: initio nobis sumpto ab eo solitario, quæ ferum appellamus. ubi itaq; dicamus hominem procul a ciuitate uiuere ferino more interdum ob fortunam. et hic est ille, qui sine sui causa toto suæ uitæ tempore ad solitudines relegatur: qualis is est, qui propter parentum delicta, sine sui culpa pœnam exilij subest. Aliquando ob morbos, ueluti ijs euenit, qui ob atre bilis excessum rationis usum amittunt, hi enim ea de causa homines fugiunt. hanc atre bilis speciem Aiacia acubrit uocat, per quam homines, qui ea affecti sunt, loca fugiunt habitata, desertata, atq; solitudines colunt. ab hac captus Ajax loca deserta prosecutus est. unde illud Homeri.

Ast hic quando etiam granior dijs omnibus errat,
In campos solus latos, inq; auia rura.

Ipsæ suam cor edens hominum uestigia uitans.

Et ob hanc causam Aristoteles Libro problematum Atram bilem uino assimila = Sectione. uit, nec ab ratione, nam Atra ipsa bilis uarijs affectibus animam afficit, quemad = 30. modum uinum. Aliquando ob defectum naturæ, qui contingit in instrumentis, per problema = quæ exercentur operationes animales, qualis in mutilatis, aut in surdis, mutisq; te. 30. euenit, qui ob id relegantur ad agros excolendos. nonnunquam ob defectum naturæ, qui contingit in ipsis sensorijs, spiritibusq; qui functionibus mentis seruiunt: quales homines ij sunt, qui nati in aliqua regione a temperie lapsa, ut puta quia uel calidissima, uel frigidissima, in ea enim nullus nisi ferus, atq; siluestris nascitur: ceu in Æthiopia, et in Ponto. aut quales ij sunt, qui licet in regionibus admodum temperatis orti sint, tamen ex aliqua ui cœli ineptissimi ad rationis usum producti sunt, et pro =

K ij ptecia

pterea a parentibus relegantur ad agros excolendos, & ad solitudines. interdum ex habitu, nam licet fortasse in decenti regione nati sint, bona ac decenti dispositione dotati, nec aliquo morbo, uel atra bili affecti: tamen electione scelerum adeo ratione obsecantur, ut in feritatem eam ueniant, quæ uirtuti Heroicæ contraria est. & ea de causa cum in ciuitatibus admitti non possint, syluas, loca quæ deserta petunt, ut rapinas, grassationes, & omnium malorum genera exercere possint. hunc Aristoteles Libro Politicorum primo, (quia ab ipsa ratione penitus deficit,) bestiam uocat. nos autem ferinam hominem. Nam solis sensibus, ac passionibus affectus uiuit. unde licet eius natura sit humana, cum homo sit, tamen est adeo inepta aut ex tempore aut ex principij generationis, ut reddat cum ferinam, & ab humana ipsa conditione multum absentem.

De solitario diuino.

Diximus esse alium solitarium, quem Aristoteles deum appellabat, nos Heroem heroicam, uel diuinum, Plato sanctum. est autem is, qui adeo ab ipsis sensibus eleuatus est, ut in contemplatione, ac ueritatis studiis adhibetur, ut neque alimentis, nec uestibus, neque seruis ei aliqua ratione opus sit. hic enim supra humanæ conditionis assum sola diuinorum contemplatione uiuit, atque gaudet. sola etiam ueritatis indagatione seruatur. & de hoc Aristoteles decimo ethicorum ita scribit, talis autem uita superat hominis naturam. non enim hoc ipso quo homo est ita uiuit, sed quo est quid in ipso diuinum, quantum igitur hoc ab ipso composito differt, tantum & huius operatio distat ab ea, quæ a uirtute alia proficiatur. quod si mens diuinum ad ipsum hominem est, & uita, quæ ab hac manat, diuina est re spiritu ipsius uitæ humanæ per quæ clare colligitur huiusmodi solitarium ad sui uitam nullo alio indigere. præter quæ contemplatione, quoniam ea sola gaudet, & uiuit. nec externis ei opus esse, cum eius uita superet hominis naturam. huius generis apud nos fuerint, diuinus ille Ioannes Baptista Elpidius Cappadox, qui bis tantum uestiebatur in Hebdomada, Medericius edunensis qui semel in hebdomada cibum sumebat et alij plurimi. Temporibus autem Aristotelis Polidorum prienæum fuisse narrat hystoria. hunc enim sola contemplatione uixisse. nunquam alimentis aut uestimentis, aut alio quo alio externorum usum esse affirmant. Sed unde huiusmodi conditionem diuinus hic solitarius sibi comparare possit, non est exploratum. Aristoteles septimo Libro ethicorum huiusmodi diuinam conditionem hominibus accidere censet ex eius uirtutis adeptione, quam uocat heroicam: per quam melior quam homo euadit, sed minor deo: hoc est quasi medijs inter deos, & homines, dictus Hæros. est enim Heroica uirtus melior humanis perfectionibus, quæ sunt uirtus ipsa, & continentia. in Heroica enim ipsa uirtute motus concupiscentiæ, pugnaque partium anime sunt cum sedati, tum omnino e mortui. in uirtute autem sedati, quidem sed non omnino e mortui. At in ipsa continentia neque sedati, neque e mortui, sed exuperati dumtaxat. in ipso enim continente motus emergunt concupiscentiæ, nec

tig, nec non & pugna partis irrationalis aduersus rationalem. tamen ratio semper uincit, sedatque semper motus, qui surgunt aduersus eam. Alij uero boni peripatetici eum solitarium posse conditionem, qua superat humanam naturam lucrari autumant ex principij generationis. homo enim ex principijs ortus, non modo elementariam naturam sibi comparare potest, quia est calidus, frigidus, humidus uel siccus, aut inter hos medius, quauis est cholericus, sanguineus, phlegmaticus, melancholicus, uel inter hos temperatus, uerum etiam eam, quæ a medicis hodie materialis complexio dicitur, quæque insequens materiam appellatur, sic enim nunc uocatur. per hanc Aristoteles hominem arbitrat in omnem actum uirtutis exire posse non quidem tanquam per habitum (cum habitus ex actibus generetur) sed tanquam per diuinam dispositionem loco habi uice fungentem, per hanc hominem ea solum agere putat, quæ ratio dicitur, appetitu nullo pacto aduersante. per hanc motus concupiscentiæ, & pugna (quæ emergere solet inter rationem & appetitum) non modo sedantur: uerum etiam penitus abolentur. hanc opinionem Auicenna moralis philosophiæ non ignarus sexto Libro suorum naturalium affirmat, innumerisque argumentis probauit. uerum inter nos & peripateticos hanc differentiam arbitramur. nam peripatetici illud fieri posse putant nature tam uniuersalis, quam particularis beneficio. quod Auicenna dilucide exponere enisus est. Nos uere in Ioanne Baptista, & alijs id genus ex diuina ordinatione factum esse censemus: quam diuinam ordinationem, licet Aristoteles ignorauerit, qui cum illa lumine naturali tradit, tamen id factum esse aliquando, in eo ignorauit, nec negauit, cum huiusmodi hominem Libro politicorum primo appellet deum. de his fortasse sentit Virgilius, cum dicit, Pauci, quos equus amauit Iuppiter, aut ardens euexit ad æthera uirtus. & alibi Igneus est ollis uigor, & celestis origo.

De solitario humano.

Diximus insuper alium solitarium esse, qui aut rura, aut montes, aut loca solitaria colit: qui licet contemplationi ueritatis omni ex parte sit immersus, non tamen adeo diuinam dispositionem est nactus, ut neque alimentis, neque uestibus, neque seruis neque ceteris externis pro sua uitæ necessitate indigeat: quem appellauimus humanum. & de hoc loquitur Aristoteles decimo ethicorum, cum inquit, est autem opus huic & prosperitate externa, cum sit homo. natura namque ipsa non est ad contemplandum sufficiens, sed corpus sanum esse oportet, & alimenta, reliquumque famulatum adesse. Dicitur autem hic solitarius humanus, quia ultra, contemplationem, qua ut deus uiuit, modo humano omnes uirtutes nactus est. quippe cum doctrina atque persufusione eas adeptus sit, nam cum per moralem ipsam philosophiam nouit uicia esse fugienda, quia maius uirtutes uero esse eligenda, quia sunt honeste, atque bonæ, insuper & quæ uicia, quæque uirtutes, etiam si nunquam in actionibus uirtutum se exercasset, per electionem omnes uirtutum actus exercere poterit eo modo, quo recta ratio præcipit, ac dicitur. nam licet ad officiosum

officiosum actum, ut officiosus sit, & officiosus dicatur, necessaria sit & electio, & actio exterior. tamen causa precipua, a sola est electio, multi enim actus quotidie aguntur qui honesti uidentur, quia uero sunt aut timore, aut inani gloria proficiunt, non autem per electionem, nec sunt, nec dicuntur honesti. Quare potest quispiam per electionem solam, quam ex doctrina lucratur officio cuiuslibet uirtutis fungi, etiam si nullum uirtutis habitum nactus fuerit. potest enim ex frequentibus actibus persuasus, (quos ex moralis scientia sibi comparat,) crebras electiones exercere ad bene agendum, ex quibus tandem habitus innascatur tam in ipsa ratione dictante quam in appetitu eligente, quo uidelicet facile poterit id semper eligere, quod ratio recta dicitur, & hac ratione non uirtutem (ut hodie loquuntur) formalem, sed uirtutalem habebit, sic enim metaphisici dicunt habebit enim habitum, quem electiuum boni nuncupant. ob hanc causam Aristoteles liberalem esse posse hominem putat, & si nunquam aliquid donauerit, & fortem, etiam si nunquam pugnaverit, & iustum, & id genus, si nullum omnino uirtutis actum promerit. liberalem uero manifestum, aut fortem, aut iustum nequaquam, nisi huiusmodi uirtutum actus exerauerit. nec solum ex crebris persuasionibus, quae ex doctrina habentur, potest quispian habitum eligendi boni sibi comparare, sed etiam ex frequentibus persuasionibus quae fiunt a parentibus, & a uiris bonis, potissimum cum interuenerit exemplum bonae uitae eorum uidelicet qui persuadent. Monet enim uita bonitas iuuenes ad bene beatamque agendum longe magis (ut scribit Aristoteles) quam Argumentum, atque syllogistica persuasio. haec siquidem persuadet, illa afficiat: haec concitat, illa uincit, nec ex huiusmodi persuasionibus tantum, uerum etiam ex legibus tam diuinis quam humanis, praecipitur enim in diuinis legibus esse bene uiuendum, ut perpetuam mortem euitemus, & perennem beatitudinem consequamur. In humanis autem, (quando correctionis spes aderit) poenae tollerabiles, incorrigibilibus autem exterminatio promittuntur. Quare ijs qui ex principis generationis diuinam naturam sortiti sunt, non opus est legibus, nec ijs quorum natura magis ad bonum quam ad malum prona exoritur. nam doctrina atque persuasio sufficiunt. At ijs, qui ex principis naturae magis ad malum affecti quam ad bonum nati uidentur, legibus opus est, ut earum metu boni tandem euadant. Qui si boni effecti non possint exterminentur. huiusmodi igitur solitarius humanus est, atque humanus dicatur primo quia licet precipua eius uita sit contemplatio ueritatis, tamen modo humano externis bonis indiget, licet paucis, cum non ad uulgi opinionem sed ad naturam ea uelit. deinde quia humanis studiis uirtutum opera exercet, non autem heroice, aut diuinitus, ut de diuino solitario dictum est.

De ciuili solitario.

Insuper est ciuili solitarius, qui ideo ciuili est, quia in ciuitate moratur, solitarius. autem, quoniam procul ab administratione reipublicae studiis philosophiae intendit, de huiusmodi Aristoteles loquens primo politicae, quapropter inquit quibuscumque est facultas a laboribus

a laboribus cessandi, studiis philosophiae intendunt. huius generis fuerunt apud grecos, romanos & barbaras plurimi ut Aristoteles qui (teste Cicerone) licet officia publica gerere potuisset, studiis philosophiae se destinauit. Socrates quoque & Plato, & Anaxagoras, & Democritus, & Pythagoras, & Heraclitus, & Leucippus, & ceteri, qui Pythagoreo nomine philosophi sunt appellati. antiquitus autem sapientes. omnes enim hi licet in ciuitate morati sint, rebus autem publicis gubernandis, non se intromiserunt: occupati altioribus studiis. Quare mente solitarii philosophi sunt, corpore autem, ciuiles. de huiusmodi loquitur Aristoteles, cum decimo ethicorum dicit, Solon etiam bene fortasse de facilius sensit, qui quidem eos esse felices dixit, qui mediocriter res habuerunt externas, & pulcherrimas, (ut putabat) egere, modestaeque uiuere, fieri enim potest, ut mediocria possidentes agant ea, quae agere oportet. idem Auctoritate Anaxagore probauit cum dicit, Anaxagoras quoque uidetur non locupletem, neque potentem existimare felicem dicens se ne quaquam mirari si ille multitudinem absurdus quidam uidetur nam multitudo solum indicat a rebus externis.

De ijs, quae communia sunt tribus solitariis.

Nunc de ijs, quae communia sunt tribus solitariis, uidelicet diuino, humano, & ciuili, nam per haec erit perspicuus unusquisque magis. primum igitur commune est, contemplari ueritatem omnium eorum quae sutorum, quorum causa est ignota. quod si omnium ueritatem indagare nequirit, secundum erit enim ad eam curam peruenire, qua possit omnium quae sutorum ueritatem attingere. Tertium est mentem diligere, atque summo opere uenerari. quartum est secundum prudentiam cuncta agere atque moderari. quintum est, omni haec agere (ut diuina cognoscant) & humana omnia, quae tam sibi soli, quam quae sibi cum alijs communia sunt, gubernet. Ex ijs postea deducuntur alia communia, nam quia felix solitarius ueritatem contemplatur, & enititur ea quo ad fieri potest contemplari, uidetur (ut Aristoteles inquit) optime affectus: quo uero eo excellit quod optimum, hominibus est dijs est amissimus. Amat enim mentem, quae deo similissima est. etiam diligit, ac honorat eandem, quae inter res humanas maxime amatur adeo. Praeterea est in cura eorum nam si dijs curam habent humanorum, ut rei ueritas est, rationi consentaneum est eos curam habere eius, quod inter humana est optimum, Thales est felix, qui secundum prudentiam cuncta agit, & quidem bene, & recte. haecenus de communibus.

Quod Aristoteles sibi constat.

His dilucidatis, facile cernere possumus Aristotelem in omnibus sibi constare. cum enim in libris rhetoricorum, atque primo ethicorum, tot aptitudines felici attribuerit, de eo felici loquitur, qui sola ciuili felicitate beatus est. in alijs uero locis de felici monastico

monastico cui non tot necessaria sunt. Monastico enim (qui diuinus est,) Aristoteles nec uxorem, nec liberos, nec aliquod extra externorum bonorum assignat, nam cum arbitratum sola contemplatione uiuere ac seruari humano autem monastico, licet nec uxorem nec liberos, nec nobilitatem, nec cetera id genus iniungat, tamen externa prebet. Sed quod paucissimi, quoniam ille non ad opinionem uulgi, sed ad naturam uiuit, indigetque externis tot, tantisque. Quibus nec alimēta nec uestes, nec serui desint. Quibusque in sanitate, et uiribus seruari possit, concedit autem amicos, qui suorum studiorum sint coadiutores, tum ob insufficientiam tum propter alias causas. ciuili denique contemplatori, qui moratur in ciuitate, externa ammittit. sed non omnia, cum nec sceptrum nec excessum diuitiarum, sed cum mediocritate cuncta longe tamen pluraque humano monastico. Et licet uxorem, et liberos, et amicos, et cetera premittat, nullum tamen externorum necessarium esse autumat, preter diuitias, cum fuerint honeste, ac mediocres, nam Plato sapientissimus fuit, qui nec liberos, nec uxorem, nec potentiam possedit, tam et si plures sapientissimi fuerint, qui et liberos, et uxorem habuerint, ut ipse Aristoteles, et socrates, et alij plurimi. Quod si contingat in omnibus externis excellere, precipit Aristoteles primo politici coram ut talis ipse sapiens omnium externorum curam uicario committat: ipse uero studiis philosophie se prebeat. Plato autem sapientiam cum potentia bene coniungi autumat, asserens felices fore respublicas si a philosophis gubernarentur, aut ab ijs, qui diuina sorte philosopharentur. uerum Plato per philosophos morales, Aristoteles, contemplatiuos intellexit. Nam potentia, quae cum morali philosophia coniungitur, cum summa prudentia cuncta moderatur. contemplatio autem ob potentiam, bonorumque affluentiam. Impeditur, tum propter nimias occupationes atque curas, tum ob superbiam, quae ex abundantia bonorum paritur. Ex ijs perspicuum, et diuinum, et humanum, et ciuilem monasticum cum non esse aliquem quin omni morali uirtute preditus fuerit, aut ob habitum, qui ex crebro usu eligendi bonum in animo relinquitur, aut ex usu officiosarum actionum, quibus quotidie fungitur, aut ob diuinam ipsam dispositionem, quae in eius animo infunditur, aut innascitur.

Dubitatio aduersus diuinum atque humanum solitarium.

Sed haec, quae diximus, de diuina atque humana solitudine, questione non carent, nam utraque solitudo res uidetur praeter naturam. Duorum enim oppositorum, si alterum est naturale, alterum praeter naturam fateri compellimur. Sed societas ciuilis, quae solitudini diuinae, atque humanae contraria est, res naturalis est homini. est enim homo animal natura sociale, atque ciuile. ergo tales illae solitudines res erunt homini praeter naturam. omne autem, quod est homini praeter naturam, rectis legibus prohibitum est, atque cautum. praeterea loquela est hominibus res naturalis, et non ob aliud, nisi quia homo est animal natura ciuile, atque sociale. ergo ciuilis societas est naturalis. quare illiusmodi solitudines res

erunt

erunt praeter naturam. Data est enim hominibus uox, et sermo. uox quidem, quemadmodum cunctis alijs animalibus ad significandum affectus, ut metum iram, dolorem, uoluptatem, et id genus sermo uero, ad exprimendum animi conceptus. qui pro societate ciuili necessarij sunt. non enim homo cum homine ciuiler associari posset, nisi natura sermo esset ei inditus. Quare si sermo homini est res secundum naturam, ciuilis societas, ut probauit Aristoteles, res est secundum naturam. erit igitur omnis solitudo praeter naturam, legeque cauenda. Insuper Seneca uir doctissimus, omnia nobis mala inquit solitudo persuadet. nemo est, cui non sanctius sit cum quolibet esse, quam se cum. Ad haec diuinum et humanum solitarium Aristoteles ubique aut heroem, aut deum appellat, quod deo per similes sit. ergo naturali desiderio uterque eniti debet Deo quo ad fieri potest assimilari. At homo per nihil aliud magis ipsi deo assimilari creditur, quam hominibus bene faciendo exemplis, atque doctrina: quod pro uerbum demonstrat, homo homini deus, immo Plinius nihil aliud deum esse contendit quam mortale, cum uiuerit mortale. Quare unusquisque debet in ciuili societate uiuere, ut proficiat mortalibus, solitudinemque cauere, ne sibi soli natus sit. est enim unusquisque (Auctore Platone atque Aristotele) natus patri, parentibus, et amicis. Quod si utraque solitudo res sit contra naturam, aduersusque bonum moris fit. ut utraque lege sit cauenda.

Dilutiones.

Sed haec non militat ideo pro dilutione illud accipiendum, solitudinem illam diuinam, aut humanam, de quibus nunc disputamus, nec esse hominis essentiam, nec perfectionem, nec uitam, sed instrumentum (ut Diuus Thomas inquit) non quidem actio, sed contemplatio idoneum, et cum contemplatio nec lege, nec natura sit homini in de. quo. 188 ter dicta, fit, ut nec solitudo: quae est ei idoneum, instrumentum: uerum nec solitudo, nec contemplatio tanta esse debet, ut per eam commune bonum aut tollatur, aut impediatur. nam si solitarius multis prodesse possit, lege naturae, tenetur bene facere, alioquin iniustus redderetur. sed cum non possit alijs prodesse uel bene facere, nisi cum hominibus uiuersando, atque in ciuili societate uiuendo fit ut uita partim in solitudine, partim in societate frui cogatur. nam cum per temporaneam conuersationem finem non amittat, per uices (ut arbitror,) nunc solus, ut sibi, nunc in societate, ut alijs proficiat, uiuere compellitur. Tempus autem quo solus uitam agit, tanto maius esse debet: quanto unusquisque plus se quam alios diligere natura compellitur. Quare diuinus atque humanus solitarius nemo dicendus est, quia omnibus uitae temporibus sibi uiuit sed quoniam plerumque se cum, raro autem, et quidem pro necessitate, cum alijs uitam degit. sicut enim aliquod coloratum mediocri colore affectum, album dicimus: quia plus albi quam nigri in se continet: ita quoque solitarium appellabimus, quia pluribus temporibus sibi, quam alijs uiuit. Qui igitur solitudinem diligit, nocte sibi uiuersa, die autem partim sibi, partim alijs (si opus fuerit) uitam impartiatur.

L nec se

Epistola.
61.

nec se in multitudinem conferat, nisi necessitas maxime compellat, seruauit huiusmodi solitudinem inter Romanos Cincinnatus, qui nunquam ad urbem se conferebat, nisi aut accersitur, aut cum necessitas urgeret. Demonax quoque philosophus uitam solitariam ducens, nunquam nisi benefaciendi causa commotus in societatem se ducebat. Timon Atheniensis, et si congressus, atque hominum societatem (ut auctor Cicero est in Libro de amicitia) refugiebat, cum ciuibus cognoscebat se prodesse posse, eos perlibenter adibat. Diocles heremum quandam Thebaidis habitabat, ad societatem tamen aliquando se conferebat, cum se eis utilem fore censeret. Eucherus ordinis Senatorij dignitate conspicuus speluncam dumis horridam, nigroque lacu tutam in agro Lugdunensi habitauit: non tamen abstinebat societate cum opus erat. Ethbinus honestissimis parentibus inter Britannos natus Tugurium sibi fecit in sylua, in quo ad finem uitae durauit constantissime, nunquam tamen defuit ciuibus, cum compelleret occasio. offem sexcenta alia exempla inducere, per quae agnoscere poterimus, usque quo solitudo eligenda, quoue usque fugienda sit hominibus, sed de his haec tenemus.

Enumeratio earum aptitudinum, quae accipiuntur ex parte animae.

Post haec institutum nostrum prosequamur, et eas aptitudines enumeremus, quae ex parte animae accipiuntur. sunt autem harum, aliae, quae accipiuntur ex parte animae sensitivae, aliae autem quae accipiuntur ex parte animae intellectivae. ex parte quidem animae sensitivae, aliae nobis natura insunt, aliae ex tempore nobis acquiruntur. Quae natura nobis insunt, est bona dispositio in sensorijs, et spiritibus qui menti seruiunt ad contemplandum. Bona autem dispositio et quanto, et quali, et proportionem describitur. Quae nobis ex tempore emergit, sunt morales ipsae uirtutes, siue nobis per habitum eligendi bonum insunt, siue per dispositionem diuinam, siue ex crebro usu honestorum actuum. Ex parte autem animae, quae mens est respectu actionum quidem quas in uniuersa uita exercemus, est prudentia, quae nihil aliud est quam recta ratio moderandi omnes actus, qui a nobis eliguntur. respectu uero contemplationum, est habitus scientificus, quem Auerroes speculatiuum intellectum uocat. Dico autem habitum speculatiuum, qui aut ad finem in ipsa mente est productus, aut continuo per inuentionem atque disciplinam excrescit, quousque ad finem peruenerit.

De aptitudinibus quae ex parte animae sensitivae accipiuntur.

Sed cum bona dispositio in sensorijs, et spiritibus ex bona dispositione, quae in sanguine est, pendeat, (generantur enim sensoria, et spiritus ex ipso sanguine) de ipso sanguine dicamus primo: est enim sanguis alius crassus, alius tenuis, insuper alius calidus, alius frigidus, adhuc alius peruius, dilucidusque, alius obscurus, atque opacus. Spiritus igitur atque sensoria, qui ex tenui, calido, peruioque sanguine exoriuntur, conuenienti multitudine

tudine atque proportionem affecti menti ad contemplandum optime seruiunt, et ad uires aptissimi consentunt. Sed si ex sanguine calido, crasso tamen, ad uires quidem idonei, ad contemplationem inepti habentur. Insuper si ex sanguine calido, tenui, opaco, tamen nec ad contemplandum, nec ad portitudinem conferunt. De spiritibus, et sensorijs, qui ex frigido sanguine exoriuntur, dictum est a nobis in Libro de partibus resumptum uero in primo politicorum. Postea de ea dispositione differendum, quae nobis ex tempore emergit, quam in moralibus ipsis uir utibus consistere, nemo est qui dubitat. Diximus enim superius neque diuinum, neque humanum, neque civilem monastium posse esse aliquem, quin omni morali uirtute praeditus fuerit: aut ob habitum, qui ex crebro usu eligendi bonum, in animo relinquitur, aut ex longo usu officiosarum actionum, quibus quotidie funguntur, aut ob diuinam ipsam dispositionem, quae in eis infunditur, aut innascitur.

Quod nullus possit sibi soli uiuere nisi summis uirtutibus praeditus sit.

Post haec quod nullus possit sibi soli uiuere, nisi qui summis uirtutibus praeditus est, declaramus, nam nullus potest sibi uiuere, nisi qui in se ipso habet ea omnia, quae aut esse in amicis, ut cum eis conuiuat, atque summa uoluptate fruatur. tria autem sunt in amicis, ut cum eis iucunde conuiuiamus, mutua beneficentia, mutua beniuolentia, atque mutua concordia. cum enim haec tria in amicis reperiuntur, mutuo conuictu gaudent. nec aliquid ultra est, quod cupiant. haec autem quod substat officiosus, qui in omni uirtute praeditus est ad se ipsum dilucidemus. Officiosus enim primo est sibi beneficus, nam ea sibi procurat, administrat, atque confert, quae sunt uere bona, ut sunt bona uirtutis. uirtus enim (auctore Aristotele) est quae facit, et habentem, et opus bonum. Quare bona animi sibi conferendo, sibi etiam benefacit. Deinde est sibi beneuolus, officiosus enim uult seipsum uiuere, seque ipsum seruari, praecipue, quo ad eam animae partem, cui uirtus, et sapientia insunt. At esse, et uiuere cum uirtute et sapientia est maximum omnium bonorum, igitur est sibi beneuolus, quo uult sibi bonum, quod est esse, et uiuere cum sapientia, atque uirtute. Postremo officiosus maxime sibi ipsi conuersus est: primo, quia sibi ipsi maxime uult conuiuere pluribus de causis primo quidem quatenus ad cor suum reuertendo, secumque meditando, mirabili uoluptate afficitur, deinde quo ad praeteritorum, quae recte gessit, memoriam. memoria enim atque conscientia recte factorum mirabiles affert uoluptates. postea quoque quo ad futurorum spem, cum enim spem bene agendi habeat, mira delectatione gaudet. Postremo quo ad praesentium agnitionem, nam cum ob sapientiam contemplationibus mentis abundet: diuinis uoluptatibus etiam excellere uidetur. est igitur officiosus maxime sibi ipsi conuersus, primo quia sibi ipsi ob has causas maxime uult conuiuere: deinde ob consensum in affectibus, nam rationalis pars et sensitiva, quae irrationalis dicitur, condolent, atque condelectantur, idem enim utrisque iucundum, et dolorificum est, est enim in officioso irrationalis ipsa pars rationali omni ex parte obnoxia, quippe cum omni ex

L ij parte

parte motum rationis imitetur, aut saltem non uehementer reuertatur. non enim in officio rationalis ipsa pars affectibus irrationalis ducitur, adeo ut postea affectu cessante egis se peniteat, sed cum semper secundum rationem agat, non facile penitet, quia ratione fit, ut maxime officiosus sibi ipsi consentiat. Quod si officiosus maxime sibi conuiuere uelit, maxime quoque sibi ipsi consentiat, fit, ut maxime quoque sibi ipsi concors sit. recte igitur dictum est officiosum esse maxime sibi beneficium, maxime beneuolum, maxime etiam concordem. Qui autem ita se habet ad se, maxime potest sibi soli uiuere, cum ea omnia in seipso habeat, quae in amicis desiderat. sapiens itaque nunquam solus esse potest, habet enim secum omnes qui sunt, et qui fuerint boni, et animum liberum, et quocumque uult, profert, et transfert, et quod corpore non potest, cogitatione complectitur, et si hominum inopia fuerit, loquitur cum deo, quare nunquam bonus solus erit. Vnde et illud sapientis recte fertur, nunquam minus solus, quam cum essem solus. Hoc idem testimonio dei probauit Aristoteles, qui solus sibi uiuit, et gaudet, quoniam ea omnia in se habet, quae desiderari possunt.

Quod officiosus quolibet amicitiae genere sit sibi ipsi amicus, et maxime philautus.

Cum triplex sit amicitia, quaedam quae honesti causa, quaedam quae utilitatis gratia, et tertia, quae ob uoluptatem inter homines emergit hoc triplici amicitiae genere officiosus sibi ipsi ut amicus sit, nemo est, qui dubitat. est enim sibi iucundus, quoniam uirtus, quae emicat, iucundissima est. est insuper utilis, quia quotidie ea bona sibi procurat, et parat, quae sunt bona animi, quae a peripateticis uere bona dicuntur: bona autem externa pro tanto sibi elaborat, pro quanto sunt instrumenta uitae, et ad bene agendum ordinata. est etiam sibi amicus honesti causa, siquidem uirtutes, et sapientia, quibus praeditus est sunt bona honesta, quae expetuntur propter se. Est insuper maxime philautus hoc est amator sui, nam ea sibi tribuit, quae pulcherrima, maximeque bona sunt. Insuper inseruit principalissimo sui uidelicet intellectui, et in omnibus illi quiescit. est autem ipse intellectus aut homo totus, aut res principalissima omnium earum quae sunt in homine. officiosus igitur maxime sui amator est, quia mentem amat, illique maxime inseruit. qua ratione euenit (ut propter haec) officiosus maxime solus uiuere possit, quoniam sibi omni amicitiae genere est amicus, nihilque expetibilis reperiri possit in alijs, quod in se non habeat.

Quod flagitiosus non possit sibi ipsi soli uiuere.

Quoniam officiosus ideo aptus est uiuere solus, quia est sibi beneficus, sibi beneuolus, atque sibi concors, fit ut nequaquam flagitiosus sibi soli uiuat unquam. est enim sibi maleficus, maleuolus, atque discors. Maleficus quidem, quia ob formidinem

dinem, atque inertiam eas res agere omittit, quae sibi optimae essent. agit autem eas, quae licet corpori bone appareant, animo tamen pessime, atque turpissime sunt. Maleuolus uero nam res graues, ne fundasque agendo, uitam ob prauitatem odio habet, ac fugit sibi; non nunquam mortem consensit. discors, denique siquidem alios querit, quibus cum uersetur, se uero ipsam fugit. nam si sit secum, recordatur multarum, grauiumque rerum, et sperat alias tales. sed si cum alijs sit obliuiscitur. Insuper neque una secum gaudet atque dolet, est enim in seditione eius animus: cum interdum propter improbitatem doleat, abstinentisque quibusdam interdum letatur adeo ut modo illuc, modo huc rapiatur. flagitiosus igitur atque improbus nec erga se quidem amice affectus est, propterea quod nihil habeat, quod sit amabile, nec sibi soli uiuere uult cum semper cum alijs uiuere cogatur, ut suorum scelerum obliuiscatur. Et de aptitudinibus ex parte animae sensitiue haec tenus.

De prudentia, deque intellectu actiuo.

Post haec eas aptitudines opus est dilucidare, quae ex parte mentis accipiuntur, quarum prima est prudentia, quae cum sit ratio moderatrix omnium actionum quae contingunt in uita, summa aptitudo erit, per quam quisque poterit non solum cum alijs, sed etiam sibi soli uiuere. cum enim e medio tollitur moderamen actionum, tollitur patientia, et omnis uirtus, iis e medio sublatis, solitudo non erit permanens, nec iucunda, quare de prudentia differendum: cum sit aptitudinum preclarissima ad solitudinem agendam. uidetur itaque prudentis esse bene consulere posse, circa ea, quae sibi sunt bona, ac profunt, non particularim, ut quae nam ad sanitatem uel uires, sed quae ad bene uiuendum omnino conducant. signo autem argumentoque nobis sunt prudentes particulares, qui circa aliquem finem consultant. nam ideo prudentes dicuntur, quod circa eum finem ea excogitauerint, quorum nulla est ars. Quare et generatim is prudens erit, qui ad consultandum est aptus. Sed quae sint consultabilia breuibus exponamus. sunt enim nec necessaria, nec impossibilia, sed quae fieri possunt, uel non fieri, nec aucta possibilia sunt consultabilia. sed ea, quae sunt in potestate nostra. insuper nec haec omnia, quia non quae factioni, sed quae actioni subsunt. differunt enim factio, et actio. nam factionis finis quid aliud preter ipsam factionem est, ut domus, actionis uero non semper. nam interdum ipsa bona actio finis est. ex iis quid prudentia sit perspicuum. est enim habitus uerus cum ratione, qui in his agendis uersatur, quae sunt homini bona et mala. ob hoc Periclem et alios huiusmodi prudentes dicimus, quia sibi ipsis, et quae ceteris hominibus sunt bona prospicere possunt, quales quidem sunt, qui publicis, priuatisque rebus administrandis sunt apti. Plato autem prudentiam causam esse ait recte agendarum rerum. Cicero uero propter haec saepe prudentiam esse asserit humane uitae uel magistratam, uel artem. Socrates omnes uirtutes prudentiam esse dicebat. Aristoteles hunc errasse ait, et eum dicere debuisse, nullam uirtutem obsequi prudentiam esse. ob hoc quoque Apollonophanes Stoicus tantam prudentiam fecit (ut hanc unam uirtutem

tutem esse putaret, uel quæ in se auctas alias contineret, uel cui reliquæ omnes famularentur: quam rem & Bionboristhenites, & Epicurus probarunt. unde & Afranius in togata propter hanc excellentiam prudentiam sapientiam appellauit. Hiparchus uero atq; Ptolemæus prudentiam affirmant astrorum uim præuere. nam huius officium est præsentia disponere, præterita meminisse futura autem præuidere. & propter hæc non modo a sollicitudine hominem abducit, uerumetiam contra omnes fortunæ impetus armat, semper enim præcipit quæ agenda, uel non agenda sint. Præterea prudentia ab ingenii acutissime in primis manat, augetur memoria, crescit doctrina, ac rerum experientia perficitur. Plotinus Platonius cum de uirtutibus civilibus scriberet, prudentiæ has species subiecit, intelligentiam, circumspectionem, prouidentiam, docilitatem, cautionem, quibus quoque peripatetici, & ueteres Academici sagacitatem addunt, & uersutiam, & calliditatem, et astuciam, & æquitatem. Qua ratione fit, ut ex mente ipsa, atq; prudentia is intellectus coalescat, qui dicitur actiuus: quippe cum semper quæ agenda, uel non agenda sunt, præcipiat. Et cum ex mente ipsa atq; prudentia intellectus fiat actiuus non ab ratione Minervæ de Iouis uirtute natam esse poetæ fabulantur. intelligentes per Minervam, huiusmodi ex mente atq; prudentia compositum. Et cum prudentis uiri officium sit quæcumque cogitat, aut agitat, recta quadam ratione metiri, nihilq; præter rectum agere, aut nulla ex parte optare humana, atq; putare semper diuinis arbitris presentibus agi, diuinisq; consilijs gubernari, fit ut summa aptitudo sit homini ad uiuendum in solitudine. nam per hanc solitarius uoluptates refrenat dolores reprimat, affectus omnes moderatur ad superos attolitur, atq; diuinis consilijs gubernatur, adeo ut nihil horrendum, nihil formidabile pertimescat, exauretq; semper animo, & omnia præuideat: sicq; pacatus uiuet, ut nec tabescat molestijs, nec timore frangatur, nec futuri lætitiæ deliquescat.

De uirtute, quæ prudentiam conseruat.

Habet autem prudentiam uirtutem, a qua conseruatur, ut temperantiam. hanc enim peripatetici prudentiæ conseruatricem esse autumant, ut quæ iudicium stabile ac firmum in rebus omnibus agendis reddat, nec permittat illud abesse, atq; corrumpi a uoluptatibus, neq; a doloribus tabescere, aut frangi, nam ut recta sit ratio in dictis, ac factis, prudentiæ munus habetur, ut autem non effundatur, sed circumscripta, firma stabilis incorrupta, atq; integra maneat, temperantia. nec huic rei argumentum a contrario deerit, nam si uoluptas & dolor iudicium, quod est de fine peruertunt, eorum etiam iudicium turbabunt, quæ ad finem nos perducant. Turbat autem fine, & medijs ad ipsam, prudentia corrumpitur. quare temperantia, quæ uoluptatum ac dolorum est moderatrix, prudentiam & conseruabit, & augebit. hoc idem testatur & Plato, qui principibus, duabus, ceterisq; omnibus qui ad ministrandis, atq; gerendis rebus publicis intendunt, uinum, libidinesq; omnes interdicit: arbitratus per huiusmodi

non

non modo iudicium, uerumetiam mentem pertinet. sunt insuper nobis utri prudentes argumentum, ut inter Græcos Themistocles, Photion, Examinda, Aristides, Cimon, Philippus Alexandri regis pater, & inter barbaros Massinissa Numidiæ rex, ex romanis iunior Scipio, Vespasianus. M. Fabius. Q. Cincinnatus, Cn. Plancus, hi enim & alij complures pariter temperatissimi atq; prudentissimi fuerunt. Comitantur autem temperantiam modestia, uerecundia, pudor, abstinentia, castitas, honestas, moderatio, paritas sobrietas, atq; pudicitia: in quibus fere uniuersa solitudo consistit.

De pabulo fonte prudentiam.

Est insuper prudentiæ pabulum, quod ipsam fouet humor melancholicus, qui cum ex quotidiano uictu excrescat, euaditq; præternaturalis, febres quartanas, lienes, ceterosq; morbos efficit, cum autem naturalis existens quantitate, atq; caliditate exuperat homines, reddit per citos, ingeniosos, amafios, ad omnem excandescantiam, atq; cupiditatem propensos, nonnullos etiam loquaciores, Multos etiam (ut Aristoteles est auctor) Libro propterea quia calor ille sedi mentis in uicino est. morbis uesanis implicatis, aut lympha. paraphratico instinctu inferuescentes, ex quo sybillæ efficiuntur, & bacchæ, & omnes, qui tic. 30. diuino spiraculo instigari creduntur: cum scilicet id non morbo, sed naturali intemperie problema. accidit. Et (ut cerni) Aristoteles non de ueris prophetis, qui diuino numine afflantur, primo. loquitur sed de ijs, qui pseudoprophetae sunt nam ueros prophetas ammiratur, & non negat in libro de somno, & uigilia cum dicat eos esse supra capitulum nostrum, per hunc modum fieri poetæ narrat cum Marcus inquit cui: Syracusanus, poeta præstantior erat, diuina mente alienaretur. ubi autem frigiditate exacerasset, cum formidolosum quicquam denunciatum est, timidum reddit. Iam enim metui aditum patefecit, & metus ipse refrigerat, ut ex ijs constat, qui metu paulsi obtremiscunt. hæc iterum si magis excreuerit, inducat conuulsiones, attonitiones, atq; stupores. At cum calefit cum mediocritate, ij prorsus melancholia quidem, sed longe prudentiores, & quamq; aliqua in parte minus excedunt, multis tamen in rebus ceteris sunt omnibus præstantiores, alij in studiis literarum, alij in artibus, alij in republica, magnum etiam ad subeunda pericula discrimen hic habitus affert. unde fit, ut homines omnes, qui ingenio claruerunt. uel in studiis philosophiæ, uel in republica administranda, uel in carmine pagendo uel in artibus exercendis, melancholia fuerint: atq; bilis morbis infestarentur: cum inter Heroes de Hercule fertur hic enim ea ipsa natura putatur: & morbum comitalem sacrum ab illo & Heraculeum præci nominauere. Lysandro quoque Lacedæmonio proxime ante obitum genus id uulcerum emerfit. Adde Aiacem & Bellerophontem, quorum alter penitus ad insaniam prorupit, alter loca prosequeretur deserta. quin etiam plerisque alios ex herorum ordine morbo eodem laborasse compertum est, annis uero posterioribus Empedoclem, Socratem, Platonem, aliosq; complures uiros insignes hoc fuisse habitum nouimus, atq; etiam par

tem

88
tem ordinis poetarum ampliore. nam & multo id genus hominum morbi ob eiusmodi habitum corporis exercent, & aliqui suapte natura in eos ipsos affectus perspicue uer-
gunt. omnes tamen fere (ut dictum iam est) natura huiusmodi extiterunt. Quae cum ita sint,
fit, ut habitus huiusmodi, cum calidus sit mediocriter, pabulum sit idoneum non modo ad
prudentialiam fouendam, sed ad solitudines querendas.

De intellectu contemplatiuo.

Is aptitudinibus explicatis, quae ex parte sensitiue anime accipiuntur, nunc de in-
tellectu contemplatiuo differendum, qui proxima aptitudo eorum est, qui in solitudine
uiuere uolunt. Quippe cum solitudo aut ipse contemplatiuus intellectus sit, aut ad eum
aptissimum instrumentum, quod quidem nisi contemplationi sit coniunctum, frustra
censetur, atque non permanens. Intellectus itaque contemplatiuus (cum ad finem perue-
nerit) tria in se habet, cognitionem principiorum, scientiam eorum quae ex principiis de-
ducitur, & sapientiam, quae intellectus est principiorum & scientia eorum, quae ex prin-
cipiis cognoscuntur. cum uero fuerit in uia, circa haec tria semper uersatur: donec ad fi-
nem se peruenisse putauerit. Quare duplex nomen sortitur, nam cum in uia fuerit, studium
ad contemplandum, aut ad cognitionem ueritatis institutum dicitur, cum autem fuerit in
fine, (quod Aueroes fieri posse censuit) intellectus omni ex parte acquisitus, atque per se-
ctus, uocatur. Ex ijs non est obscurum ad quid seruiat solitudo. nam si intellectus contem-
platiuus omni ex parte acquisitus, atque perfectus est, solitudo instrumentum aptissimum
est, quo apte eo frui possumus: atque gaudere, si in uia ad finem cucurrerit, ido-
nea aptitudo erit, tum ut ea parte, quae acquisita est, fruamur, tum uel maxime, ut ad fi-
nem, quo ad fieri possit, perueniamus.

De partibus intellectus contemplatiui.

Contemplatiui autem intellectus partes multiplices sunt, nam aliae principes, aliae
subministræ, aut (ut graeci dicunt) organicae sunt. principes quidem, naturalis phi-
losophia, quam graeci Physicam uocant, Mathematica, & harum media Astrologia per-
spectiua, Musica, est tertia scientia, quam uerbo corrupto Metaphysicam dicunt. Aristo-
les nunc sapientiam, nunc Theologiam. Mathematicas excludit a felicitate contemplatiua:
Aueroes asserens eas non esse inuentas propter delectationem, sed propter exercitationem,
nam graeci (Auctore Alexandro Aphrodisio prooemio de Physico auditu,) Antequam
nos transmutarent ad studium rerum diuinarum, exercebant in mathematicis ut assueti
res mediocriter separatas contemplari, facile possent res diuinas, quae omni ex parte se-
peratae sunt a materia; abijicerent. praeterea etiam alia ratione, ex studiis geometricis, fa-
cile poterant ad mechanicas se conferre, ex studiis arithmeticis ad Mercaturas, quae uero non
uideantur

89
uideantur intente per se, ex eo perspicuum est, quia, cum effectus non sit sua causa prius
agnitus, nullam nobis admirationem affert, cum per causam scitur: quare nec uolupta-
tem. Insuper nulla res naturae est testatur (Aristoteles primo de partibus animalium) in
qua non mirandum aliquid inditum habeatur. & quod Heraclitum dixisse ferunt ad
eos, qui cum alloqui eum uellent, quod forte in casa furnaria quadam caloris gratia se-
dentem uidissent, accedere temperarunt. Ingredi enim eos fidei ter uisum, quoniam (inquit)
ne huic quidem loco dii desunt immortales. hoc idem indaganda quoque natura animan-
tium faciendum est. aggredi enim quaeque sine ullo pudore debemus, cum in omnibus natu-
rae, numen, & honestum, pulchrumque, insit ingenium. Quippe cum naturae operibus iun-
ctum illud praecipue sit, ut nihil temere, uicque fortuita commutatur, sed aliquis gratia
omnia agantur. Finit autem cuius gratia quicquam uel constet, uel conditum est, boni
honestique, obtinet rationem. haec Aristoteles, per quae clarissima ratione patet, nullum esse
naturae effectum, in quo non sit numen: atque diuini quicquam. Quare nihil erit in natu-
ra, quod antequam sciat, nobis admirationem non asserat, postea uero scitum miram delecta-
tionem non efficiat. At res mathematicae, cum non sint effectus naturae, sed in nostra co-
gitatione collocatae nec admirationem nobis asserant, quasi prius suis causis agnitis: sit
ut nec delectationem, nec admirationem nobis prebeant. non enim in eis numen, aut
diuini quicquam comperimus: nisi in medijs scientijs ea ex parte, qua effectus naturae sunt
res, de quibus agunt. hac ratione Aristoteles primo metaphysicae tradit apud Aegyptum
ubi mathematicae primo inuentae sunt, eas nec ad uoluptatem, nec ad necessitatem reper-
tas esse. non ergo ab ratione Aueroes, & Alexander comperitas esse dicit propter exer-
citationem, eam autem scientiam, quae cognitio rerum naturalium est per suas causas, quae
graeci physicam, & eam, quae supranaturalium rerum est per suos effectus, quae & sapien-
tia, & Theologia uocatur, partes esse affirmant contemplatiui intellectus. subministræ ue-
ro his sunt grammatica, & Analytica, cuius duae partes sunt, prioristica, atque posterioristica.
ca, sine enim syllogismis nec inuenire, nec indicare ueritates aliquas possumus, quare nul-
lo pacto philosophari, cum philosophari sit aliud nihil quam studium indagandae uerita-
tis, sine autem grammatica nec recte loqui, nec recte scribere possumus. Sunt igitur ana-
lytica atque grammatica subministræ atque organicae artes, sine quibus non bene, nonque ar-
tificiose partes contemplatiui intellectus haberi possunt. Topica autem inuenta est pro col-
loquijs, & ad differendum probabiliter in omni scientia de omni quesito, quod in ea pro-
ponitur. est enim facultas differendi omne problema. Sophistica uero reperta est aduersus
importunos, qui ueritatem extorquere enituntur. Rhetorica licet moralis philosophiae sit in-
strumentum, ut Analytica naturalis philosophiae tamen utilis est in omnibus dicendi ge-
neribus: in quibus dicere solemus coram auditoribus. Poetica autem inuenta est (ut
Aristoteles auctor est in eo Libro, quem de poetica scripsit) & ad delectan-
dum, & ad conferendum. Quod Oratius affirmat, cum dicit:
Et prodesse uolunt, & delectare poete.

Partes uero naturalis philosophiae, quae quidem omnibus communis est, cum sit de ijs, quae rebus naturalibus omnibus communia sunt, ea est, quam physicam auscultationem uocant: alio autem nomine Librum physicorum in hac enim parte agitur de accidentibus, quae rebus naturalibus omnibus communia sunt, & de principijs, quae eorum accidentium communes cause sunt. secunda uero, quae de caelo, & mundo inscribitur, nam differere uidetur de mundo elementario, & de ea parte supralunari, quae dicitur caelum. de his enim agitur, quatenus motui locali simpliciter subiiciuntur. tertia autem, quae de generabilibus, et corruptibilibus pertractat: nam de mobilibus est, ut subiiciuntur motui, qui terminatur ad formam simpliciter. quarta deinceps, quae de ijs mobilibus est, quorum motus terminatur ad formam mixti imperfecti, quorum scientiam meteorologiam uocant: hoc est sermonem de sublimibus. quinta postea, quae est de mobilibus, quorum motus finitur ad formam mixti perfecti, non tamen sub certa specie definiti, quem appellant graeca de mixtis. hunc sub nomine Libri quarti meteororum iuniores latini ab Aristotele traditum esse putant, Alexander Aphrodisius tertiam de generatione, nos uero hanc partem quintam Librum de mixtis facimus, quae uidelicet terminantur ad formam perfectam, non tamen sub certa specie constitutam. sexta uero quae de mobilibus est, quorum motus terminatur ad formam mixti perfectam, atque sub specie definitam, ut est liber de mineris lapideibusque. septima autem, quae de plantis, quorum motus finitur in formam plantae: quae sub certa specie definita est. octaua deinceps quae est de animalibus, quorum generatio ad formam terminatur, quae sub specie est. nona ea pars est, quam Aristoteles Libro primo de partibus mediam & mathematicam appellat, mediam quidem, quia est de anima, cuius una pars mens uidelicet ad metaphysicam attinet. sensitiva uero atque uegetalis ad naturalem. Mathematica uero, quia huius scientia maxime disciplinalis est. haec breuibus attigisse sit haecenus.

Partes Metaphysicae.

Metaphysica (ut diximus) ab Aristotele Theologia appellatur. Verum Theologia, cum sit sermo de diuinis substantijs, duobus modis tradi potest, aut sensibus nostris tam externis, quam internis menti subministrantibus, & lumine intellectus agentis illustrante, aut supra sensus, captumque nostrum lumine supernaturali illuminante. Prima ratione quidem Theologia naturalis est, & hanc tradit Aristoteles in Libris, quae sunt metaphysicae. hoc est ultra naturalia. Secunda uero ratione est Theologia supernaturalis, quam sub lumine supernaturali sanctissimi uiri attulerunt. Plato uero quicquid de diuinis pertractat, mixta sunt ex ijs, quae pura fide tradita sunt, & ex ijs, quae lumine naturali ipse comperta ab alijs inuenit. naturalem uero Theologiam Aristoteles dissecuit, nam alteram

alteram partem esse uoluit, in qua agitur de ijs omnibus, quae per quandam indifferentiam communia esse censentur diuinis ac naturalibus substantijs. Et hanc Aristoteles abfoluit in undecim Libris, qui primo leguntur. Alteram uero in qua de ijs differitur, quae solum diuinis substantijs accommodantur: & hanc in Libro duodecimo usque ad finem pertractat. Supernaturalem uero Theologiam non opus est dissecare, cum sufficienter a uir sanctissimis in omnes sui partes distincta sit.

De diuisione moralis philosophiae.

Sed quoniam (ut diximus) unus modus, quo prudentiam, uirtutesque omnes acquirimus, est per doctrinam, quae in morali philosophia traditur, non erit inutile moralis philosophiae diuisionem in medium afferre. Et cum haec diuisio, ab ipsius hominis diuisione colligatur, dicamus trifariam hominem considerandum esse, aut quo uiuit simpliciter (ut homo) aut quo uiuit in domo, aut quo uiuit in ciuitate. Et cum quoniam modo uiuat, bene, & male uiuere possit, ita, ut omnifariam bene, beateque uiuat, tres philosophiae morales partes assignantur. Prima quidem, in qua regula traditur, ut homo bene uiuat quo homo. Alia deinceps, in qua leges afferuntur, quibus bene uiuat ut oeconomicus, atque dispensator domus. Tertia denique, in qua leges, regulaeque dantur, quibus homo, ut ciuis, et ut gubernator ciuitatis bene, beateque uiuere eritatur. primam quidem partem in his Libris abfoluit, qui ethicorum appellantur. Secundam uero in his, qui oeconomicorum dicuntur. tertiam denique qui Politicorum nuncupantur. Ex ijs facile colligere possumus in quibus consistit uersa uis contemplandae solitudinem idoneum instrumentum esse diximus. Qui enim solitudinem eligit, & non in his omnibus, uel pluribus uersatur, bestia est, qui uero contra in ijs omnibus, aut pluribus, Deus, hoc est heros est habendus.

De rebus quibus descriptio solitudinis consistit.

Post haec de ijs rebus agendum est, quibus describitur solitudo: nisi enim solitudo optimo situ descriptioneque statuatur, fortasse erit magis homini uiuenti in solitudine impedimento, quam iumento. describitur itaque primo distantia a ciuitate, aere, aqua, & terra, in qua sita est.

De distantia a ciuitate.

Distantia a ciuitate quidem, nam licet solitudo haberi possit in ipsa ciuitate, tumultuaria est, & non procul a negotijs, & hanc ob causam. C. Plinius nepos Minutius Fundanus hortatur ad secessum cum in urbe occupati sint homines rebus inanis, ruris nihil audiant quam audisse nihil dicant, quod dixisse poeniteat, hortatur insuper ad

secessum, cum nemo apud se quemq; sinistris sermonibus carpat, neminem ipse reprehendat, nisi unum se, cum parum commode scripserit nulla spe, nullo timore sollicitetur, nullis rumoribus inquietetur secum tantum & cum libellis loquatur, propter has causas huiusmodi solitudinem facilem, syncretamq; uitam, dulce otium, honestumq;, atq; pœne omni negotio pulchrius vocat. hac quoq; ratione Musæum, hoc est bibliothecam, (que musarum locus esse solet) sacrum atq; secretum asserit, satiusq; esse otiosum esse, q̄ nihil agere; hoc est q̄ multis rebus inanius implicari. Quæ cum ita sint, longe commodius est ad contemplandum, ut solitudo sit procul a ciuitate q̄ in ea collocata. Sed quanta esse debeat distantia, non est exploratum. C. Plinius nepos aliquando asseruit ad quartum lapidem procul esse eligendam, nec ab ratione, nam cum in ciuitate sufficientia sit, & in solitudine contingat indigere ijs, quæ in ciuitate reperiuntur, ut possit indigentia cito reparari, non oportet solitudinem ultra quartum lapidem a ciuitate procul collocare, est autē huiusmodi distantia sufficiens, ad fugiendos ciuiles strepitus. Quare omni ex parte idonea censeatur. Alij uero aliam definiunt distantiam, ut Hieronymus, quod cum sit ad alium finem electa, non est in huiusmodi disputatione amplius immorandum; satis autem nobis sit colligere solitudinem commodius procul q̄ in ciuitate esse eligendam. & quidem cum oportet tunc iug.

De Aeris probatione.

Aeris uero salubritatem describit Palladius primo de re rustica. hunc enim declarare asserit loci ab infimis uallibus libera, & nebularum noctibus absoluta, & habitatorum considerata corporis aila, si eis color sanus, capitis firma syncretitas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus, fauces comineatum, liquidæ uocis exercent. hoc genere (ut inquit) benignitas aeris probatur, his contrarijs noxium cœli illius spiritum confitentur. Aristoteles uero omnium Magister locum aere salubrem esse autumat, qui eleuatis in locis constitutus est, illic enim homo tardius senescere censetur, quippe cum sit euentabilis, & ob id putredo, quæ ibi aliqua ex causa fieret, durare non poterit. contra, qui in concauis paludibusq; ocissime senescant. Præterea locus salubrior est, qui montibus altis regitur a parte cœli occidua, atq; meridiana, & qui discoperiuntur ad ortum, & ad arcum. Sic enim perflatur salutaribus uentis, qui (ut scribit ipse secundo meteororum) sunt septentrionales, & orientales. & ob hanc causam fenestre ad ortum, uel septentrionem sunt collocandæ, ut uidelicet salutaribus uentis perflentur. ex quibus patet non recte dictum esse a. M. Catone salubrem locum esse, qui in radice montis situs est, & ad meridiem spectans, non enim radix montis euentabilis est, nec uentus, qui spirat a meridie, est salutaris. desert enim aerem plenum uaporibus ab aqua eleuatis, cum transeat per Mariam autem cum est humentior, inducit in corporibus putrefactionem calore æstiuo agente. Insuper qui æstate habet umbram, hyeme solem.

De aqua

De aqua probanda.

Et cum aqua usus (ut Aristoteles inquit) plurimus sit, nam & in pane, & obsonijs, & in potu est, ideo cum fieri potest, meliore aqua munienda est solitudo. unde Auicenna: aqua elementū est, quod hoc proprium habet, ut id ingrediat, quod comeditur, & bibitur, non quidem ut nutriat, sed ut alimentum penetrare faciat: illiusq; substantiam bonam aptamq; reddat. causa autem cur aqua non aliat, est quoniam id, quod nutritur est primo sanguis, deinde ob sanguinem membrum. Sed cum simplex corpus, (quale elementum est) nec in sanguinem, nec in membrum conuerti possit, nisi mixturem aliquam accipiat, fit, ut ne quāq; aqua nutriat. aqua itaq; (ut inquit) substantia est, quæ ad liquefaciendum alimentū prodest, quatenus ipsum tenue, aptusq; cito penetrare in uenas, atq; loca, quibus expurgantur excrementa, reddit, usq; adeo ut ne queat alimentum in corpore perficere sine ea suam operationem. Aristoteles uero libro problematum sectione prima aquam asserit corporibus alimento esse, quo iam habito, complexoq; peregrinemur. Aerem uero nequāq; quod non ob aliud uerum esse arbitror, nisi quia aqua pura nulla inuenitur: quæ mixturem aliquam non subfineat. Sed missa faciamus istec sed qualis aqua esse debeat, licet Auicenna uir naturæ philosophiæ non ignarus, multa aquarum genera describat, Palladius tamen breuibus complectitur, cum ait, ut ne a lacuinis, aut palude ducatur, ne de metallis originem sumat, sed sit perspicui coloris, neq; ullo aut sapore, aut odore uicietur, nullus ibi limus insidat, frigus tepore suo mulceat, æstatis incendia moderetur, sed solet his omnibus ad speciem custoditis oculatiorem noxam tectior seruare natura, ipsam quoq; ex incolarum salubritate noscimus, si fauces bibentium puræ sunt, si saluo capite in pulmonibus ac Thorace, aut nulla est, aut rara causatio, nam plerumq; has noxas corporis ad inferiorem partem, quæ super sunt corrupta, demittunt. Sed ut uiciato capite ad pulmonem uel stomachum morbi causa decurrat, tunc cul pandus aer potius inuenitur. deinde si uenter, aut uiscera, uel lactera, uel renes nullo dolore aut inflatione uexentur, si uicia nulla uestige sunt. Sed quoniam inuenire aquam ita salubrem est, aut impossibile, aut difficile, accipiendum est consilium. M. Terentij Varronis Libro primo, cum inquit, in uilla ædificanda hoc potissimum, ut intra septuagille habeas aquam, si non q̄ proximo, primum q̄ ibi sit nata, secundum q̄ influat perennis, si omnino aqua non est uia, cisterne faciunde subiectis: quā aquam Auicenna mirum in modum comendat, cum primo Libro inquit, ex aquis quoq; laudabilibus sunt pluuiatiles aque, illæq; præcipue, quæ æstate pluerint, cum quarum uide licet nubibus tonitrua permixta sunt, nec ob aliam causam nisi ob illius tenuitatem: atq; concoctionem.

De terra probanda.

Terra

Partic. prima. problem. 13.

In lib. de re rustica. cap. primo.

Cap. 11.

Terra uero, in qua solitudo est constituta, nec clementia, nec tofofa sit, nā uapor e
exhalationesq; quæ ab his attolluntur, splenes, & hydropes efficiunt. Sit a palu=
dibus, aq; q; malis procul, potissimum ubi linum aut canabum maturatur, nam circa pa=
ludes, locaq; huiusmodi, animalia etiam quædam minuta crescunt, quæ (ut. M. Teren=
tius Varro inquit libro primo) per aera intus in corpus per os, hac nares perueniunt, atq;
efficiunt difficiles morbos. Insuper terra sit, ut in ea ornamentum fieri possit ex arbo=
ribus, stirpibus, atq; herbis optimis, atq; salubribus, quæ etiam uisum oblectent: qualis
ortus fieri solet. poterit enim per eum locum solitarius nonnunq; recreari.

Cap. 12.

De relaxationibus solitarij uitæ.

Quoniam solitarius, qui contemplatione gaudet, atq; delectatur, nec perpetua,
nec continua uoluptate affici potest, ideo relaxatione indiget. quod uero per=
petua atq; continua uoluptate affici non possit, eo patet, quia uoluptas, quæ contempla=
tionem consequitur, aut est ipsa contemplatio, aut non sine contemplatione. Sed cum
nec operatio aliqua, nec contemplatio humana in nobis perpetua, aut continua esse pos=
sit, dum sumus in humanis, sit, ut indigeat relaxatione, cum enim in qualibet operatio=
ne laboremus, opus est, ut tandiu operatio delectet, q̄ diu corpora nostra a sua dispo=
sitione non mutantur ad laborem. hac ratione nonnullæ res, cum nouæ, sunt delectant,
sed postea non similiter propter hæc ipsa. primo namq; (ut Aristoteles inquit decimo
ethicorum) inuitatur mens, & circa illas operatur intente: quemadmodum operantur
uisu, qui inspicunt, deinde non fit talis ipsa operatio, scilicet sic intensa, sed neglectior.
qua propter & uoluptas extenuatur, ac offuscatur. quare tam q̄ qui sensu, q̄ qui intelle=
ctu operatur, ac delectatur, relaxatione indiget, qui sensu quidem, quia per se operatio=
nem perficit instrumento corporeo. Qui uero intellectu, quoniam saltem per accidens
sensorijs opus est, quæ corporea sunt. Et cum operationes omnes, tam quæ per corpus
expleantur per se, q̄ quæ per accidens, indigeant relaxatione, & quiete. (quippe cum
per eas spiritus resoluantur, qui indigent instauracione) fit ut solitario etiam relaxatio
aliqua sit concedenda. Sed quid illa sit, non est protritum: nec omnibus exploratum.
C. Plinius nepos in epistola ad Tacitum, cum Minerva in motibus, & solitudinibus Dia=
nam conuixit. non est (inquit) quod contemnas hoc studendi genus: mirum est, ut ani=
mus agitatione, motuq; corporis excitetur. Iam undiq; syluæ, & solitudo, ipsaq; illud
silentium, quod uenationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt. proinde cum ue=
nabere, licebit (auctore me) ut panarium, & lagunculam, sic etiam pugillares feræ, ex=
perieris non Dianam magis montibus, q̄ Mineruam inerrare. Aristoteles etiam primo
politicorum uenationem laudauit q̄ inter facultates enumeretur, quibus natura acquiri=
mus necessaria ad uitam, & q̄ pro parte per eam oblectemur. Deorum quoq; inuentio
fuit uenatio Apollinis, atq; Dianæ, qua Chiron ob iustitiam oruatur, quo ille acceptio do=
no letus

no letus utebatur. usi sunt etiam ea (ut inquit Xenophon) qui per id tempus dijs cari
fuerunt, Cephalus, Aesculapius, Milanion Nestor, Theseus, Hyppolytus, Pallamedes,
Vlysses, Menestes, Diomedes, Castor, Pollux, Machaon, Podalirius, Antilogus, Eneas
Achilles. quod si diu uenationem inuenerint, eamq; exerceant, qui dijs cari erant, fit,
ut conueniens relaxatio sit solitario cum laboribus contemplandi fessus fuerit, alij uolue=
runt relaxationem huiusmodi fieri per amicorum colloquia, uel conuictus, uel per alia ge=
nera uoluptatum quæcunq; modo sint honesta, uiroq; sapienti digna. unde Cicero libro
officiorum, atq; etiam cum relaxare animos uoluerint, caueant intemperantiam. Chrean=
tor quoq; philosophus eximius humanam operationem omnem etiam honestissimam, a=
grestem, atq; rudem esse autumat, si uoluptatis penitus expers fuerit. Quare quouis mo=
do uiro solitario pro instaurandis spiritibus idonea fuerit recreatio, concedenda est mo=
do (ut diximus) honesta sit.

Solitudinis præmia.

Superest tandem ut honestæ solitudinis præmia afferamus, est enim primum ea
uoluptas, quæ recte factorum conscientiam, ac memoriam comitatur. Memoria
enim ac recte factorum conscientia cum nec malediam, nec obrectatoris formidet, iucun=
dissima est. hanc sapienti uiro sit esse plures philosophorum putarunt, qui gloriam non
esse expetendam asseruerunt, nec solum recte factorum conscientia, sed longe magis re=
rum agendarum spes iucunda est, nam cum solitarius semper spem habeat bene agendi
in futuro, summa uoluptate gaudet, atq; oblectatur, nec tantum præteritorum memoria,
atq; futurorum spes, uerum etiam presentium agnitio atq; contemplatio delectabilissima
est. nam cum sit rerum præstantissimarum, per eam (ut Aristoteles asserit) uel deus est,
aut dijs par. Deus enim sola contemplatione gaudet atq; uoluptate sola, quæ eam sequi=
tur, fruatur. eo autem diutaxat differt q̄ in solitario uoluptas, quæ suam contemplatio=
nem comitatur (ut Aristoteles probauit) paruo tempore durat, nam ipse cum corruptibi=
lis sit, uoluptas sempiterna non erit. Operationes uero sensuum, quæ ei subministrant,
cum expleantur labore, nec erit continua, nec perpetua. At illa dei, & sempiterna, &
perpetua est, est enim eius intellectio sine labore perpetua, atq; sempiterna, quam diui=
na uoluptas sequitur. Secundum uero premium, quod honesto solitario paratur, adeo est
Deus enim optinus non satis premij esse putans, quicquid in terris mortalibus tradi po=
test, honestum solitarium æterni cui participem reddit, ut æterna cum numinibus uitæ
fruat.

Niphani octauo Septembris.

M D. XXXI.

EIVSDEM

EIVSDEM AVGVSTI

NI NIPHI MEDICIS PHILOSOPHI

Suessani de sanctitate, atq; prophanitate Libellus

ad Hieronymum Seripandum

Eremitani ordinis uirum

religiosissimum.

ET SI ea mi Hieronyme perturbatio est omnium rerum ut suae quaeque fortune maxime poeniteat, nemoque sit (ut Ciceronianis uerbis utar) quin ubi uis, quam ibi, ubi est, esse malit tamen cum malorum omnium medicina eaque praecipua sit philosophiae studium, post Libellum de uiro nobili Antonio fratri tuo inscriptum, de sanctitate atque Prophanitate (ut hoc utar uocabulo) ad te scribere decreui. Nam cum animo ex totius ferè Italiae clade affecto opem attulero, tum liquido inter omnes constare poterit, sancto uiro nihil mali accidere posse. Sed quemadmodum tot amnes tantum superne deiectionum hincbrium, tanta mediterraneorum uis fontium non mutant maris saporem, aut remittunt quidem, ita aduersarum rerum impetu sancti uiri animum deiique non posse. Apparebit enim illum immotum in eodem semper statu manere, et quicquid aduersi euenierit, ueluti mare in suum saporem uertere, ac etiam quod Deo placitum, aduersus mala attolli. Praeterea Deum ipsum opt. Max. erga sanctos uiros paternum habere animum, illosque uehementius amare. Erumnis uero, doloribus ac damnis ideo exagitare, ut uerum inde colligant robur. Quae omnia si mente perceperimus ingentes profecto floccifacimus calamitates quibus nunc maxime urgemur. Icarco autem Libellum hunc ad te scripsimus, tuoque sub nomine potissimum emittere decreuimus, quod cum uita, moribus ac doctrina summus eniteas eorum, quae in hoc elaborauimus, et æquis iudex, et acerrimus defensor esse potes. Vale.

Io. Alouisii Vopisæ.

I, templum ad sanctum huc. Si urget uia longa uiator

Saltē attrectato limine tutus abi.

DE

INCIPIT LIBER PRIMVS DE SANCTITATE.

De sanctitatis definitionibus secundum Platonem.

QUONIAM de sanctitate atque prophanitate pertractare proposuimus, de quibus Platonem in Euthiphronem, et Aristoteles septimo ethicorum sub nomine heroice uirtutis, atque immanitatis discernerunt, ideo primo ea, quae Plato sentit, afferemus; initio nobis assumpto ab ipsius sanctitatis definitionibus. sunt enim a Platone in Euthiphronem plures assignatae, quarum prima est, ut sit sanctitas habitus, quo homines inclinantur ea omnia Deo tribuere, quae Dei sunt. Alia uero est, ut sit sanctitas hominis ad Deum amicitia. Tertia definitio est, ut sit cura deorum, quarta ut sit scientia uouendi, atque sacrificandi deo, quinta ut sit inter deos, et homines mutua quaedam mercatura, hae sunt definitiones sanctitatis, quae in Euthiphronem assignantur, et licet Plato in eo Libro, ut mihi uideatur, nihil certi definit, tamen per ordinem definitiones huiusmodi omnes exponamus. nam ipsi dilucidatis, quid prophanitas sit, omnibus erit perspicuum.

De prima sanctitatis definitione secundum Platonem.

SECUNDUM Platonem igitur prima sanctitatis definitio est, ut sit habitus, quo homines inclinantur ea omnia Deo tribuere, quae Dei sunt; hanc ergo definitionem primum exponamus quoniam ex huius dilucidatione, caeterae perspicuae erunt, est itaque sanctitas habitus. Nam ea, quibus homines agunt aut patiuntur, ut auctor Aristoteles. est Libero magnorum moralium sunt aut potentiae aut affectus, aut habitus, affectus (ut exemplo dicam) sunt ira, mansuetudo, amor, odium, timor, audacia, pudor, inuerecundia, impudentia, commiseratio, indignatio, inuidia, caeteraque de quibus Aristoteles. differit secundo rhetoricorum Libro, talia uero comitari solent dolor, atque uoluptas. sunt enim affectus, quibus homines commoti differenter iudicant. Potentiae uero sunt facultates appetitiuae siue sensitiuae animae, quae ex principijs generationis innascuntur ei, quibus facile affici possunt, unde enim eis possumus irasci, odire, pertimescere, et alia huiusmodi pati, potentiae dicuntur, insuper ea, quibus possumus uidere audire, currere, et caetera id genus agere: etiam potentias appellamus. At habitus sunt quibus ad haec, bene, uel male, facile uel cum difficultate habemus, erit autem inter haec ordo, nam ex essentia animae, a principijs ortus potentiae pullulant, ex potentijs in appetitu, affectus prodeunt, ab affectibus uero, cum in actione sepe ponitur, habitus, in appetitu generantur, cum igitur sanctitas nec sit potentia, quae ab animae essentia nobis innascatur alioquin omnes essemus sancti, uel prophani: nec affectus, non enim sanctitate commouemur ad differenter iudicandum. esset etiam sanctitas (si esset affectus) non ex nostris actionibus orta, sit ut sanctitas sit habitus, quo homines inclinantur, ea omnia Deo tribuere quae Dei sunt, Dei uero sunt, quae sine medio

N

a Deo

à Deo accepimus: Accepimus a Deo sine medio non corpus, ut Plato in Libro de natura disputat sed ab elementis quattuor, non eam naturam, quam vulgares medici naturalem complexionem uocant, sed a cœlestibus sphaeris, non eas animæ partes quæ affectibus trahuntur, sed a demonibus, atq; sphaerarum animis, Accepimus ergo rationem, ac mentem nostri parentis imaginem sine ullo cœlicolarum, aut demonum ministerio, quare hæc dei sunt, qui ratione fit, ut habitus, quo homines inclinantur Deo reddere mentem ac rationem: sanctitas sit: non enim alia præter hæc sine medio a Deo accepimus, qui itaq; hæc omnia Deo reddit uir sanctus, hæc Deo reddere opus sanctum, dicantur.

Quod propter hæc quæ dicta sunt in prima definitione, Plato affirmet sanctitatem esse iustitiæ partem siue speciem.

Sed quoniam, ut Aristo. asserit quinto ethicorum, unum iustitiæ genus est, quo reddimus alicui, quod suum est, sit profecto, ut Plato eo Libro uerum assermet, cum asserit sanctitatem esse huius generis iustitiæ partem siue speciem: qua reddimus alicui quod suum est sanctitate enim reddimus Deo, id omne, quod Dei ipsius est: reddimus enim mentem ac rationem, quæ Dei sunt, quæq; à Deo sine medio accepimus, est autem sanctitas pars uel species iustitiæ quippe cum omne sanctum sit iustum, non autem iustum omne sanctum est, est enim una iustitiæ huius generis species, qua hominibus reddimus ea, quæ sua sunt, & hæc recte, ut Plato asserit, ad hominum curam spectat, Altera uero qua Deo reddimus, id omne quod Dei est, & hæc ad Dei curam attinet, Quare sanctitas ea iustitiæ pars uel species est, quæ spectat ad Dei curam, qua uidelicet: Deo reddimus, id omne quod Dei est mentem scilicet ac rationem.

De secunda sanctitatis definitione secundum Platonem.

Dubitatio

Quoniam uero opus sanctum sit Deo amicum ac uir sanctus etiam Deo amicus, sit ut, sanctitas sit hominis ad Deum amicitia, ut in secunda definitione Plato deducit. Verum pluribus modis, huic definitioni occurret, primo quidem, quoniam (ut octauo ethicorum tradit Aristo.) amicorum proprius actus est conuictus. nihil enim (ut inquit) tam proprium amicorum est, quam uiuere simul, atq; conuersari. At hominum ad Deum nec conuictus nec conuersatio cum Deo esse potest, deinde si hominis ad Deum amicitia sit, oportet ut sit, aut honesti, aut utilitis, aut uoluptifici mutui amor. Ad hæc si nos ad Deum amicitiam habere poterimus, in aliquo communi bono eam firmari necesse est: istud autem quid sit, aut quale, non est perspicuum. Rursum sanctitas (ut Plato demonstrauit) est iustitiæ pars, at amicitia, nec uirtus, nec uirtutis pars, nec ut Aristo. inquit, iustitiæ

iustitiæ species est, Quare si hæc secunda Platonis definitio conueniens fuerit. sanctitas non ipsa hominis cum Deo amicitia, sed erit habitus iustitiæ quo reddimus Deo ea omnia, quæ ab eo accepimus propter amorem, quem erga Deum ipsum habemus. non enim hæc secunda Platonis definitio formam, sed causam dicit, hunc enim amorem quem Plato amicitiam uocat, sanctissimi uiri charitatem appellant, quæ habitus est uel amor, quo mouemur ad fruendum Deum propter ipsum deducatur enim charitas a *χρησις* græce quæ latine est tum amor, tum gratia, uerum charitas dicitur a gratia: nam gratia multis debet, primo enim Deo in quo est prima & principalis debiti reddendi ratio: quippe cum Deus omnium eorum bonorum, quæ in nobis sunt, prima & principalis causa sit postea parentibus, qui sunt generationis nostræ, atq; discipline, proximum principium d. inde ijs personis qui nobis præsent, e quibus publica beneficia proficiuntur quattuor ijs hominibus, qui priuata nobis beneficia contulerunt, charitas uero solum in Deum refertur: cum sit amor, quo Deum amamus, propter ipsum quoue mouemur ad eum fruendum: Quo etiam si laudabilia agimus, id prodest nobis ad salutem. at si omnia sine eo agerimus, quæ uirtuti sunt, nihil nobis prodest, sanctitas ergo non ipsa amicitia hominis ad Deum est, sed uel propter amicitiam, quæ nihil aliud q̄ charitas est. hanc rem ille gentium sapientissimus magister ita indicat, cum inquit, si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest subaudi ad salutem. qua ratione fit ut nemo possit boni simpliciter quicquam sine hac Dei amicitia, atq; charitate agere: etiam si nudum uestierit, famelicum saturauerit & aliqua id genus fecerit: Nam si (ut Aristo. octauo ethicorum affirmat) uera, uirtus est, dispositio perfecti ad optimum, sic nulla uera uirtus esse poterit sine charitate. quæ est amor, uel amicitia, ad ipsum simpliciter bonum, quod est Deus, potest tamen aliqua uirtus esse in aliquo homine non ea ratione, qua charitate caret, aut qua charitatem habet, Sed uel qua aliquod donum ab ipso Deo accepit saltem naturæ bonum quod non omni ex parte propter scelera ipsa ammisit, hoc enim pacto poterit aliquis sine charitate ad uirtutem aliquem actum exercere, & si non simpliciter bonum, saltem bonum in genere, nam licet desit debita ordinatio in ultimum finem, adus ordine in aliquem particularem finem quem ut particulare bonum amamus, hoc enim ordine in particularem finem (quod est donum, atq; aliquod naturæ bonum) propter scelera homines non caruerunt, patet igitur ex ijs neminem sanctum esse qui non habet cum Deo amicitiam: hoc est charitatem atq; amorem cum quo licet nec conuiuere, nec conuersari possimus. secundum exteriorem naturam, quæ corporea, atq; sensitiua est, secundum tamen spiritalem uitam, quæ mente agitur, cum Deo & conuictus & conuersatio esse potest, firmatur autem hæc hominis ad Deum amicitia super beatitudinem quæ est communis Deo, & hominibus qui sanctitate emi-

N ij cant,

can, ideo in huiusmodi charitate triplex amicitie ratio reperitur, hinc scilicet quidem, quoniam beatitudo summa atque honestissima bonitas est. Iocundi uero, nam auctore Aristotele, boni et absolute et sibi mutuo sunt iocundi at Deum, atque sancti consimili bonitate ferè boni esse uidentur utiles denique, quoniam boni sunt sibi inuicem, utiles benefactoribus de secunda sanctitatis definitione.

De tertia sanctitatis definitione secundum Platonem.

Tertia uero sanctitatis definitio secundum Platonem erat, ut sit sanctitas cura Deorum, dixit autem Deorum cum unus tantum sit Deus, more gentilium, qui Deum et angelos deos appellarunt. horum curam sanctitatem esse asserit. est enim multiplex cura: alia, quæ ad equos spectat, ut equestris: est enim equestris facultas equorum cura. alia ad canes, ut uenatoria, alia ad boues, ut bucolica, quæ uero ad Deos spectat, hæc est sanctitas, uerum non eadem ratione sanctitas est Deorum cura, quæ equestris equorum, equestris enim bonum ac utilitatem equis affert, ab equestri enim equi iuantur, ac meliores euadunt, et canes a uenatorum peritis, et a bucolica boues, et reliqua cuncta similiter: Sanctitas uero cum dijs non proficit, nec meliores efficit, fit ut non eodem modo cura sit Deorum, quo et equestris equorum erit igitur eo modo sanctitas Deorum cura, quo serui dominos curant, Quare ministra quædam Deorum (ut uidetur) cura hæc erit, non tamen ea ratione ministra qua medicinalis facultas ad sanitatem, nec qua facultas, quæ naues conferuit ad nauium fabricam, nec qua facultas edificandi ad domorum constructionem ministerio fingit, quæ ratione fit ut sanctus sit Deorum minister ea ratione quæ dijs ministrat, sacrificia atque uota: et gratia loquendo et agendo.

De quarta sanctitatis definitione secundum Platonem.

Ex his sequitur quartam sanctitatis definitionem quæ a Platone assignatur esse recte assignatam, cum ait sanctitatem esse scientiam uouendi atque sacrificandi: sanctus enim uouendo petit, sacrificando dat, quid enim petit a deo se ipsum, quid deo dat, se ipsum, ideam enim sui quæ in diuina mente est, petit, quam et Mercurius a Periandro petijt, dat autem naturam suam, quæ ideæ particeps est.

De quinta sanctitatis definitione secundum Platonem.

Quoniam uero sanctus uouendo petit a deo, sacrificando uero deo dat, fit ut sanctitas mercatura quædam mutua sit inter deos et homines, mercatura enim eam nominare lubet, non autem ea ratione mercatura, quæ et mercatores mutuo accipiunt, et dant, nihil enim nobis boni est, quin illi prebeant, quæ uero a nobis accipiunt, quod illis conferunt, non enim ijs quæ dijs a nobis accipiunt, aliqua ex parte iuantur, quare ex hac ratione sanctitas mercatura quædam mutua est inter deos et homines, quæ omnia bona ab illis homines suscipiunt, et eis honorem, uenerationem, et ut modo dixeram, gratiam reddunt, fit igitur ut sanctus sit deo placatus atque amicus, qui enim honorem, uenerationem, et gratiam reddit deo, is placet, et deo amicus est. hæc in euthyphrone de sanctitatis definitionibus Plato.

De pietate quæ sanctitatem antecedit secundum Platonem.

Nunc de pietate differendum, de qua non una ratione loquuntur Auctores, Aristoteles, qui Trismegisti auditor fuit, inter pietatem et religionem nullam fecit differentiam. Marcus autem Tullius Libro ueteris artis inquit pietas est per quam sanguine conuinctis patriæque beniuolis officium, et diligens tribuitur cultus, nonnulli uero eorum qui in libro decimo de Ciuitate Dei sacris rebus elaborarunt, ut Aurelius uir in doctrina egregius, non nisi erga Deum pietatē extendit, asserens quæ pietas proprie Dei cultus intelligi soleat, quam greci eusebiam dicunt: alij autem summa doctrina uiri asseruerunt pietatem primo erga deum habendam esse, quippe qui summum bonum est et in nobis essendi, atque gubernandi primum principium, deinde parentibus atque patriæ et quibus etiam secundario, summus atque gubernatur, et quia consanguinei eo dicuntur quo ex eisdem parentibus proficiantur, ueluti octauo ethychorum tradit Aristoteles fit, ut in pietate, quæ erga parentes habetur: etiam pietas contineatur, quæ erga consanguineos intelligitur simili ratione in pietate erga patriam, intelligunt pietatem erga ciues, atque amicos. At Plato pietatem nihil aliud esse autumat quæ Dei agnitionem, quæ sanctitatem præcedit, quid sit autem pietas Hermes eadem definitione describit, cum inquit, *ἡ ἀγνοία τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἀπειρία*, hoc est pietas enim agnitio dei est nam, ut inquit una custodia pietas est, pius enim hominem, nec demon malus nec scelerum tenet, nam deus liberat pius ab omni malo: quoniam quidem et solum in hominibus bonum sit pietas, et quoniam pietas est dei agnitio. Ideo sanctitatem excitat, sanctitas uero pietatem confirmat atque sancit: qui enim deum cognoscit se natum esse ad fruendum deum nouit, qui uero se natum esse ad fruendum deum præuiderit, mouetur ad sanctitatem quæ habitus est, quo ea omnia deo reddimus, quæ ab eo accipimus. sanctitas uero, ideo pietatem confirmat ac sancit, quoniam sanctus deo ipso agnito, quæ ab ipso accepit retribuit, non potest autem quæ ab eo accepit, retribuere nisi iterum Deum parentem

parentem nostrum esse agnoscat. recte ergo Plato asserit sanctitatem confirmare, atque sanctare pietatem ipsam.

De religione que sanctitatem sequitur.

Quoniam uero sanctitas religionem mouet, ideo, quid sit religio, Plato exponit, cum ait religio est eius quod deo redditum est, assidua meditatione iustisq; operibus indissolubilis cum ipso deo religio, et quoniam cum deo est religio ipsa indissolubilis religio, recte ut Plutarchus affirmat, fit ut religio scientia sit diuini cultus, nam iustis operibus, assiduaq; meditatione, cum ipso deo quotidie nos religendo, famus Deum colere, atque ei seruire, quare pietas sanctitatem mouet, sanctitas quoque religionem, prius enim hoc, uel instinctu, uel inspiratione, uel admonitione opus est, quo Deum unum esse nostrum parentem fide indubia cogitemus, quam pietatem esse diximus, cum quis ista concepit, mox omnem mentis, et rationis intentionem in Deum noscendum amandamq; figit, quam rem Mercurius sanctitatem esse affirmauit ex hac flagrante in Deum intentione, metisq; ardore fit, ut omnia Dei opera instituta, mandata meditemur, exerceamusq; et assiduo studio quicquid ad eius uenerationem pertinet, religamus, quam ob rem nos ipsos relegendo religantes deo religiosi sumus. quod si ita fuerit, ex pietate, sanctitate atque religione una fit connexio, ueluti triplex funiculus quem difficile est soluere, quoniam ut diximus, pietas sanctitatem excitat, sanctitas pietatem confirmat ac sanctitatem, sanctitas quoque religionem mouet, religio religat sanctitatem. hec ex Platone aperte accipiuntur, qua ratione fit ut religio ipsa sine metu tueri, aut custodiri non possit quoniam enim non metuitur, contemnitur, quod contemnitur utique, non colitur, ita fit ut religio, et maiestas, et honor metu constet. Metus autem non est ubi nullus irascitur. siue igitur gratiam deo, siue iram, siue utrumque detraxeris, religionem tolli necesse est, sine qua uita hominum stultitia, scelere, immanitate repletur, multum enim refrenat. homines conscientia, si credamus nos in conspectu Dei uiuere, si non tantum, que gerimus uideri de super. sed etiam que cogitamus, aut loquimur, audiri a deo putemus. proficiatur autem metus ex dei agnitione, qui enim Deum cognoscit, Deum timeat necesse est, quod eleganter in sanctionibus dictum est, qui enim Deum non cognoscit, (quod ad sapientiam attinet) Deum non timet, sicuti qui non regem agnoscat, regem nequaquam timebit, quare si quis tollit dei agnitionem, tollit pietatem, qui uero pietatem sanctitatem quoque qui denique pietatem et sanctitatem, dei metum etiam delebit, quare et omnino religionem, tollit: qua sublata, confusio ac perturbatio uite sequitur, qui enim religionem non suscipit, hic a natura hominis alienus uitam pecudum sub humana specie uiuit.

De questione Platonis.

Sed

Sed mouet Plato questionem, utrum sanctum: quia sanctus est, a dijs amatur, uel quia a dijs amatur, est sanctum: ex ijs quae dicta sunt, facile questio diluitur, nam si sanctitatis ratio in ipsa retributione atque deuotione consistit, licet sanctum sit, quod amatur a Deo: tamen non quia amatur a deo sanctum est, non enim ratio eius, quod est amatum esse, et eius quod est sanctum esse, una est nam amatum a Deo, eo ipso quo eadem amatur a Deo, a Deo amatum est non autem quia amatum a deo est amatur. At sanctum opposito modo se habet, sanctum enim quia tale est, ut ametur, amatur, et amatum est a deo, quare non quia amatur a deo sanctum est: sed uel quia sanctum amatur a deo. quod si occurreret, quia nemo sanctus est, quin sit praedestinatus ad salutem, Nemo autem ad salutem praedestinatur, quin ab ipso deo diligatur atque ametur, ergo nemo sanctus est nisi quia amatur a deo, quare quia a deo amatur, unusquisque sanctus, erit. Hec questio aduersus Platonem non paruam habet difficultatem, sed quoniam disputare de ea esset egredi propositum nostrum, ideo ad nostra theologica te mitto, ubi intelliges utrumque uerum esse, et quod sanctum sit, quia amatur a deo: et quod e contrario, quia sanctum ametur a deo. Alia tamen atque alia ratione, quam nunc non opus est agredi.

De sanctitate secundum Aristotem.

Aristo. uero grecorum sapientissimus libro ethicorum septimo sanctitatem heroicam uirtutem autumat, qua homines dii fiunt. et quoniam Diagora, Theodorus, Leucippus, Democritus ceterique Epicurei sanctitatem, atque heroicam ipsam uirtutem substulerunt, Aristotiles loco a contrarijs sic uirtutem heroicam esse argumentatur, tria sunt quae circa mores sunt fugienda, uicium, incontinentia, et immanitas, ergo circa mores tria sunt amplectenda uirtus quae uitio opponitur, continentia, quae incontinentiae aduersatur, et sanctitas, siue uirtus heroica: quae immanitati, ac prophanitati contraria est. hanc autem esse sanctitatem ita exponit, hanc conuenit dicere quae est supra nos, heroicam in quam quandam atque diuinam, ut Homerus de Hectore, quoniam eximia bonitate, praestabat, dicentem, Priamum introduxit,

Nec iam hominis sane mortalis filius ille esse uidebatur, sed diuo semine natus, deinde concludit, cui sanctitas opponitur (primo) et dicit quare si ex hominibus, ob uirtutis exuperationem (ut aiunt) disjuncti, tali quidem is habitus fuerit, qui feritati opponitur: tu uero subintelligas: Primo, quoniam sanctitas aduersatur omni ei, quod circa mores est fugiendum, uidelicet et uitio, et incontinentiae et immanitati, primo tamen aduersatur immanitati quae est longe magis fugiendo quam incontinentia. et ultimum, postea exponit, quo nam modo heroica haec uirtus sit praestabilior uirtute, et inquit, et enim ut ferre neque uitium est, neque uirtus, sic neque Dei, sed hoc quidem, praestabilius est uirtute, illud autem diuersum quid est a uitio genus, quare ueluti feritate homines euadunt beluae ferae, atque immanes, sic uirtute heroica homines euadunt dii hoc est sancti, atque heroes: Est enim

enim heroica ipsa uirtus supra humanam uirtutem uirtus, & homo igitur qui hac uirtute pollet supra homines heros.

Quæ Eustratius de heroica uirtute atq; sanctitate.

EVstratius uero librorum ethicorum Aristoteli egregius interpres humanam naturam in medio diuinarum substantiarum, & belluarum constituit, habet enim mentem qua cum diuinis substantiis, & uim sentiendi, qua cum belluis comunicat. Quare cum homo ea parte qua cum dijs communicat, ultra communem modum humanæ perfectionis perficiatur, quasi in similitudine substantiarum diuinarum, quas gentilitas Deos appellauit, Deus, heros, sanctus fit, cum uero ea parte, qua cum multis animalibus conuenit ad belluarum peruersitatem attingit, tunc bellua fera, atq; immanis euadit, quod si medio modo se habuerit, ad neutrum extremorum declinando, tunc humana uirtute afficiatur, eritq; homo hoc pacto, non Deus, non heros, non sanctus, sed uirtute humana affectus. Quare ratione fit ut uirtus heroica, & sanctitas, & deitas, idem sit, nam cum habet ad eam perfectionem uehitur, quæ excedit humanam uirtutem euadit heros, hoc est semideus, sanctus, hoc est sensibus suis, appetitibusq; sensuali penitus, prædominans, sensualis enim appetitus in hac perfectione constitutus a deo rationi assuetus est, ut nihil ultra appetat quæ ratio dicat. euadit etiā deus, non quidem substantia atq; natura, sed uel similitudine, aut secundum opinionem gentilium, qui crediderunt mortales homines uirtutibus fieri posse deos, uirtus uero, belluas, atq; prophanos, & immanes, sequitur etiā ex ijs ut heroica ipsa uirtus non genere aut specie ab humanis uirtutibus intersit, hoc est a fortitudine, mansuetudine, temperantia, ceterisq; id genus, sed uel solo excessu, nam uirtus, qua quis fortis est, supra fortem omnem, heroica est, atq; diuina uirtus est, uirtus etiam qua quis temperans est, supra temperantem, omnem heroica simili ratione erit, eodem modo de ceteris uirtutibus. Insuper deducatur omnem uirtutem fieri posse heroicam ut liberalitatem heroicam, mansuetudinem heroicam & ceteras id genus, cum uidelicet in homine supra communem modum uirtutum humanarum sit.

De excessu quo uirtus heroica excellit humanam uirtutem.

Quid uero excessus sit, quo heroica uirtus humanam uirtutem excellit, nec Aristoteli exposuit, nec Eustratius dilucidauit, non enim est gradus, quo una qualitas dicitur, altera qualitate maior aut intensior, non enim potest esse uirtus altera magis quam altera in medio extremorum. Quare dicamus omnem uirtutem in bonum esse ordinatam quippe cum omnis actio, ut Aristoteli inquit bonum quoddam appetere uidetur. omne autem bonum principaliter finis est quare si uirtus ordinetur in ultimum finem qui secundum ueritatem est dei fructio & summum bonum, sic uirtus est heroica & diuina quam Plato sanctitatem

citatem uocauit. Liberalitas enim cum ordinatur in dei fructiōem uirtus est heroica, diuina qua sancti homines euadunt, simili ratione & mansuetudo & temperantia, & quæuis alia uirtus: quæuis enim harum si in ultimum finem ordinetur, qui est simpliciter & summum bonum, heroica uirtus habetur, & quoniam hæc ordinatio qua actiones nostras in ultimum finem dirigimus nihil aliud est quam amor quo mouemur ad Deum fruendum, amor autem quo ad Deum fruendum incitamur, charitas est, ut uiri religionis præcipui exposuerunt fit, ut excessus quo heroica uirtus uniuocam sibi uirtutem, exuperat, sit charitas qua mouemur ad agendum secundum uirtutes, ut diuina bonitate fruamur. At si uirtus qua agimus ordinetur in Deum sub ratione qua est obiectum in finem delatus, modo uidelicet, quo maiorem sectatores dirigunt, aut alij qui de Deo ueram agnitionem non habuerunt. hoc pacto omnis actio erit peccatum cum non ordinetur in ultimum finem, ea uidelicet ratione qua est obiectum uere fidei, & si uirtus qua agimus ordinetur in particularem finem non qui est re ipsa bonum, sed apparens etiam uirtutem erit, sicut non est uera uirtus auarorum prudentia qua excogitant diuersa. Lucretiorum genera, auarorum iustitia qua grauium damnum metu aliena contemnunt, auarorum temperantia qua luxurie quæ sumptuosa est quolibet appetitum, & auarorum fortitudo qua, ut ait Horatius per mare pauperiem fugiunt per saxa, per ignes, & si uirtus qua agimus ordinetur in particulare bonum ut est ciuitatis salus, erit profecto uera uirtus imperfecta tamen, non enim refertur in finale & perfecte bonum, qui enim sic agit non charitate, sed quod habet nature bonum quod non omni ex parte propter scelera est ab actu agere uidetur, excessus ergo quo heroica uirtus uirtutem sibi uniuocam excellit charitas est, & ideo heroica uirtus tantum uniuocam sibi uirtutem exuperat, quantum charitas, quæ amor est diuinitatis fructiōis exuperat amorem, quo mouemur in particularem finem charitatem, uero hanc nemo Plato, nec Aristoteles, nec Eustratius cognouit sed sub quadam confusa & obscura nomenclatura eam balbutierunt.

De peripatetica pietate quæ heroicam uirtutem antecedit.

Quoniam pietas, ut Plato autumat, sanctitatem antecedit, est autem sanctitas (ut diximus) heroica uirtus, si ut pietas heroicam ipsam uirtutem, antecedit, uerum pietas, alia ratione describitur a peripateticis, nam (ut peripatetice loquar) pietas nihil aliud est, quam agnitio finis: cuius gratia homo factus est. At finis cuius gratia facti sumus, duplex est, alter ultimus, & sic pietas, cum in ultimum finem fertur est agnitio Dei: cum uero medium finem respiciat est agnitio uirtutis heroicæ quæ in nobis cum acquiritur ad eam pietatem paramus, quia homo est heros, medius inter mortales, & Deos, quod autem heroica ipsa uirtute paremur ad eam pietatem quæ Dei agnitio est, perspicuum est. cum enim homo ad eam perfectionem uehitur quæ excedit humanam uirtutem, heros euadit, hoc est

ut ita

ut ita loquar Semideus. Insuper euadit sanctus, hoc est sensibus suis appetitiuq; sensualia penitus predominans. sensualis enim appetitus in hac perfectione constitutus adeo rationi parere uidetur, ut nihil ultra appetat q; ratio dictat, at cum homo heros atq; sanctus euaserit sensualis appetitus menti adeo uiuatur, ut ex eis quasi una facultas sit facta. cum uero ex appetitu sensuali & mente sit una facultas mox hec facultas Deum agnoscat atq; fruatur. Sed quæ cognitio finis antecedit quæ se ultimum finem comitetur exponamus, non enim una eademq; cognitio est, nam cognitio finis quæ præcedit confusa, ut ita loquar atq; uniuersalis est: est enim finis confusa atq; uniuersaliter expetitur quippe cum eo modo finis appetatur quomodo præcognoscatur & econuerso, & quia finis confusa atq; uniuersaliter appetitur ideo uniuersaliter, ut ita loquar, atq; confuse præcognoscatur, non enim appetitur hic uel ille finis sed finis ideo non hic uel ille finis præcognoscatur. Quare peripatetica pietas cognitio finis est, non distincta atq; ut metaphysice loquar intuitiua sed confusa atq; uniuersalis hec itaq; cognitio præcedit, cognitio uero quæ comitatur distincta est atq; intuitiua qua finis agnosatur agnitione quæ est ipse finis, cum enim finem agnoscamus in se distincte atq; intuitiue agnitione comprehendimus quæ est in se finis. Quid igitur sit peripatetica pietas ex hisce perspicuum est, post hæc de amore qui pietatem sequitur & heroicam uirtutem antecedit differendum.

De amore qui pietatem sequitur & heroicam uirtutem, atq; sanctitatem antecedit.

Cum itaq; amor fruendæ pulchritudinis, ut Plato inquit, desiderium sit. desiderium autem agnitionem sequitur ut umbra corpus sit, ut amor sequatur pietatem quæ est agnitione finis, pulchritudo autem splendor quidam est qui humanum animum ad se rapit fit, ut amor sit fruendi splendoris desiderium, sed quoniam splendor multiplex est alter in corpore qui in colore figura, linearumq; decore collocatus alter in animo qui in doctrina atq; morum concinnitate habetur, tertius autem in diuinis substantijs constituitur qui in bonitate atq; perfectione intelligitur fit, ut amor qui fruendi corporei splendoris est ad assequendam sanctitatem atq; heroicam uirtutem impedimento nobis sit, caput enim animum & diuertit ab ipso fine, amor autem est & qui fruendæ diuinæ bonitatis est & qui fruendæ pulchritudinis quæ in animo est parat ad sanctitatem & sequitur pietatem nec tantum ad sanctitatem, uerum etiam concitat animum ad religionem quæ diuini cultus, ut Plutarchus asserit. scientia est hic fortasse est quem theologi charitatem uocant, peripatetica autem amorem fruendi finis.

De temporibus quibus heroica uirtus sanctitas ipsa floruit.

Nunc quibus temporibus heroica uirtus atq; sanctitas floruerit exponamus. non enim omnibus temporibus inualuit, temporibus itaq; discipulorum domini herouit uirtus sanctitasq; ipsa plurimum spectata est. illis enim temporibus uirtutum dominus, uirtutq; dux suæ conuersationis odore totum respexit orbem. tunc enim fortes temperantes, liberales, magnifici, magnanimi, ueraces, iusti, mansueti, heroici, atq; sancti, fuere. nec iniuria profecto nam ad res mortales & ad horastansitoras quæ supra nos non sunt, non est heroica uirtus, nec sanctitas, sed ad diuinas ad quas toto mentis conatu ferrebantur quippe qui caduca & quicquid suæ sortis neglecta dignitas propriaq; ignorantia fuerat magnum uideri calcabant ut opes diuitias, honores. nihil enim sensibili in hoc mundo magnum est præter mentem, ut Plato inquit, quæ sola diuinorum est capax, illis etiam temporibus propter hæc quæ diximus sola magistrum uite præcepta cogitabant nulla; eis alia studia placebant. Quare temporibus illis cælestes heroes cum hominibus conuersabantur quadam uite conformi bonitate affecti, hæcenus de sanctitate.

EIVSDEM AVGVSTINI NIPHI MEDICIS.

de prophanitate Liber secundus.

De prophanitate secundum Platonem.

Quoniam uero prophanum, ut Plato autumat sancto aduersatur si sanctitas habitus est quo homines inclinatur ea omnia Deo tribuere, quæ Dei sunt, prophanitas habitus erit quo homines inclinatur a Deo ea omnia negare quæ sunt Dei mentem uidelicet ac rationem. si sanctitas est hominis ad Deum amicitia prophanitas erit odium hominis ad Deum si sanctitas est cura Deorum prophanitas erit Deorum contemptus, atq; negligentia, si sanctitas uouendi atq; sacrificandi scientia est prophanitas erit sacrificandi atq; uouendi ignorantia. si sanctitas est inter Deos & homines, mutua quædam mercatura prophanitas erit eorum quæ Dei sunt, ut ita dixerim, rapina atq; furtum ac ratio fit, ut prophani impij sint atq; irreligiosi, & si prophani impij atq; irreligiosi sunt, prophani nimirum ab hominum natura erunt alieni qui uitam pseudum sub humana specie uiuunt, insuper erunt & immanes qui feritate gaudent.

De prophanitate secundum Aristotelem.

Quid uero prophanitas sit secundum Aristotelem non est clarum illud tamen primo accipiendum quod Plato prophanitatem. Aristoteles nunc immanitatem, nunc feritatem dicit. prophanum enim (sancto ut diximus) contrarium est immane autem heroico, sed cum perspicuum sit sanctum esse heroicum fit, ut prophanum sit immane quare prophanitas erit immanitas siue feritas. si igitur sanctitate homines sunt dii, sancti atq; heroes prophanitate immanes atq; fere euadent quod profecto Pythagoras

O y thagoras

thagoras intellexit, cum migrare animos de corporibus in corpora asseruerit. istud enim migrare allegorice dictum est, nam homo interdum usque adeo insensuale appetitum conuertitur, ut non homo, sed bellua sit. eius enim anima non amplius rationis particeps est, sed omni ex parte ferina atque sensualis.

De tripli prophanitatis genere secundum Peripateticos.

Verum prophanitas, aut, ut peripatetice loquar, immanitas, non una ratione est. nam triplex secundum Aristotelem immanitatis genus est, una enim immanitas est naturalis, altera egritudinalis, tertia uero moralis, naturalis quidem ea immanitas est quae & peruersitate naturae a generatione ipsa contrahitur. hoc enim immanitatis genere immanes sunt Barbari omnes, peruersitatem enim eius naturae quam ex ortu principijs contrahunt, immanes sunt omnes atque prophani ueluti efferatae gentes sunt quae circa pontum incolunt. harum enim nonnullae crudis, nonnullae humanis carnibus delectantur, aliae uero tradunt ad inuicem natos ut in conuiuijs comedantur, egritudinalis uero quae ex egritudine proficiatur. hoc immanitatis genere Ajax atque Bellerophon, ut Homerus demonstrat, laborarunt, fuit etiam quidam ut Aristoteles inquit, qui mactauit matrem atque comedit, qui etiam cum serui iecur uorauit. de his duobus generibus nos non loquimur, cum huiusmodi immanitates heroice uirtuti non aduersentur, moralis uero immanitas ex peruersorum actuum usu nobis oritur, hoc profecto immanitatis genere ea mulier erat immanis quam ferunt praegnantium viscera resandere, puerosque comedere Phalaris etiam hoc immanitatis genere famosus fuit, oritur autem hoc immanitatis genus, ut Aristoteles demonstrat, ex consuetudine ueluti nonnulli ex consuetudine euellere sibi pilos corrodere ungues carbones, aut terram comedere & cum masculis coire delectantur, quoniam a pueritia sunt consueti: adiuuat autem ad huius rei generationem uere atque conuersari cum Barbaris. hi enim, ut Aristoteles mouit praui moribus sunt, qui cum immanes fiunt omnes & qui secum uiuunt corrumpunt, conuertuntque in fera.

In quo differt prophanitas siue immanitas a crudelitate atque trauolentia.

Quoniam autem magna quaedam inesse uidetur immanitati cum crudelitate communitas praeterea uidetur non est, quibus in rebus haec ab illa differat. Ita quae crudelitas, (quae in nullo differt a trauolentia, nisi quia trauolentus est, qui uultu crudelitatem praefert, aliosque terret, ut Terentius indicat,) uindictam magis sequitur. immanitas uero siue prophanitas imperi potius rapitur. Rursum crudelitas non est elatione nata, immanitas autem siue prophanitas sponte sua fertur potius. Ad haec crudelitas

legem

legem humanam, ritusque tantum honestos transgreditur. immanitas autem non modo leges humanas transgreditur, sed per eam ab homine desciscitur, fitque ad bestias etiam monstruosas, atque illarum rabiem transitio. quin immo etiam immanis atque prophanus in quibusdam est belluis maior ac uioletior. quae nam enim numero bestiarum mater inuenta, quae factum medicamentis adhibitis ex utero eiecit? Aut (ne paritudo ipsa palam fieret) in cloacas suffocauerit editam prolem? aut uiuam tellure suffossa, condiderit? Praeterea immanitas siue prophanitas puerilem in modum nomen ipsam crudelitatem ludum sibi constituit: in quo exiliat, uoluptatem solam et sanguinolentia quiritans. Claudius Augustus gladiatoris in muneribus, qui fortasse prolapsi essent, iugulari iubebat, quo expirantium ora ac faciem cerneret, quin & ipse aderat tormentis questionum, spectabatque summa cum uoluptate cruciatus ac poenas. Mahometus turcarum imperator consuevit post uictorias ac praedas et captiuorum numero nunc pluribus, nunc paucioribus in conspectum suum adductis edicere in frustra uti conaderentur, spectatorem sese ludi eius exhibens. Mafius Barresia Brutis cum exercitu prepositus a Ferdinando primo rege, iussit quosdam non contentus a lege constitutis supplicis seram per lumbos adacta secari. Potuisset uideri imitatus Caium Caesarem, qui non paucos ferra medios discerpit: uerum ignorauit Mafius omnino literas. quibus perspicuum neminem immanem uel prophanum esse, qui non & crudelis sit. Potest uero quispiam crudelis esse, qui non est immanis.

Claudius

Augustus

Mahometus

Mafius

Barresia

Moralem immanitatem proficiat interdu ab iniustitia.

Manare autem immanitatem ab iniustitia e fonte quasi quodam, nemo est qui dubitat. Quid enim iniustius est, quam erga Deum ingratitudine uti? erga patriam impotentia erga parentes filios, cognatos, amicos impietate? inconstanti ac fluxa fide erga eos, qui publicam rem administrant, & cui iureiurando sis obstrictus.

Moralem immanitatem aliquando proficiat a nimio rerum futurarum metu.

Quod etiam interdum a metu immanitas proficiatur, Egypti reges declarant: qui consueuerunt (ut Ptolomeus narrat) per Mathematicos genituras eorum explorare, qui in lucem uenirent, quae si aduersarii regum ipsorum genituras essent comperire, et uestigio natos occidi iubebant. Quo in genere foedissima est Herodis illa iudegorum regis in tot infantes puerosque carnificina, cuius suspitiosissima uita, moresque uariantissimi cum omnia pauet, cuncta formidat, eo illum adegere, ut in filios innocentissimos, in uxorem etiam maxime amatam efferuerit. Nero ille, quem iure immanissimum uocitarunt (ne de alijs loquar ciuibus) Domitium Corbulonem, innocentissimum senatorem, solertis-

simum

simum ac feliciſſimum ducem, fortiffimum ciuem romanum, quip̃ parthorum auctorita-
tem maxime fregiffet, attriuiſſet q̃; ſuperbiam, per fraudem occidi iuſſit, dum illius uir-
tutes ſuſpectas haberet: quas & magnificari ab eo par fuiſſet, & ob maiestatem Ro-
mani imperij magis ac magis mihi atq̃ illuſtrari. Theodoricus romanorum Rex (licet
pluribus uirtutibus eſſet clarus, cum Simachum & Boetium ob uirtutes inſignes ſuſpe-
ctos haberet eos exacto conſulatus anno deferentibus Oſithone & Claudentio factioſiſ-
ſimis ciuibus, Papiam relegauit, quos tandem aucta formidine occidi iuſſit.

Moralem immanitatem potiſſimum ab avaritia proficiſci.

AB avaritia uero, quę etiam plurimorum uitiorum fons eſt, immanitatem etiam
proficiſci, pręfertim ubi fuerit ambitioni conuicta, uirgilianum illud demõſtrat,
quid non mortalia pectora cogis. Auri ſacra famēs: hoc accipe non exiguum eorum
eſſe numerum, qui dum paternę ſuccceſſioni pauculos meſes dilationem ferre nequeat
parentes ſuos ſubſtulerint. Nicolaus Acteus ciuis noſter (ſcilicet parua magnis compa-
rare) dum ſuſpicaret Michaelē fratrem nummos patris clam ſubtraxiſſe, cum pugio-
ne tranſegit.

Moralem immanitatem ab impetu uenero proficiſci.

QUod etiam ab impetu uenero homines prophani ac immanes fiant, ſanguino
lenta animalia declarant, nam moloſſici canes, quip̃ maioris ſunt ſtatu corpo-
ris, canes minores quaſi alterius generis ob impetum uenerum morſibus diſtractos
dilandant. ſimili modo leones, urſi, tigrides, Elephanti, Lupi, ceteraq̃ id genus ueneris
impetu ſeſe dilacerant. Homines igitur in feritatem delapſi uenero ab impetu imma-
nes fiunt. Itaq̃ non ſolum per ſanguinolentiam ac cruentationem, uerum etiam per
uſiam libidinis. Hac ratione Anchemolus filius Rheti Matrubiorū regis nouerca ſiā Ca-
ſperia ſuprauit: ut Virgilius libro decimo, inquit. Semiramis Ninum filium poſt mortē
Nini patris in uirum ſibi coniunxit. Meneſphron (ut Oui. Meta. libro ſeptimo narrat)
more ſerarum cum matre iacuit. Biblis Caunum fratrem Mileti ex Ciane filium ada-
mauit ibidem libro nono. Myrrha Cynarę Cypriorum regis filia rem habuit cum patre,
& ex eo concubitu ſiſcepit Adonidem. Macareus filius Aeolirē habuit cum ſore
Canacę. Cleopatra a fratre (quem pro marito habebat) polluta eſt. Cydon etiam a dama-
tus a ſore. P. Clodius ſuas tres ſorores cognouit. Ideo ait Cicero. P. Clodium non
pluris feciſſe bonam deam, q̃ tres ſorores. M. Antonius imp. conſuetudinem ueneris ha-
buiſſe dicitur cum Fauſtina ſore, ex qua Luāllam genuit, quam poſtea. L. Antonio
fratri copulauit. A. Caracalla imp. Iuliā nouercam ſibi in uxorem coniunxit. Ptolemeus
Energetes Berenicem ſorem adamatam in matrimonium duxit. Theodoricus franco-

rum

rum rex fratris aſe interfecti filiam in uxorem duxit. Philippus frater Alſonſi deca-
mi hiſpanię regis chriſtianam Dacie regis filiam, & fratris ſui uxore ſibi per uim copu-
lauit: ſp̃reta religione ac ſacerdotio cum eſſet Abbas, & preſul hiſpalenſis. Ioānes Ari-
minenſi (ut de iſi loquar, qui temporibus noſtris uenero impetu immanes facti ſoro-
rem ſuam duxit uxorem. Et ne offendiſculo ſimus aliquibus contemporaneis noſtris,
qui ſeruo more ac immaniter cum ſororibus, matribus, & ceteris id genus libidine uſi
ſunt, bona fronte pretermittimus, illos inter imanes etiam enumerauit Ariſtoteles pedi-
cones, qui fortasſe ſunt pluſq̃ immanes, cum hi abutantur natura: qua nulla ſerarum
abutiuntur. Inter hos Ariſtoteles enarrauit Armodium & Ariſtogitonem Athenienſes,
Qui mutua uenere utebantur. Cratinus Athenienſis Comędiographus de immanitate
notatus eſt propter obſcenum in pueros amorem. hanc immanitatis notam non auſugit
L. Quintius ſtaminus uir conſularis, nec Ibius hiſtoricus patria Rhęginus, nec L. Pa-
pyrius, nec Ceſar, nec Mamurra. nec Phormianus talem notam euitarunt. ſunt qui
accuſant philoſophos, ut Rhegdonem, qui cum Atheniſ aduſcentulus eſſet in ſeruitute,
a domino in lupanari conſtitutus eſt, ut proſtaret, & corpore faceret queſtum. Ut
Theophrasum quem ſeruauit Nicomachum Ariſtotelis filium ad prepoſteram uenerem
adamaſſe. Maledici inter hos notarunt Platonem, ſed q̃ hec ſint philoſophis obſcena, li-
bri demonſtrant, in quibus huiusmodi immanitates acerrime exploduntur. Nolo notare
Reges, Principes, ac Sacerdotes, quos poſſem ſi uellem, ne eos offendam qui iure uiden-
tur defendendi.

De monſtroſis immanitatibus & primo de mulierum im-
manitate circa partum.

SUNT inſuper nonnullę immanitates, quę cum ſuperent ſerinos mores, monſtroſę
dicuntur inter has ea immanitas eſt, quę mulierum eſt circa factus proprios, ſunt
enim nonnullę mulieres, quę in partus ſuos tam impio debachantur, ut (medicaminibus ad-
hibitis) abortionem procurent aut prolem editam ſtatim exanimant, terre q̃; aut cloacis
clam infodiunt, Quod quidem prophanitatis genus ſacerdotes maxime attingit, quę
deo uirginitatem cum uouerint, pollutis tamen uotis, rituq̃; ſacerdotali perituranter atq̃
inceſte contaminato, grauidę factę (ne ſcelus pateat) execrabiliori conantur ſcelere id-
ipſum prohibere ac corrigere, dum hoc immanitatis genus ſcelus perpetrantur. nec uero
monſtroſa hac feritate ſacerdotes tantum, uerum etiam uiduę ac nubiles puellę, ſplendi-
diſſimęq̃; etiam ſcedantur familie. Compertas audio etiam uxores, quę (ut uiros hoc in-
iuriarum genere infeſtarentur, aut illatas ab illis iniurias ulciſcerentur) in lucem ue-
nientem prolem proprię eliferint manibus. Et quoniam cum hac immanitate nulla fe-
rarum trauulentia eſt comparanda iure monſtroſa immanitas appellatur.

De ea

De ea monstrosa immanitate que est liberorum expositio.

Inter monstrosas immanitates enumerant etiam liberorum expositionem, hanc enim nulla ferarum uisa est facere. per multa tamen excusare illam possunt, ut summa rei familiaris tenuitas, que satis nullo modo sit alendi soboli, ut euitanda summe infamiae gratia, quemadmodum de Romulo & Remulo narrat historia, ut etiam cedis maternae auertere de respectus, ob adulterium aut incestum, quod quis ita sit, ex ipsa tamen excusatione criminis magis imminuitur quam diluitur. Quid enim immanius quam parentes prole sentire que ope eorum occurrere ratione potest, que duobus e malis minus eligenda est, ceterum expositio ipsa duplex est. Altera cui proposita salus est, Altera uero cui mors. Expositio cui mors proposita est, (ut que de Cyro refertur) quam recipit excusationem. Qui uero siue patres, siue matres ea conditione liberos exponunt, ut partus saluos faciant, digni sunt laude. Quia ut in infamias diffugiant, ac cruciatus, acasandi, quam nolentes crimen quidem aduersus rectum honestumque, preterquam ciuiles leges, moresque bonos patrauerint, non tamen improbandi, quam saluti consulerent, cuius nobis a natura insita est cupiditas ac studium. hanc rei prospicientes christiani loca quedam sacra frequentissimis quibusque in urbibus constituere, que hospitalia uocant, ad que pueri, puellaeque exponende noctu deferuntur, ac sine arbitris, quo et expositio occulta sit, et infantes expositi commode alantur, ac publice. Per hunc enim modum obuiam itur infamiae pariter ac immanitati. quod igitur expositio, cui mors proposita est, sit monstrosa immanitas, patet, nam illa fiebat in syluis, ut a feris partus deuorarentur. Huic propinqua expositio ea est, que fit ab Aethyopibus, quorum non exigua pars humano uestatur sanguine, dictique inde Antropophagi, passim enim apud illos inuenies parentes, qui libero frumento ducenda uitae gratia mutant eum mercatoribus, eosque pro uiclu suo seruitui addicant.

De ea monstrosa immanitate, que est circa religionem.

Inter monstrosas immanitates enumerant etiam impietatem, que nihil aliud est quam error contra religionem, nam cum religio (ut inquit Plato in Phaedone) sit homini a natura insita, nullaeque tam ferre sint, aut Barbarae nationes, que aliquam religionis speciem non obseruent, sit, ut multiplex sit immanitas, que in impietate consistit. in primo igitur ac maximo immanitatis genere uersari mihi uidentur illi, Deum esse qui negant: aut si esse consiteantur cultum tamen illi suum, ut nullam habenti rerum humanarum curam, minime tribuendum censent, neue ab alijs tribuatur, et dissuadent ipsi, et qua possunt etiam arte ac uia, prohibent. Verum ut dilucidius hec monstrosa immanitas pateat, illud annotatione dignum est, aduersus religionem non uno tantum modo peccari, nam alij reperiuntur, qui erga Deum ingratisimi fuerunt, reperiunturque quotidie non primates tantum,

qui

quique potentatibus abutuntur, uerum infimi etiam ac plebei homines, et hi sunt, qui deus effectui diuini cultus monstrosa immanitate prophani habentur, nam in colendo Deo maxime impij sunt, beneficiorum eius immemores. Quid enim aut naturae hominis magis aduersum, quam naturae ipsi rebellem fieri aut quid est aliud perduellionis reum esse quam eripere ei uoluisse, cui omnia debeantur, suos honores, sua iura, nullum denique esse eum dicere? Alij uero, qui excessu, ac nimij cultus studio immanitate etiam monstrosa polluantur. hoc pacto prophani sunt, qui dum placare Deum uolunt, singuli tum homines, tum ciuitates ac populi hominem ipsam priuatis et publicis in sacrificijs mactauerunt ac sanguine eius aras imbutas consperserunt, ut Tantalus (qui in Phrygia regnauit) hic enim dijs hospitio susceptis, Pelopem filium coctum membratim, comedendum apposuit, ut eorum diuinitatem experiretur. Apud Dianam Tauricam hostiae erant peregrini, et hospites. Apud Carthaginem annis singulis mactati hominis sanguine Saturno diuina res fiebat. Quid diuina illa maiestate, beneficentiaque indignius, quam dum sanguine gaudere illum humano putes hominem ei id est te ipsum ut iugules, ad aram conficias, mactes? O mores maxime sanguinolentos, pietatemque summe truculentam, O cultum feris ipsis quas imitaris, horribilem, ac formidandum? Catilina ante orationem habuisset ad populares sui scelus, humani corporis sanguinem uino permixtum in pateris circumtulit, eoque ab singulis degustato aperuit suum consilium. id ideo fecisse creditum est (ut Salustius ait) quo inter sese magis fidi forent alius alij tanti fauoris conscij, ac si post eam execrationem, quam rem aperuisset, Deos iratos, infestosque habuissent, fideique ac iurisiurandi corrupti ultores. Refert tacitus consueisse Reges quosdam, quoties societates inirent, iunctis simul dextris, pollicentes inter se uincere, nodoque perstringere, atque ubi sanguis in artus suffusus esset exteriores, leui ictu cruorem eruere, eumque inuicem lambere, idque foedus arcum haberi solitum, quasi mutuo cruore sacratum. Alij et terij sunt, qui gentes quaedam coluerunt Canes, Ibidesque, ut apud Aegyptios, quod serpentes, qui certo anni tempore ex Arabicis paludibus subuolant, obuiam profectis arce conflareque credatur. Apud Romanos Anserem quod Capitolinam arcem, expergefactis clangore custodibus, ab irruptione gallorum seruauit. Quin et auctore Prodicio coram coram quaedam in anima pro dijs habita sunt, ueluti Sol, Luna, Aqua, Terra, quod ad uitam conducere uiderentur, quod horum commoditate mortales maiorem in modum delectarentur. Scythae (quemadmodum in toxaride testatur Lucianus) per uentum et gladium tanquam per Deos iurant, propterea quod ille spirandi sit auctor, hic mortis. sunt qui Deum ipsam ab hominibus uexari posse crediderunt, sui que illum e sedibus angustis, e Tribunali tentasse pellere, ac deicere. inde fictum est Gigantes e terra genitos, remotos finisque a caelo locis, quam ratione nulla praediti, nullo uerae cognitionis ductu ad uolentia traherentur, actionesque maxime impias ac detestabiles, quodque non tam inae-

P derent

derent q̄ obserperent, qui progressus animalium esset uenenosissimorum serpentinis eos pedibus uel serpentibus ipsis potius pro pedibus uti dixere. immanes igitur gigantes non uasitate solum corporis ac deformitate, uerumetiam affectatione & impetu, At non immane, sed Anile potius. Aut fortasse Dei de benignitate recte est sentire, id sibi persuadere placari Deum placentula, aut mola salsa fasciulone spicarum. Alij autem (quia patrum uisum erat esse regum maximorum, ac fortissimorum filios) humane pudentes fortis, ac pigentes regie prognationis, Deum ad adulteria euocant, uxoriasq; libidines, ut Alexander Philippi filius Salmoneum, & Iouis tonitrua effinxit, & diuino sibi honores exhiberi exposculant. Quod aut dementius, aut immanius. nam q̄ Scipio letaretur, exultaretq; Iouis dici atq; haberi se filium, hoc ad ambitionem potius q̄ ad immanitatem referendum uideatur, statim ad dementiam uel furorem ma. it, que in hoc ipso genere ab Caio, qui in Cesarum successit seriem, admissa sunt plurima. uides igitur diuino in cultu quot modis peccetur, & qua etiam uia recedatur a ratione, hominisq; a dignitate atq; excellentia, quantusq; ab fiat ad immanitatem prolapsus.

De ea monstrosa immanitate que est ex occupata patrie libertate.

Est adhuc etiam aliud monstrosæ immanitatis genus huius (quod diximus) proximum: occupare uidelicet patrie libertatem, nam cum possit Deum patriam secundum obtineat locum: quid inde stabilis, magisq; uiolentum esse potest immanitatis genus, q̄ occupata patria, libertatem ciuibz suis eripere, Tyrannidemq; exercere, ac inter rapinas, exilia grassationes, torturas, cædesq; continuas uersari? Parte alia uitam agere uoluptuariam: ut utroq; uitæ genere belluas sequi uideare, illarumq; inherere uestigijs, rationabiliq; parte deprauata, ancillatum agere tum immundissimarum uoluptatum, tum rabiosi impetus appetitionumq; uiolentissimarum. Insectatus dicitur monstra Hercules pro tuenda libertate, aut restituenda ijs, quibus fuisset adempta: que ob merita inter Deos ipse consensu hominum relatus est. contra uero, qui a patria libertatem subtulit, lupus dicitur, ut illud Plautum demonstrat, homo homini lupus. Timebat uxores Dionysius ac maxime suspectas tum has, tum etiam filias habebat. Adurebat sibi capillum candente carbone, dum omnes pauit: dum nulli fidit propter contaminatissimam cædibus, rapinisq; consuetudinem. Quid autem immanius q̄ filias metueret, cum ex aduerso uideamus feras ipsas pro tuendis catulis suis etiam in uenatorum tela incurere, proq; illorum salute mortem (quam euitare fuga possent) uolentes appetere, ut belluis ipsis appareant tum inferiores, tum etiam deteriores. ciuilia illa tot et tanta Romanorum bella quid pre se aliud ferunt, q̄ monstrosissimam immanitatem: qua uel truculentissima animalia excuperant. Quando enim aut leones, aut tigrides, in aciem prodierunt aduersum se ipsas, coactis un-

diq

diq; ex Asia Europaq; atq; Africa præsidij? Quo fit, ut in hoc ipso immanitatis genere homines belluis ipsis sint superiores. Nam in hoc scelere tumultu ac calamitate pater in filij filius in patris uiscera gladium adigit: mutuoq; sese confodauerunt cruores: id quod nullis unq; in prælijs præterq; ciuilibz contigisse legitur. ut iure exclamare liceat Terentianis uerbis, O Cælum, o Terra, o Maria neptunia. Quid enim a sole spectari potuit indignius, ipsisq; ab cælibz?

Si liceat regnandi causa monstrosi immanitatibus uti: atq; prophanitatibus.

Sunt tamex, qui regnandi causa admittunt monstrosas immanitates. q̄ Reges, Cæsares, Principes atq; id genus potentatus alij regnandi gratia eas exercuerint boni enim illi ac sanctissimi Cæsares, cognatos, affines, familiares, senatores, ut libere dominarentur, ueneno è medio subdulerunt. Augustus Cæsariem Cæsaris patris ex Cleopatra filium è medio subtulit, quo solus imperaret. Aratus Dux Sicyonijs cum multos tyrannos sua uirtute subdulsset, Philippo iuniori Macedonia regi caput esse formidolosus, propterea ueneno lento ac sensim dato ab eo potionatus est. Alexander Macedo ab Iola prægustatore Antipatri ad regnum aspirantis filio, ueneno potus est. Philipæmenes magnus græcie imperator, cum apud Messenios in domicilium subterraneum neq; auras, neq; lucem exterius excipiens fuisset impactus, hauslo ibidem ueneno perijt ueneno porrigente Dinocrate Messeniorum Duce, parta de illo uictoria. Hærius ex Luciburgio imperator post Albertum a Clemente pontifice designatus, opera Roberti Sicilie Regis ueneno perijt. Ladislaus Rex Apulie dum Florentinos bello aggredi, suæq; ditioni submittere constituisset, eorum opera ac insidijs ueneno suffocatus est. Conradus imperator Frederici filius ueneno perijt, quod medici a Manfredi (qui imperio successit) petentia corrupti dederunt. nec ueneno tantum, uerumetiam alijs innumeris modis filij patres filios, fratres ac sorores regnandi gratia necant. Darius Rex Persarum Anobarsenem filium interfecit, q̄ is Alexandro promississet se patri insidiaturum, & mortem intentaturum. Romanis in latinos certantibus Cassius Signifer Crassum Brutum filium occidit q̄ is patrem prodere, & hostibus portas aperire uoluisset. Sunt & alij plurimi patres qui regnandi gratia filios interfecerunt. Contra uero filij etiam plurimi patres. Cosroes Rex Persarum senio confectus dum Medorsen filium regni heredem instituisset, ab altero Syroche natu maiore interfectus est. Nicomedes Prusiam patrem Bithymie regem dominandi libidine uita spoliavit. Sunt & alij filij plurimi, qui regnandi libidine patres perne carunt. Qui uero fratres, innumeri sunt, ut Antiochus magnus Seleuca filius, ut Romulus Remum, ut Ptolemæus Philadelphus Argram fratrem, ut Artaxerxes Pamphylie tyrannus fratrem natu maiorem, ut Mithridates Rex Ponti matrem,

P ij fratrem

fratrem & sex liberos sunt et alij & ex iunioribus ex antiquis qui regnandi libidine patres, matres, fratres, filios, & sorores interfecerunt, quæ permittenda esse tradunt, tum regnandi gratia, tum quia Cæsares, Reges, & magni principes ea effecerunt, quorum uoluntas lex est. Vtrum autem hæc liceant, aut ne, non est præsentis traditionis, illud tamen pro comperto habeas, regna ipsa, dominatus, imperia, allectamenta esse quædam admonstratas immanitates, sanguinisq; cognati effusiones: ut hi ipsi monstra siue hominum, siue naturæ uocandi sint cum homine: cæteri quidem omnes nati sint ad cætus colendos, societatemq; conseruandam. Hi uero ad desolandum tantum modo, & quantum in ipsis est pœnitius exhauriendam.

De ea monstrosa immanitate, in quam inciditur
post uictoriam.

INter monstrosas etiam immanitates, eam enumerant, in quam inciditur post uictoriam. copijs enim hostium aut fugatis, aut cæsis, quid efferatius esse potest q̃ uoluntate iacentium corpora, & si quos spiræ inuenias, in eos rursum manu seuire? Quod factum ab Hannibale post cladem illam cannensem sunt qui tradant. Quid ab humana ratione magis alienum q̃ post uictoriam in mortuos sæuire. Odio Ciceronis usq; adeo excersit Antonius, ut mortui caput in mensa apponi uoluit, per q̃ diem illuc affexerit, quo usq; tali spectaculo animum exatiasset. Sylla rerum potius corpus Marij iam defuncti reuellit, atq; disciebat, quia propter Talionem formidans corpora cremari instituit. Achilles Hectorem Patrocli sibi carissimū interfectorem occidit, occasionem ter arcam Troiæ muros raptauit curru. Quumq; instar frendentis belluæ immanitatem expleuisset, Priamo patri ueniale cadaver exposuit. Quanto & homine & imperatore rerum humanarum memor dignius esset, id & curare, & permittere post illatam calamitatem, caduera uiri sepeliantur, quam ad rem induciæ concedi solent, ac si quibus uulneratis ac male cæsis reliqua uitæ spes est, eis medicorum operam subministrare, q̃q; hostibus. Nam & in uictos, prostratosq; quosq; iure belli captiuos habere licet, humanitas exuenda non est, nec tela in captiuos, uerum in acie flantes exercenda. Grassatorum enim est, ac ficiuorum & eorum quidem truculentissimorum, post spoliatos uiatores, eosdem obrumcare, uidelicet ne cognoscantur, strenui uero militis id nullo modo. Excitantur autem qui in ipso prælio interq; conserendas manus, cæso aduersario, caput auellunt. Militari enim ex instituto & lege est: cum sint militibus præmia cæsi hostis proposita. hoc pacto auulsi a ceruice capitis ostentatio, ut sit rei strenuæ gestæ testimonium, non est in humana. Quid in super immanius esse poterit q̃ post uictoriam urbes, populosq; diripere. præcipuam enim ad omnem immanitatem res hæc materiam exhibet. nam in polluentis templis, in uiolendis sacris, in corrupendis tum puellis, tum pueris impuberibus, in cedendis senibus, sexuq; imbecillis, aditum ad omne immanitatis genus paratur. Ad hæc quid truculentius

culentius, immanius, prophantius, ac ab humana ratione magis remotum esse potest, q̃ uastare agros, desolare regiones ac populos, urbes incendere, ciues ad internitionem penitus ducere, sexusq; omnes imbelles funditus euertere. Qualis autem ea ruina sit (uelustiora ut omittantur) non multis ante annis Carolus doctus Burgundiorum Princeps in Lige urbe opulentissima, cui similis est ea Capuæ deuastatio, quæ paucis ante diebus facta est, & illa Romæ desolatio quæ temporibus his, emerfit: in quibus (ut breuibus utar) nihil nisi in humanum spectatum est omnibus autem ijs monstrosior ea immanitas est, quæ utuntur milites hodie, qui in urbibus hospitantur. hæc enim aut similis nunq̃ ab historicis est tradita. Amice enim a ciuibz recipiuntur, ut autem hostes acerrimi omnia agunt. Spretis enim mandatis ducum, sub quibus militant, in omnem immanitatis exuperantiam furere uidentur: omni enim scuitie genere ac calamitatis adhibito, nullo pietati, nullo misericordiæ, nullo deniq; religioni deorumq; Aris ac præcibus hominum relicto loco, urbes omnes, (a quibus amice recipiuntur) ut hostes prophantissimū petunt.

De ea monstrosa immanitate, quæ proditio est.

INter monstrosas immanitates etiam proditionem arbitrantur esse addendam, nec iniuria quidem, nam quid hoc ipso aut scelere sceleratius, aut execramine execrabilius? Quid immanius q̃ fidem fallere, insurandum, ac deos ipsos uenales habere, Ludiuius Maria qui post turpissimam illam fugam, uocatus a nobilitate ac popularibus, Mediolanum eiecit inde Gallis se receperat, cum maximam Heluetiorum manum ac Brigantum ad stipendia conduxisset, confligendumq; Gallico cum exercitu, esset inter ipsas acies ac tubarum pene cantus ab Heluetijs ipsi: captus est, pecuniaq; accepta Ludouico Regi Galliarum per turpissimam proditionem uenundatus traditur. Itaq; auaritia ipsa nō modo (ut Salustius ait) corpus animuq; uirile effœminat, uerū et efferat, & ad monstrosam immanitatem impellit. Cum Alphonfus, & Antonius Caldora collatis signis inter se dimicarent, atq; utrinq; summis pugnaretur uiribus, Paulus Sangrius, qui in exercitu Antonij Princeps esset auctoritatibus, ac uiribus, uersis in Antonium hastis ac gladijs, ad Alphonfi partes transiit cum maxima etiam parte copiarum, quo facto, Antonij exercitus superato, ille captus est, castraq; eius direpta. Quid igitur aut sol ipse uidit hoc indignius, aut res humane infidelius. Quæ res, licet immanitas dicenda non esset, quod inter feræ nullus sit proditioni locus, cum scelus hoc solius sit hominis quippe cui soli fides in sit iurisq; iurandi religio, tamen monstrosam immanitatem proditionem appellarem, q̃ sit scelus supra ferina scelera, & crimen super humana crimina.

De ea monstrosa immanitate, in quam incidunt prætores,
& aliquando magni principes;

His

His adhuc monstrosis immanitatibus ea adiungunt, in qua pretores incidunt, qui puniendis criminibus præsumunt, et aliquando magni principes. nam cum aliud uincere sit, atque ulcisci, aliud punire, atque supplicis afficere, illudque sit bellum, atque inimicitias exercere, hoc uero iudicis, ac ciuilibus institutis seruandis propositi, iudices interdum quosdam uidemus, qui non uoluptatem modo capiunt e supplicis, uerum quo punisse gloriaripossint quod plurimos, noua et insueta torquendi genera adinueniant, quibus non modo quæ facta, uerum etiam quæ infecto extorqueant. quo immanitatis genere in uersa Italia horribilis habitus est Nicolaus Porcinarius Aquilanus, nec minor illo erat Bernardinus Amelianus. itaque et iudices ipsi facile ab seueritate ad immanitatem transeunt, ut hac ratione (cum sint administrandæ iustitiæ prepositi) efficiantur uel maxime iniusti: uel (ut propria magis appellatione loquar) summe immanes. in summis enim supplicis uix iniustum aliquid, quod non sit idem immane, dum sit id tamen uoluntarium ac cum uoluptate, et gestient. a. Ferdinandus primus Neapolitanorum Rex, qui ceruum, aprumue, aut capream occidissent furtim uel palam uel, alios remouit addidit, alios manibus mutilauit, alios suspendio affecit, Agros quoque ferendos interdixit dominis, legendas aut glandes, aut poma, quæ seruari quidem uolebat in escam feris. ad uenationis suæ usum, secus qui fecisset, in eum non aliter sæuitum, quam si perduellionis esset reus. quæ res licet immanitas dicenda non esset, cum inter feras nullus sit prefectus locus, cum solius hominis sit punire atque afficere supplicis, tamen talem puniendi uiam monstrosam immanitatem dico, quod sit execrabilis supra ferina execrabilia, et scelus, (ut dixi) supra humana scelera.

De ea monstrosa immanitate, in quam incidunt leges.

Hac insuper eadem monstrosa immanitate leges quædam etiam uideri possunt et ipse immanes: quibus condendis, non id mihi uidetur fuisse consilium conditoribus, ut ab homine dignis; homine moribus discederent per crudelitatem, uerum ut ciues detererent penis immaniter propositis. Qualis lex illa Semiramidis: quæ cum filio ut concuberet, pro lege posuit Matres in uiros filios posse ducere. Qualis etiam lex illa, duodecim tabularum, qua licitum erat creditori pro debita pecunia membrum sibi capere ex corpore debitoris, ut puta centenis pro sextertili, aut manum, aut pedem. Florentinus Magistratus eum ciuem, qui impotenter uim, iniuriarumque; pro libidine in ciuem exerceret, nec commonitus temperet, decreto publico Grandem statuit, id autem est quasi tyrannum, aut hostem publicum decernere: ut liceat ciuili inuentum illum, aut ante solis exortum per urbem incendentem, aut post occasum impune occidere. Exasatur tamen lex hæc propter studium quod in eo populo fuit quondam æquabilitatis tuendæ, seruandæque; inter ciues communitatis.

De ea

De ea monstrosa immanitate, in quam incidunt, qui iniurias ulciscuntur.

Monstrosis etiam his immanitatibus, eam nemo non addere poterit, in quam incidunt qui iniurias ulciscuntur. Et (ut uetustiores omittantur) qualis hæc fiat, Corradus trincius, qui Fulgine in Umbria imperitauit, cæso Nicolao eius fratre a prefecto aras Nucæne ob adulterij suspicionem, nobis exponit. nam prefectum ipsum ita expugnare aggressus est, ut ille ammissa tandem omni spe euadendi, interfecit prius uxore ac liberis sese e stamma turri deiecerit, ne uiuus in Corradi potestate perueniret, itaque Corradus deceptus oportunitate in uiuum illum seuendi, quotquot familiares, cognatos, amicos, natos, quique cum illo consuetudinem exercuissent aliquam, captos, cruciatosque; ad excarnificationem ad ultimum comminui in frustra, exenterarique; imperauit, ac per sentes maximeque; frequentium uiarum sepes ac margines eorum uiscera, intestinaque; suspendi, ac passim dispergi, ut neque aut uindictam appellare hanc possis, aut punitiorem. Stephanus Marrus grassator Olibanensis, cum inimicum occideret, in macello Cadauer in frustra dissectum uendi iussit, uoluitque; ut ciues coquerent, et comederent, se aut qui fecisset, in eum non aliter seuebat, quam si perduellionis sibi reus fuisset. nam magnus Grassator Centurio erat. Neronianis enim illis fidiælis, quæ dictæ erant horribiles hæc prophanitates similes sunt. Et illis Syllæ, qui Romam, et uniuersæ italiæ partes ciuili sanguinis fluminibus inundauit, quæ itaque bellæ feritas his immanitatibus maior, aut truciulentior esse poterit.

De causis, quibus incidimus in prophanitates ipsas.

Sunt autem immanitatum et simpliciter, et monstrosarum, causæ plurimæ, quas si uellem ad amicum explicare, ad immensum iret oratio, illud tamen pro comperito habeo nullum esse immanitatis genus, quod non sit ob iram ac uindictæ sitientissimam rabiem. ira enim uehementior (ubi fuerit) præcipitem ita agere hominem consuevit ut eum in sui ipsius obliuionem inducat. aut ob dominandilibidinem. suspitio enim ac conscientia illa maxime tetra, ac detestabilis Tyrannos inducit ad noua atque inaudita supplicia excogitanda pro incutiendis terroribus, quin etiam, ut non raro in filios parentes, ipsique; in parentes liberi pergrassentur teterrimis quibusque; maleficijs ac penis. Aut ob spoliandi cupiditatem, Auaritia enim ut plurimorum est uitiorum fomes, sic etiam et immanitatis, præsertim (ut diximus) ubi fuerit ambitioni coniuncta. Aut ob grassandi uoluptatem, excarnificandi; oblectamentum, gestientia, atque ingluuiem, uoluit. Nero occisæ matris corpus est inspicere, et contrectare nudum, et tum hoc membrum laudauit, tum illud uituperauit, quin exorta interim siti, poculum sibi afferri iussit uidelicet matris ipsius manibus parentaturus. Caius ante eum Cæsar curiam ingredientem

gredientem senatorem gratia primo confectum, post etiam dilaceratum, inde in membra et artus ac viscera disceptum per urbis vias trahi iussit, denique ante se collecta ea congeri, quo et animus cum primis, et oculi exatiarentur aspectu tam fœdore ac uoluptate, tam nefaria et perdita, item et Papinium consularis uiri filium, et Bassum quaestorem suum, procuratoris quoque sui filium, aliosque item tum Senatores, tum equites Romanos eodem simul die, et flagellis cecidit, et torsit, non questionis sed ut Seneca tradit) animi tantum ac uoluptatis gratia. Aut ob tyrannicam animi impotentiam. Tyrannici enim animi impotentia, elatioque illa, per quam omnia sibi licita esse persuadent, (cauligula desistente quicunque libent. eadem cuncta licet heroibus) eo trahit, ut dijs se dum assimiles uideri uolunt, feris ipsis tetriores efficiantur. Refert Seneca Dariam regem parantem expeditionem aduersum Scitas, rogatum ab Hartabazo nobili, admodum senex, ut e tribus liberis, quos Rex ipse secum duceret, unum ei in ætatis sue ingrauescentis tam solatium relinqueret, ac tamquam senectutis baculum, respondisse plus se quam ille rogasset, prestiturum, trisque eos una statim ad patrem remissurum, confestimque occidi eos simul iussisse, atque ante patris conspectum cruentatos abijci. Cabysem quoque idem auctor refert admonitum a Traheaspe, qui erat illi maxime fidus, et carus, ut in potu esset abstinentior, quod ebrietas in regibus maxime notabilis esset, respondisse non mentem modo posuimus sibi, uerum etiam et oculos, et manus in officio esse, idque breui se comprobaturum, cumque liberalius quam unquam antea poculis indulgisset, iussisse filium eius ultra limen progredi, ibidemque consistere, alleuata supra caput sinistra, e uestigioque contento arcu cor illius medium sagitta fixisse: quod se transfixurum antea dixerat: conuersumque ad patrem dixisse et quid certa ipse uideretur habere manum? Alexander Macedo, cum esset correptus a Calisthene, eum interimere fecit. hec igitur pertenta de se gignit animorum impotentia cognataque e celitibus ipsis potestas, aut propter ebrietatem. quantus enim ex ebrietate, quicquid crapulae dicuntur, fomes accedat immanitati (ut barbaros prætereamus reges) testis est Alexander, qui educatum una secum a puero clitum, sibi quoque etiam maxime carum, inter epulas manu sua transfoderit, ac Sinon, et Lisimachum leoni obijci iussit, sibi per quam etiam familiarem, uerum immanitas, quæ ex ebrietate proficiscitur, ægritudinalis uidetur, nam ebrietas furori est per quam similis. Tam et si ille e morbis gignitur, deterrimoque naturæ habitu. hec autem ex animi corruptione, deprauataque uoluntate immanitas uero ipsa (nisi uoluntaria fuerit) desinat esse immanitas.

De temporibus, quibus prophani fuerunt
atque immanes.

ET licet eadem ætas quæ sanctos heroesque tulerit, tulerit et immanes, atque prophanos. (nam quibus temporibus Heraclum heroem finxit gentilitas, eisdem Diomedem atque Busyridem, et Mezentium figurauit, et quibus temporibus discipuli Domini, eisdem et Nerones

et Nerones fuerunt) tamen quibusdam temporibus sunt immanes atque prophani, quibus non sunt sancti, atque heroes, ueluti nostris temporibus. Priuati enim milites qui temporibus nostris in Italia bella gerunt, omnes fere immanes sunt. non enim eorum aliquis est, qui a sua barbarica immanitate atque prophanitate degenerat. nullus enim est, qui in Deum credit, nullus pietatē fatetur, nullus metuit Deum, nullus religionem colit. Omnes putant terroris ac metus gratia religionem a sapientibus institutam esse, quo se homines imperiti a peccatis abstinerent, ueram autem religionem nemo eorum est, qui mendatur. Sunt inter eos Mezentij qui (ut Virgilius inquit) corpora mortua uiuis iungunt: componentes manibus manus, atque oribus ora tormenti genus, et sanie, taboque fluentes complexu in misero longa sic morte necant. Sunt et Syllæ, qui Romam et uniuersas Italiae partes humani sanguinis fluminibus inundare fecerunt. Sunt etiam inter eos Scythæ, qui excenteratis animalibus uiuos homines includebant eminentibus solis capitibus, ut cibo capto diutius languerent, uiuerentque donec putrefactis animalibus excreuerent uermes, a quibus consumerentur. Sunt etiam Herodes, qui multa puero-rum millia occidi iusserunt, ut Authorem nostræ salutis intericerent. Sicut et Ealini, (qui circa Tarasiu et Euganeis cum exercebant tyrannidem) castrabant pueros, stupro uiciabant uirgines, Matronis adinebant mamas, pregnantium secabant uteros, partus extractos in ignem mittebant, etiam Ecelinus bisseua Patavinorum milia sub suo uexillo merentia ad unum iter fecit audita Patani deflectione. Sunt et Diomedes atque Busyrides, qui equos humana carne pascebant. Sunt Alexandri phæaci, qui uiuos homines obuersis in se facibus sepelliebant, alios urforum pellibus inuoluto dabant conficiendos uenatoribus, et feris confodiendos. Sunt inter eos Tamburlani, qui nihil habebant iucundius, quam animi feritatem humano cruore oblectare, cuiusdam roganti cur in omnes usque adeo sentirent toruor aspectu, retortisque oculis fertur respondisse, An tu nos homines putas, et non dei iram potius ad hominum perniciem in terris agentes. Nec desunt qui inter eos latrones, et sacrilegi sunt, profecto alio immanitatis genere circa liberalitatem utentes. non enim Prometheus Deucalionis patris, et Iapeti filij desunt, qui post factos homines Minerue auxilio ascenderunt in cælum, et ignem ferula de curru solis surripuerunt: quem hominibus inducuerunt. Nec Caci Vulcani filij, qui boues, et Armenta suffurabantur in Auentino monte, uersique uestigijs per caudam trahebant in suam speluncam, ut furtum non agnosceretur. Nec Brenni qui Apollinis Delphici templum inuasuerunt, nec Spartaci, qui collecta fugitiuorum ac perditorum hominum manu, bellum Romanis intulerunt. Nec desunt Argiui, e quibus propter furacitatis infamiam adagium uenit, Argiui fures. Nec Eurybatæ, nec Attabi, et Numeny, nec Arsaces latronum duces, nec Baliste, nec Harpali, qui Authore Tullio illudebat dijs. nec Sambici, qui Dianæ templum expoliauerunt in Elide. Nec desunt pyratæ ut Basilij, qui per equos noua furtiva perduunt. Nec Cepali, nec Icariones, nec alij innumeri, qui uniuersum mare quotidie insistant. Et ne te diu diu morer, id uolo (ut memorie mandes) nullum esse inter hos priuato militem, qui no-

stris temporibus bella gerunt, qui non prophanus, atq; immanis sit. Ab ijs uero ad ita-
los hoc immanitatis genus (conuersione diu uidelicet cum huiusmodi barbaris militibus)
migravit adeo, ut nullus italorum militum sit, qui non immanitatis, atq; prophanita-
tis scelere sit corruptus. Nec aliam ob causam (ut arbitror) nisi quia nec iustitiam co-
lunt, nec deum agnoscunt, nec numina metuant, nec mandatis principum parent.

Quod deus immanes atq; prophanos non diu
dominari patiatur.

Non sum nescius, mi Hieronyme, nec Tyrānides, nec regna, nec res publicas nec
Aristocracias, nec Oligarchias, nec Timocracias, nec Democracias, nec deni-
q; imperia aliqua perpetua esse: quanto minus, qui dominantur. Peruetus enim est Assy-
rii regni memoria, fuit q; idem magnum, & diuturnum, occidit propterea nihilominus.
Et quo magis nostrae infirmitatis admonemur, uix tanta questum fuit indole, quanta
est postremo desidia euersum. Pari necessitate exadit & Medorum imperium. hi enim
post Assyrios in Asia sunt rerū potiti. Sic Persae, Macedones, sic in graecia Athenienses
Lacedaemonii, Thebari imperare desierunt, quorum opes eadē uix non subtulit solū sed
urbū etiā, quas illi habuerūt, aboleuit cadauera. Ecadit & Carthago Romani imperij mu-
la triplici bello uicta. Nec Roma, quae Carthaginem uicit, extra humanitatis fuit Alent.
Sed quae ceterarum gentium uictrix fuit, a Gothis demum uicta est, direptaq; &
incensa. id tamen quod uobis sum probaturus, est immanes atq; prophanos, qui sacra
temerant, quiq; sacrilegia committant, qui etiam numina non metuant, Deum non pati diu
dominari: sed cito turpissimo mortis genere interire: ut ijs opituletur: quos iniuria
uexarunt. Creditur enim (ut Aristoteles inquit secundo rethoricorum libro) deus iniu-
ria uexatis opitulari. quod uero ita sit, Cambyes Persarum Rex, omnium religionum
persecutor, Templorum atq; sacrorum euerfor insatiabilis, nobis ostendit. hic enim post
tot tantasq; prophanitates ex equo profiliens elapso sponte sua gladio e uagina feruit
sibi ipsi transiit, ex quo uulnere paulo post magno cum dolore interiit. Xerxes Darij
filius anteq; nauali prelio cum graecis congregaretur, quatuor militum milia ad diripien-
dū delphica Apollinis tēplū miserat, ut numina etiā bello superare posse crederetur, non
multo post ipse primo in thermopylis a Leonida spartanorum regi superatur, deinde a
Themistocle duce uincitur. Postremo Mardonio prefecto relicto amissa classe in re-
gnum una nauicula se recepit, & cum ob ignauiam ac uicordiam contemptui, negle-
ctusq; suis omnibus esset, ab Ariabano suo prefecto trucidatur. Milites uero oēs, qui
tēplū euerterūt, ad unūq; ibribus, procellis, fulminibusq; deleti sunt, ut uix nuntius tante
cladis euaserit. Brennus Gallorum dux, cum templum delphici Apollinis aggredi co-
naretur, suo exercitu tandem prostrato, terremotuq; grandinibus, imbris, ac tempe-
state consumpto, ipse tanti sceleris dux, se ipsam pugione traiecit. Onomacrus cum na-

ctu.

ctu Thesauros eiusdem templi conaretur effodere, repente maxime terrae motu perter-
ritus e templo euolauit. Antiochus Rex (cum nocturnum exercitum ad diripiendum
Dodonei Iouis templum duxisset) multis finitimis concurrentibus lapidibus obrutus
est, & omnis eius exercitus trucidatus. Et, ut ad milites ueniam, qui superioribus an-
nis in Italia bella gesserunt, Alemanni, qui sub Bultino, & Leuthare francorum duci-
bus contra romanum imperium militauerunt, postq; impietate tēpla diripuerunt simul
& deformatunt, sacraq; ex auro uasa, ad peragendam rem diuinam parata, preciosam
q; ceteram suppellectilem substulerunt, & cruore tēpla sordarunt, cum non malefa-
ctis exatiarentur, non longe post diuina ira quae ob tanta scelera in deo accreuit, par-
tim bello partim morbo interiere, ita ut eorum nemo quippiam sit ex pristina rapiendi
spe consecutus. franci etiam sub Leuthare, & Bultino in Italia bella gesserunt cum Go-
this aduersus Iustiniani milites, quorum prefectus erat Narses, post tot rapinas, furta,
grassationes, incedia uirginum uiolationes, urbium direptiones, templorum euerfiones,
atq; sacrilegia, post tot tantasq; iniurias, quas uiris Italici, atq; ingenuis mulieribus intu-
lerunt, statim ulciscente deo partim morbo, partim bellis omnes periere. Leuthares enī
demens factus, & in apertam rabiem uersus, ut amentes solent eo iam miser uesaniae
uenera, ut uel propria membra desatiando gustaret, brachij siquidem (ubi iam mor-
datus inhesisset, dentibus carne dilacerata, in feræ bestiae morem) uescebatur, desue-
temq; lingebat cruorem, sic demum suo sanguine paulatim deperduto, miserrime pro-
pe Venetias ex humanis excessit, ceteri uero qui sub eo militabant, passim magis ac ma-
gis deseuiente malo, tandem uniuersi interiere. Bultinus uero eius frater francorum etiā
prefectus pugnans cū Narsate Iustiniani prefecto prope casilinū cū uniuerso exercitu
ad internitionem occubuit, ita ut francorum nemo se ad proprios lares receperit preter
homines quinque inter quos fuerunt eruli duo, qui a Narsate defecerant. Quo igitur pa-
cto non perspicuum fuerit luisse hos scelerum penas? possem & eiusmodi alias innume-
ras militum temeritates, & iniustitiae origines recensere: & quomodo haec auctoribus
ipsi plurimum offecerint, sed ne potius historicus q̃ philosophus uidear, bona fronte pre-
termitto. Illud tamen ex his, & aliis similibus colligere uolo iniustitiam, atq;
erga Deum impietatem haud quā prodesse posse, is profecto, qui bella ge-
runt, patriae uero opem ferre, ac patrias leges tuari, hasq; deuantibus se minus per-
mittere, sed enixius eo impugnare, equum procul dubio esse & generosum. Nam
qui lucri, & auaritiae bellantur gratia, odijq; nulla ratione subnixi (cum nullum crimi-
nandi ius habeant si uelint in aliena irrumpere, & eos incessere, qui iniuriae nihil in-
tulerunt profecto insolentes sunt, & plane insanunt, neq; quid ius, fasq; sit, norunt,
nec magni id faciunt, si maleficia sit insensus Deus. quo fit, ut acriora his inferantur
supplicia, & ad insanabilem calamitatem, qui praeue gesserint recadant: & tempus ad
breue felices existimentur.

Q. j. eui

Qui ducis metu Dei exercitus immaniter gubernarunt.

F Verunt uero ex duabus nonnulli qui metuentes deum, atq; religionem colentes, exercitus suos immaniter gubernarunt. & (ut uetustiores omittamus) sunt ex iunioribus Alphonfus calabriæ Dux Ferdinandi primi Regis filius, Antonius panetadera, Nicolaus fortibrachius, & Riccius monteclarius, e quibus Alphonfus pro ræmo, fiatq; inuitis dominis, subtractis, militem trunco uel arbusculæ proximæ cuiq; suspendi consensum iubebat: nec aderat misericordiam implorantibus locus. Nicolaus uero pene lateri suo coniunctum ubiq; mutum quendam hominem secum ducebatur, ornatum funibus ac capistris, ut quæ suspendio destinasset obfurgum, aut aliud crimen, factum illum obuiâ nutu indicabat, conuersusq; ipse post ad mutum, proclinato in unam digito nasum sibi contingebat, quo signo accepto, confectum mutus iniecto in illud capistro, eum proximo cuiq; uel trunco uel arbusculæ suspendebat. Unde abaturq; igneus dies, qui sine suspensio præterisset. Antonius qui in Pannonia hoc est Hungaria diutius exerauisset militiam, pannonio incinctus gladio, ubi quem uel obfurgum, aut aliud scelus perditurus erat, illum ex improviso, eodem stricto adoriebatur. Eratq; illi ludus quasi quidam necare milites delinquentes, in quo sese pene quotidianus exercebat. At Riccius adhibebat etiam comitatem, quem enim militem propter scelera, aut iniurias alijs illatas, decreuisset enecare, blande admodum salutatum inuitabat ad pocula, percontabaturq; quot secum aut placentulæ bucellas, aut sorbitiones assumpturus esset, repenteq; in ijs rugis, totidem, illum uulneribus ad terram dabat. Immanitatibus itaq; his exercatus perterriti ad nutum obediebant illis. Hactenus de prophanditate & sanctitate.

Niniani. xxi. Octobris.

EIVSDEM

EIVSDEM AVGVSTI

NI NIPHI MEDICIS PHILOS.

phi Sueffani de misericordia liber ad uirum religiosum Hieronymum Seripandum.

Præfatio, atq; Stoicorum opinio de misericordia ad Hieronymum Seripandum.

E Nuntiatum est mihi Seripande carissime ob iacturas, calamitatesq; quibus ciues sueffani, & nos petissimum, hispanorum militum incurfione nunc conflamur non modo te dolere, uerum etiam summas (ut uirum bonum deceat) misericordia affici, et usq; adeo profecto, ut non ipse sed tu consulendus sis, ut ergo te una nobiscum consolemur, de misericordia libellum tibi mitto, ubi disputatum inuenies decet ne sapientem misereri, an non? Nam stoici quorum summus sanctior Seneca est, tradunt inter animi uicia misericordiam esse connumerandam. unde Seneca uicium animi (inquit) est misericordia, nec miserebitur sapiens, sed succurret: quam partem Cicero in tertio tusculanarum. Q. confirmat (cum inquit) si sapiens in egritudinem cadere posset, & in misericordiam posset, & in inuidentiam. Est autem stoicorum argumentum ualidum. Nam si misericordia est animi egritudo ob alienorum malorum spectem, aut tristitia ex alienis malis, misericordia in sapienti uiro cadere non paterit, ut nec egritudo, enim eius mens est, nec quicq; incidere potest, quod illam obducatur. nihilq; eque hominem q̄ magnus animus deceat. Non potest autem magnus esse idem, si metus, & meror contundit. Si mentem obducit, & contrahit, hoc sapienti ne in suis quidem accidit calamitatibus, sed omnem fortune iram reuerberabit, & ante se franget, eandem semper faciem seruabit placidam, & inconuulsam, quod facere non posset, si tristitia reciperet. Adde q̄ sapiens & prouidet, & in expedito consilium habet. Nunq̄ autem liquidum syncerumq; ex turpido consilium uenit. tristitia enim inhabilis est ad despiciendas res, utilia excogitanda, periculosa uitanda, eque aestimanda. ergo non miserebitur, quia & sine miseria animi non fit. cetera omnia quæq; miserebuntur, uolo facere libens, ut alius nemo faciat, succurret alienis lacrimis, non accedet, dabit manum naufragis, exuli hospitibus, egenti stipem, non hanc contumeliosam (q̄ pars maior horum, qui se miseriores uereri uolunt) abiciat, & fastidit quos adiuvat contingitq; ut ab his timeat. si ut homo homini ex communi dabit, dabit & donabit lacrymis maternis filium: & cæthenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadaver etiam noxium sepeliet, & fati ista tranquilla mente, uultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuiq; partem, etiam ad calamitosos pro portione improbandos, & emendandos bonitatem suam permittet, affluetis.

fluctis uero, & fortius laborantibus multo libentius subueniet: quoties poterit fortune intercadet. Hec sunt, quæ Seneca adducit, per quæ demonstrat primo misericordiam in sapienti uiro non cadere, ut qui putet illum nulla animi commotione teneri. cum ei factus sit culpa uacare, inquam asserens sapientem alienam culpam liere, uel alieno incommodo torqueri. cum ne suo quidem aliqua ex parte moueatur. deinde quia principale in uirtute ipsa est electio (ut peripateticorum princeps etiam Ari. scribit) electio autem appetitus est eius, quod prius in consilio habitum est. tunc argumentatur secundo Seneca, quod impedit electionem & consilium, neque uirtus est, neque in sapienti ipso cadere potest. sed misericordia impedit consilium, & electionem (ut Seneca demonstrauit, & Salustius asserit) cum inquit omnes homines qui de rebus dubijs consulant ab ira & misericordia uacuos esse deat, non enim animus facile uerum prouidet, ubi ista afficiunt misericordia, igitur non est uirtus. Insuper argumetur alij ex Stoicis, misericordia non est uirtus intellectualis, cum ad uirtutis perfectionem attineat. nec est uirtus moralis, cum sit affectus. Igitur cum non sit uirtus, in uiro sapienti cadere nequaquam poterit. Adde quod contrarium misericordiae laudatur (quæ græce dicitur nemesis latine indignatio) quod Ari. demonstrauit libro Rhetoricorum secundo. igitur misericordia uisuperatur, quare in sapienti uiro nequaquam cadere poterit. hec sunt per quæ Stoici (quorum Seneca faucler est) misericordiam a sapienti uiro subuulerunt, & (ut breuius dixerim) potissima huius rei causa est, quia in sapienti uiro nec dolor, nec tristitia cadere potest, nec suorum, nec alienorum malorum. Caderet autem dolor atque tristitia si in eo caderet misericordia.

Argumenta aduersus Stoicos quibus probatur in uiro

sapienti misericordiam cadere.

Sed contra Stoicorum opinionem est Cicero primo, qui in oratione pro Ligario in laudem Cæsaris misericordiam inter uirtutes enumerat, cum dixerit, nulla de tuis uirtutibus plurimis, nec gratior, nec admirabilior misericordia est. Præterea inhumanum quidem esse uidetur in aduersis amicorum, ac necessariorum casibus non aliqua misericordia moueri, & si hi casus ad nos nihil pertinere uideantur. Natura siquidem id nobis prescribit, cernimus enim bruta animalia non mediocriter commoueri cum intuentur aliquod sui generis uerberibus, aut aliquo dolore affectum. Sic etiam exhorrent cadauera animalium sui generis: quasi interitum illorum aliqua misericordia prosequantur. Insuper id, quod Stoici asserunt, cum dixerint dolorem tristitiamque in uiro sapienti non cadere, & propter id nec misericordiam, falsum est, atque rationi dissimulatum. Nam (ut Ari. probauit secundo & tertio ethicorum) qui ob mala, quæ sibi uel ipsis contingunt, nimis dolent, atque tristantur, molles sunt qui nullo pacto duci, atque insensitui. quare qui dolent, atque tristantur propter illa quibus oportet, &

ratione

ratione quæ oportet, & non magis quam oportet, & temporibus & locis quibus oportet, et per personas quibus deat, hi sapientes sunt, atque summa uirtute præditi. quod si ita est, cur dolor, atque tristitia modice, atque temperate in sapiente cadere non poterit? potissimum cum huiusmodi misericordia inter uirtutes collocatur. his accedunt etiam ueteres Academicæ (qui Platonem philosophorum summum authorem habent) asserentes sapientem ipsum misericordia commoueri, non tamen miserabiliter, aut muliebriter, sed ut deat uirum temperantem, ac prudentem, & eum maxime, quem humana tangunt. quin etiam quibuscumque rebus poterit misericors, ab iniuria prohibebit, illamque propulsabit, atque ulciscetur. hoc quidem optimi uiri officium erit. In quibus uero id facere non poterit æqui, bonique atque clementis munere fungetur, aderit consilio, opitulabitur, hortabitur, atque adiuuabit. Quare recte græci misericordiam ipsam *ἐλεησιμότης* appellant quæ amoris, ac beneuolentiæ inditum sit. equum enim est sic in aduersis amicorum rebus angere, ut in prosperis lætari, uerus siquidem amicus utriusque fortune se participem esse putat. sunt etiam huius rei testes Athenienses, qui misericordiam non modo pro uirtute habuerunt, uerum etiam pro numine coluerunt, eidemque templum, & aram erexerunt. quanti etiam faciendi sit in principe misericordia, docuit Cicero, cum pro Rege Deiotaro diceret his uerbis, Non debeo Cui Cæsari (quod fieri solet in tantis periculis) tentare, quo modo misericordiam tuam commouere possim, nihil opus est. occurrere enim solet ipsa supplicibus & calamitosus nullius oratione euocata. Philippus quoque Macedo dicere solebat oportere Regem meminisse se hominem esse, & per misericordiam se similem deo fieri. Titus Vespasiani filius (cum post patrem imperaret) duos patricij generis Iuuenes conuictos in affectione imperij misericordia motus liberauit, & ad alterius matrem quæ ruri pro merore diuersabatur properantes nuntios misit, qui anxie famine amunicarent filium saluum esse. Huius principis mores tantum ad promerendum omnium gratiam ualuerunt, ut amor atque delitij humani generis diceretur. Antoninus Cæsar cognomento pius misericordia plurimum prestauit, ut solus omnium Cæsarium sine ciuili sanguine regnauerit. Dromecheres Getarum Rex Lyfimaacum hostem bello captum incredibili misericordia dimisit illum. quod autem misericordia laudabilis sit, testes sunt non modo uiri probi, Reges, ac Cæsares, uerum etiam deus ipse, qui apud omnes, ut misericors colitur, atque ueneratur. non enim supplices ad Deum gentes omnes confugerent nisi eum misericordem putarent, quod si in uiris bonis, & Principibus laude dignis, atque in ipso deo misericordia laudatur, cur Stoici dixerint in sapiente uiro misericordiam non cadere? profecto id ridiculum esse nemo dubitare debet.

Definitio misericordie apud Lactantium,
& consutatio.

Sed

Sed ut huiusmodi questus dilucidetur, tollaturque omnis scrupulus, opus est definitione misericordiae assignare, eligereque eam, quae proposito nostro utilis habetur. Et primo ab ea nobis inapiendum est, quam tradit Lactantius, vir profecto non contemnendus, qui ita dicit. Dixi quid debeat Deo, dicam nunc quid homini tribuendum sit: quod id est, si quod homini tribueris, deo tribuitur. Quia homo dei simulacrum est. Sed tamen primum officium iustitiae est coniungi cum deo secundum cum homine. Sed illud primum religio dicitur, hoc secundum misericordia: uel humanitas nominatur, quae uirtus propria est iustiorum, et auctorum dei quod ea sola uirtus communis in se et nunciat rationem. Deus enim qui ceteris animalibus sapientiam non dedit, naturalibus ea munus mentis ab incurfu, et periculo tutiora generauit. hominem uero, quia nudum fragilemque formauit, ut eum sapientia potius insisteret, deinde ei praeter cetera hunc pietatis affectum, ut homo hominem tueatur, diligat, seueat, contraque omnia pericula et accipiat, et praestet auxilium, per quae inuit Lactantius misericordiam esse iustitiae effectum: per quod homo hominem tueatur, diligat, seueat, contraque omnia pericula et accipiat et praestet auxilium. Sed patet tanti iuri dixerim haec quae dicit de misericordia potius de humanitate uera sunt, quae est hominum uinculum, quod qui diruperit, nefarius, et parricida existimandus est. differt autem non parum misericordia ab humanitate, ut in libro de optimo principe declarauimus.

Definitio Misericordiae assignata a Seneca, et a Cicero.

Angustus uero Seneca libro secundo de clementia ad Neronem, ita diffinit, misericordia est egritudo animi ob alienorum malorum speciem, aut tristitia ex alienis malis, contra quae cadere immerentibus credit. Cicero uero non ualde procul ab hac definitione dicit misericordiam esse egritudinem ex alterius rebus aduersis susceptam, quae tibi non nocent et intellexerunt Cicero, et Seneca per egritudinem, dolorem uel tristitiam, quam aliquis sumit propter alterius mala. Sed si haec definitio sit de misericordia, quae accipitur pro affectu, manca est, atque mutilata, non enim ex hac habemus quorum malorum sit dolor misericordia, cum enim multiplicia sint bona, ita et mala multiplicia sunt, et cum non explicatur quorum malorum misericordia sit dolor, non est perfecta definitio. Deinde cum is, qui mala patitur, possit esse dignus iis malis, quae patitur, et non dignus, per definitionem non habetur quo modo misericordia sit dolor utrum eius, qui digne patitur. Postremo ex hac definitione non habetur causa propter quam dolet misericors, quae ex definitione haberi debet.

De multiplici misericordiae acceptione secundum Peripateticos, et de uera misericordiae definitione.

Sed ut

Sed ut misericordiae definitio perspicua sit, illud primo a nobis sumendum est misericordiam non uno modo accipi, nam cum omnis misericordia dolorem de aliena miseria importet, hic autem dolor significare possit una ratione motum appetitus sensitui, quo in modo affectus est, et non uirtus, de qua Ari. secundo rhetoricorum libro differit. Alia ratione motus appetitus rationalis, per quem aliam displicet malum alterius, hinc fit ut duplex sit misericordia, altera quae attinet ad intellectum, altera quae attinet ad appetitum sensitiuum, quae ad intellectum attinet, cum fuerit ratione regulata, erit uirtus. cum uero fuerit praeter rationem appetitum sensitiuum sequens, est uirtus. de hac uirtute cum loqueretur Ari. secundo et tertio ethicorum, assignat extrema, et medium. Nam qui propter sua uel aliorum mala nimis dolent, eos Ari. uocat molles atque effeminatos, qui uero nullo pacto mouentur, eos uocat duros, uel insensibiles. medios autem misericordes. Misericordes enim licet non sic Ari. eos uocauerit sunt qui ut oportet, et quantum oportet, et tempore, et loco, quibus oportet, et respectu hominum, quorum oportet, dolent. quae uero attinet ad appetitum sensitiuum (licet sit affectus) multiplex est a, uel auctores. nam altera est compassio, ut iam dixerim ex memoria praeteriti doloris proficiscens, uel nostri, uel alterius cuiusque, cum quadam seruari de lectione, nam postquam dolorem: laborem, uel periculum superauimus secunda reuolutio uoluptatem affert, quod Maro pollicetur cum inquit, Forsan et haec olim meminisse iuuabit, et tritum est illud ex Euripide, Dulce est meminisse malorum. sic igitur iuuanda est misericordia in praeteritis aliorum casibus, ut Epaminondas apud Mantineam demonstrauit, qui tunc iussit auelli spiculum, postquam ei periculis dictum est Clypeum esse saluum, ut etiam in uulneris dolore e quo animo cum laude moreretur. Altera est cuiusdam apud graecos est nomen quae modestior, miserabiliorque esse uidetur et a mollitie olei nomen ducit, haec affectus est, quae minus adderet temperantem uirum, et a principis grauitate longe aliena est. hanc quoque ueteres, qui castigatius locuti sunt miserationem appellauerunt, licet alterum pro altero auctores semper usurpant. Tertia uero est, de qua Ari. secundo rhetoricorum libro locutus est, quam graeca ex tempore uocant appellat, et hanc Ari. sic diffinit quod sit dolor quidam ex apparenti malo corruptio, ac dolorem inferente, in eo qui non est dignus pati, quod ipse putabit posse pati, uel si uero aliquem, idque sic, ut propinquum uideatur, qua ratione Ari. autumat tria esse de misericordiae ratione ex parte quidem miserantis, dolorem, seu compassionem, ex parte uero eius cuius miseretur, indignitatem. debet enim indignus esse, ut id malum patitur. ex parte denique mali, quod patitur, qualitatem mali, nam malum, quod patitur, corruptiuum esse oportet, ac dolorem inferens, et quidem tale, quod (qui miseretur) patet uel ipse se, uel suorum aliquem posse pati, et quidem prope, miseratione uero, uel commiseratione arbitrantur auctores esse misericordiae significationem, qua ex aliaui infelicitate mouetur cum scilicet uel aspectu aliaui, uel oratione, uel etiam cogitatione adducimur, ut eius misereamur. Lilius libro primo, Agmen migrantium impleuerat uias et conspectus

R aliorum

aliorum mutua commiseratione integrabat lachrymas, differt autem hæc commiseratio, siue miseratio a misericordia, quod misericordia uiri fortis sit, miseratio autem mollioris, sed quouis modo fuerit (ut morales philosophi tradunt) misericordia que attinet ad appetitum sensitiuum, quoties motu rationis regulatur, non solum laudatur, sed uirtus est: igitur misericordia siue ad intellectum, siue ad appetitum sensitiuum attineat, potest esse uirtus, et uirtus quidem quo potest esse mediocritas, uirtus uero quatenus potest esse extremum secundum excessum, uel defectum.

Dilutiones argumentorum Stoicorum.

Ex ijs que dicta sunt facile est diluere argumenta Stoicorum, primum enim diluitur, quoniam licet dolor sine rationis freno non cadat in sapiente, dolor tamen rationis freno moderatus in sapiente et potest cadere, et cadit. Diluitur quoque secundum, nam misericordia (ut rationis freno regulatur) nec electionem impedit nec consilium, et propterea quod Salustius dixerat de misericordia intelligitur que affectus est nullo rationis freno detentus. Tertium etiam diluitur, quod sit intellectualis uirtus, quatenus est motus mentis freno rationis regulatus, et uirtus moralis, quatenus est motus sensitiui appetitus ratione superioris partis optime affectus. De contrario uero misericordie dicendum misericordie quatenus est quedam forma, opponi inuidiam, et neminem id est indignationem, aliter atque aliter (ut Ari. secundo rhetoricorum tradit) nam misericordie quidem opponitur inuidia ratione habita ad obiectum, quippe cum inuidus doleat ob proximi bonum, misericors uero tristetur ob mala que proximo contingunt, hac ratione (ut recte Ari. asserit) nec inuidus est misericors, nec contra, ratione uero habita ad modum tristandi, indignatio misericordie aduersatur, quoniam indignans tristatur propter bona que aliquis indigne habetur. misericors autem propter mala que aliquis indigne patitur. Ecce quod ex parte modi hæc contraria sint. Ex his per spem crudelitatem non misericordie opponi, sed clementie, que ualde differt ab ipsa misericordia, quo uero modo misericordia uirtus est quedam inter excessum atque defectum, et contraria utriusque extremo patet.

De misericordibus atque miseratoribus et de malis que

misericiordiam efficiunt in nobis.

Ex ijs, que dicta sunt, colligitur quis miserator sit, est itaque miserator siue misericors quicumque huiusmodi est, ut putare possit, aut se, aut suorum aliquem malum quicquam esse habiturum, uel prope pati posse malum, dico qualem definiendo diximus scilicet corporis corruptiuium, uel menti dolorificam, aut idem, aut illi simile sunt autem hæc (ut paucis absoluiam) quicumque ex ijs, que dolorem inferunt, corruptiua sunt, et quicumque

et quicumque possunt interimere, similiter ea omnia, quorum fortuna est causa, si magnitudinem habeant, ut sunt mores, uerbera, corporis afflictiones, senectus, morbi, atque aborum inopia, mala uero, quorum fortuna est domina, multa sunt, primum quidem est nullo aut quod paucissimos amicos habere. Gellius uero nullos habere inimicos miserabile arbitratum esse. Deinde diuelli a sociis atque ab amicis. Tertium turpem esse, imbecillum, et manam atque mutilatum, deinde et si unde oportebat bonum quippiam contingisse, inde malum aciderit. Postea si sepius id acadat. Insuper si cum iam passus est, bonum quoddam collatum est, ut quæ Dyophili a rege missa sunt, quæ ipso iam mortuo delata sunt. Ad hæc si nullum bonum contingerit, aut si contingerit, nulla fruitio sit. Possunt his addi furta, rapinae, de honorationes, et id genus hæc enim sunt, quæ misericordiam afferunt.

De ijs qui nullo pacto misereantur.

Post hæc facile poterimus exponere eos, qui nulla misericordia commouentur, nam qui omnino perdit, speratque omni desituit, nullo pacto misereantur, spe enim destituit, uelimoque iam passi nihil amplius se passuros arbitrantur. Deinde qui ualde timent, non misereantur, quia perterriti propria perturbatione commouentur, ac dolent. Preterea qui ira, uel fiducia, uel in fortitudinis affectu sunt, non misereantur, causa autem quia non faciunt de futuro rationem, occupati enim iræ, uel fiducia, uel fortitudinis affectu futura non spectant, quare nec compatiuntur. Ad hæc qui in contumeliandi affectu uersantur, non misereantur, nam hi quoque nihil se pati posse arbitrantur. Demum qui felices sunt, aut se felices esse putant, non misereantur, nam hi sunt, qui bona omnia sibi adesse opinantur, nihil mali profecto se pati posse existimant, qui bona omnia sibi adesse opinantur, quare nec pati posse existimabunt.

De hominibus miserabilibus.

Super est modo agere de hominibus miserabilibus, miserales enim dicuntur, qui miseratione digni sunt, id est per quos alij misericordia commouentur. Sed qui miserales sint, exponamus. Sunt itaque miserales primo noti, qui enim nobis non patient, non sunt nobis miserales, non enim miseremur. Ethiopum, uel antipodum, sed ciuium, uel amicorum, qui nobis noti sunt. modo tamen non sint nobis propinqui, aut nostri quales sunt filii, uel parentes, uel tales id genus, nam erga hos sic se habent homines quemadmodum etiam erga se ipsos. et propterea ad hos non compassio, sed passio est, compatiuntur enim ex alijs mente quatenus alienam miseriam apprehendimus, ut possibilem esse nostram, et sic condolendo miseremur. Ex nostris uero nobisque coniunctis patimur re, quatenus casus est in nostris, ex illis enim patimur, quo ipsa mente im-

R ij ginamur

ginamur id nobis accidere posse. ex nostris uero patimur quo casus tangit nos, non sirosque ipsos. propterea Amesius cum ad mortem uidisset filium suum ducti, dixit hoc, terribilem dolorem in re afferre, cum uero uidisset amicum, effudit id esse miserabile, compassionemque inferens. Nec miserales sunt, cum terribile fuerit prope, cum enim fuerit procul unusquisque putat ipsum euitare posse. Deinde similes similibus miserales sunt, ut qui uel etate, uel moribus, uel habitu, uel dignitate, uel genere, similes sunt enim his sibi quoque futurum maxime uidetur, ut senex seni miserabilis habetur, princeps principis, et propinquus ei qui sui generis est. oportet igitur generatim sumere ea mala, que in alijs fiunt, cum timeant sibi ipsis accidere posse, in miserationem compelli, mente enim hec sibi, uel suis posse accidere cogitantes, compatiuntur, ueluti qui sunt in somnijs. hec autem maxime ad misericordiam mouent, cum pre oculis fiunt, aut re, aut signis. re quidem cum uidelicet oculis cernuntur. Icaro quoque mille annis antea fuerunt, uel futura sunt, etiam si timeantur, uel memorie habeantur, aut omnino non misereantur, aut non similiter. Signis uero cum fiant per signa presentia: atque pre oculis uerbi causa, per motus corporis, per uoces, uestes, aliaque signa, modo uerba actiones consequantur. per hec enim fit ut pre oculis malum uideatur: siue sit preteritum, siue futurum. ueste quidem quoniam uestis signum est eorum, qui passi sunt, ut in morte Cesaris diutatoris factum est: uoce uero ac uerbis, ut que dixerunt, cum iam moreretur, ac maxime si in magno animo in his temporibus fuerunt. Alijs autem signis, ut uulnera, et ligna, et flagella, et cetera, quibus passi sunt. nam hec omnia (quoniam propinqua) ra uidentur, ac ante oculos calamitates ponunt, simulque passionis indignos fuisse ostendunt ad misericordiam mouent.

De causis que mouent nos ad misericordiam.

Superest modo, ut exponamus causas, que nos ad misericordiam mouent, repetamus tamen primo, et dicamus misericordiam esse alienę miserie in nostro corde compassionem, qua utique si possemus subuentre compellimur. et quoniam miseria, cuius est compassio felicitati opponitur, fit ut miseria non insit aliam nisi propter mala, ueluti contra felicitas inest propter bona, mala autem trifaria sunt: aut que aduersantur appetitui naturali, ut ea mala, que corrumpunt, et dolorem corporeum inferunt. hec autem ideo aduersantur appetitui naturali, quia tollunt ipsum esse, quod naturali appetitu omnes cupiunt, aut que aduersantur electioni, ueluti sunt mala, quorum fortuna est causa: cum aliquod malum euenit, unde sperabatur bonum. hec autem ideo contraria electionem sunt, quia horum contraria uolumus atque eligimus. aut que uniuerse uoluntati contraria sunt, ut si aliquis semper selectetur bonis, et semper ei mala eueniant. hac ratione Ari. asserit secundo rethoricorum libro, maxime misericordiam esse, quod uis mala quis patietur indigne. Ergo cause, que nos ad misericordiam mouent, sunt mala,

mala, aut que aduersantur naturali appetitui, aut que aduersantur electioni, aut que aduersantur uniuerse uoluntati, propter hec enim doemus, atque compatiuntur, in quantum imaginamur alienam miseriam, que fit propter mala, fieri posse nostram. Quibus perspicuum est semper ratione miserę di esse defectum, aut quatenus defectum alterius reputamus nostrum, propter amoris unionem, aut quatenus possibile est nos eiusmodi mala similiter pati.

De operibus misericordię.

Ex his que diximus perspicui opera misericordię, que uiri sanctissimi septem esse tradunt consona ualde eis esse, que philosophi de misericordia scribunt. satis enim, ut mihi uidetur, conuenire possunt, nam si misericordia est compassio quedam eorum malorum, que indigne aliquis patitur, ad misericordiam attinebit consulere imperitis, corrigere delinquentes, consolari tristes, remittere iniurias, ferre eos qui molestiam inferunt, et pro iniuriis Deum orare. hec enim sunt, que ab ipsa compassione proficiantur erga eos, qui hec spiritalia mala patiuntur, que multo maiora sunt quam corporalia.

Conclusio, et Consolatio.

Debeas igitur nostri misereri Hieronyme mi: primo quia homo, et misericors es: qui putare potes te, aut tuorum aliquem hec mala (que nos a militibus hispanis patimur) pati posse. et eo quidem prope, quo mala nostra pre oculis sunt tibi. Deinde quia mala que nobis inferunt, mortes sunt, uulnera, uerbera, afflictiones, morbi, rapine, laborum atque alimentorum inopia; insuper quia nos ab amicis, qui possent prodesse, diuellimur. Misereri ergo nostri debes, quia hec que patimur, misericordia summa digna sunt. Postea misereri nostri tibi opus est: quoniam nos tibi noti sumus: non enim ethiopes, aut antipodes, quorum ad te nulla notitia peruenit. sum etiam tibi per similis, nam ego philosophus, tu quoque, insuper ego, et tu studijs eiusdem semper delectati sumus. re stat igitur tandem, ut te mi Hieronyme una mecum consoler. non enim te consolabor quia (ut Stoici dicunt) in uiro sapienti non cadit dolor, nec misericordia. declarauimus enim uirum sapientem misereri, atque doleri oportere, cum cause doloris urgent. nec quia tempus dolorem lenit, tu uero tempore maior es, nec propter exempla eorum uirorum, qui magna cum passi sint, dolore tamen non nimio sunt affecti. nec quia (cum uersemur sub fortuna) opus est sub fortuna pati. nec quia tu maior es brutis animalibus, et bruta animalia non pluribus uno die tristantur, ob filiorum mortem. insuper nec te consolabor, quia (ut Seneca inquit) non est naturale luctibus frangi, nec quia magis formidinas quam uiros, magis barbaros quam placidos eruditeque gentis homines, magis idiotas quam doctos: casus uulnerat atque dilacerat, te igitur una mecum consolabor, quia sumus homines et ratione.

Et ratione fungentes. quia enim sumus homines, scimus nos natos esse passibiles: qui autem passibiles nascuntur, et nunquam patiuntur, frustra huiusmodi nascuntur. Insuper quia homines sumus, ea conditione nati sumus, ut patiamur, quae hominis sunt, mortes, vulnera, uerbera, morbos, inopiam, ceteraque quae in hominibus contingunt. Praeterea quia homines sumus, non quemadmodum dii super caelum, et fortunam uersamur: sed omnibus quae fortuna, ac fatum afferunt, subesse oportet. quia uero ratione fungimur, scimus non esse nobis dolendum plusquam debeat sapientem uirum, nonquam plus miserendum, sed quantum oportet, et ea ratione, ut debeat: molles enim ac mulieres, barbari, atque indoctae gentes plus dolent, atque miseriuntur quam oportet: duri uero et qui sensu, aut mente carent, nec miseriuntur, nec dolent. sapientes ergo quantum debeat, dolent atque miseriuntur, conuertuntque omnia aduersa in suam uirtutem ut mare, amnes omnes, riuosque in si um saporē, Aduersarum enim rerum impetus uiri fortis non uertit animum, sed experitur. quippe cum maneat semper eodem in statu, Et quicquid euenit, in suum colorem trahat: est enim omnibus externis potentior. Nec hoc dico, quia non sentit (ut Stoici putant) sed quia illa uincit contra aduersa attollitur ea putans exercitationes uirtutis esse. marceat sine aduersario uirtus. Apparet enim tunc quanta sit, quantumque ualeat, polleatque, cum quid possit patientia, ostendit. Paternum Deus habet aduersus sapientes uiros animum, et illos fortius amat, quos operibus, doloribus, ac damnis exagitat. spectat Deus magnos uiros cum aliqua calamitate colluctantes, et eo potissimum gaudet. Si enim nobis interdum uoluptati est, ut adulescens constantis animi irruentem foram uenabulo excipiat, Leonis incursum interdum perferat, cur Deo uoluptati non erit spectaculum gratius, quod cum fortuna faciat sapiens? non uideo in terris quid habeat Deus pulchrius si conuertere animi uelit, quam ut spectet Catonem iam partibus non semel fractis, stantem nihilominus inter ruinas publicis rectum. Aut Socratem, qui iam morti proximus erat, consolari uxore. Persuadebo deinde tibi ne unquam boni uiri plusquam debeat miserearis siquidem uir bonus licet miser dici possit, nunquam tamen miser esse potest. nam (ut Demeetrius dicebat) nihil mihi uidetur infelicius eo, cui nihil unquam aliquid euenit aduersi. Experitur fortuna ignem in Mutio, Paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, uenenum in Socrate, quos nemo exstimaabit infelices. Nec pro comuni consolatione dicta sufficiant, quae si rudi sermone ineptoque calamo scripta sunt, tumultus militaris fecit. est enim tanta horum militum iniquitas, ac feritas, ut uix scribendi occasionem dederit.

Vale Suesse finis. M. D. XXXIII. Die. v. Iulii.

Impressum Venetijs per Petrum de Nicolinis de Sabio. Impensis Domini Octauiani Scoti. Anno domini. M. D. XXXV.